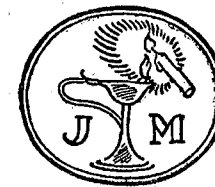

CHRISTEN P. CHRISTENSEN

8 MAND SAVNET

MARTINS FORLAG
KØBENHAVN & OSLO
1938

FORORD

Denne Bog er skrevet over Erindringer om Krig og russisk Fangenskab, fortalt mig af Købmand *Victor Birkedal*, Sønderborg, nu Nykøbing F.

Birkedal, der ikke tidligere havde været Soldat i den tyske Hær, blev indkaldt kort efter Nytaar 1915 og uddannet ved Landstormsrekrutskolen i Sønderborg. I Juni Maaned samme Aar blev han sendt til Galizien sammen med mange andre sønderjyske Reservesoldater og kom til Infanteriregiment af Reserven Nr. 223, tilhørende 48. Reserveinfanteridivision, en af de Frivilligdivisioner, der kæmpede i Flandern i Slutningen af 1914.

Regimentet deltog i Bevægelseskampene efter Przemysls Fald i Juli 1915 og blev senere sat ind i de tysk-østrigske Gennembrudskampe ved Floden Zlota Lipa. Tre Dage efter Gennembrudet blev Birkedals Kompagni oprevet ved Floden Strypa af et russisk Modangreb, og han selv blev saaret og taget til Fange.

Birkedal blev ført til Kiew og derfra med Tog gennem Rusland og Sibirien til Fangelejren Nikolsk Ussuriski, Nord for Vladivostok. I Begyndelsen af 1916 førtes han til Tvangsarbejdslejren ved Jussowka i Donomraadet, og derfra blev han i Slutningen af 1917 ført til Straffefangelejren i Bachmut. Han kom hjem i Efteraaret 1918 efter tre Aars Fangenskab.

Birkedals Oplevelser er sikkert ret typiske for det, der mødte Fangerne i de russiske Fangelejre. Nogle havde

MARTINS FORLAGSTRYKKERI, KØBENHAVN

BIBL. UNIV.
HAFNIENSIS

det værre, andre bedre, men fælles for dem alle var den Usikkerhed, de levede under, og den Vilkaarlighed i Behandlingen, de var udsat for. Beretningen er derimod usædvanlig ved det Mylder af sønderjyske Navne, den indeholder. Uden al Tvivl er Birkedals Beretning om Transporten gennem Sibirien samtidig Fortællingen om det største Antal sønderjyske Fanger, der under hele Verdenskrigen blev transporteret samlet gennem Rusland og Sibirien.

Chr. P. Christensen.

I

Det har sikkert undgaaet Krigshistorikernes Opmærksomhed, og derfor skal det fortælles her, at i Midten af August Maaned 1915 stod der en lille, kompakt sønderjysk Hær i Landsbyen Lysa i den sydlige Del af Galizien overfor Floden Zlota Lipa. Hæren var ikke stor. Den bestod kun af 8 Mand, der tilsammen dannede det, man i det danske Militærsprog kalder for en Sektion. I det tyske kaldte man det allerede dengang en Gruppe. Vi 8 Mand var første Sektion i Reserveinfanteriregiment 223's ottende Kompagni, og da Regimentet var rekrutteret i Wiesbaden, var vi paa alle Sider omringet af Hessere, hvilket yderligere understregede vor selvstændige og isolerede Stilling.

Vi havde i og for sig ikke noget mod Hesserne, men havde vanskeligt ved at forstaa dem. Da en Underofficer første Gang skældte os ud, havde ingen af Parterne nogen Glæde af den sikkert udmærkede Præstation. Vi stod Ret, saa længe Manden talte, men da han var gaaet, sagde én stilsfærdigt: — Detteher bliver pinedød ikke nemt at finde ud af! Vi andre gav ham Ret i denne Betragtning. Selv de af os, der havde været noget omkring, var ikke i Stand til at oversætte mere end en Brøkdel af, hvad Manden havde sagt, og allerede fra den Dag — den første i Krigen — følte vi, at vi havde en Undtagelsesstilling i Kompagniet. Vi var imidlertid glade for den, og havde for saa vidt nok i vort eget Selskab, saa meget mere som vi havde gjort

adskilligt for at faa Lov til at blive sammen. Vi havde lært sammen i Sønderborg og havde holdt sammen under Transporten til Fronten. Ved Tildelingen til Regimenterne havde vi ikke det fjerneste Haab om at faa Lov til at blive sammen, men ved en formaalstjenlig Manøvre lykkedes det for os, medens de fleste af vore Landsmænd blev spredt omkring til en Mængde forskellige Afdelinger.

Da vi var kommet saa vidt, troede vi, at Krigen var halvt vundet for os. Ikke i vor dristigste Fantasi havde vi forestillet os, at det var muligt at handle saa meget paa egen Haand i den velordnede tyske Hær. Hjemme i Garnisonen i Sønderborg havde vor Uddannelseschef, Major v. W., gjort, hvad der stod i hans Magt, for at give os den fornødne Respekt og Ærbødighed for den Orden, der prægede den tyske Hær og alt, hvad dens var. Han havde tidligere været i Flensborg, men det første Hold Frontsoldater, der kom hjem fra Krigen, passede ham op i en mørk Gade og gennempryggede ham, hvorfor han blev forsat til Sønderborg, hvor Risikoen for den Slags Overfald skønnedes at være mindre. Der gjorde han sit bedste for at gøre Livet til et Helvede for det ene Hold Rekrutter efter det andet, og det første, Gefreiteren sagde til os, var: — Naar De ser Major v. W., saa løber De alt, hvad Benene kan strække, ind i en Port eller en Butik eller op i et Træ — bare et Sted hen, hvor De bliver fri for at hilse. En Følge af dette gode Raad var bl. a., at Major v. W. aldrig opnaaede den Lykke at komme til at hilse paa sine Rekrutter paa Gaden.

Han naaede dog at gøre os det klart, at alt, hvad der skete i den tyske Hær, var saa nøje forudberegnet og forudbestemt, om ikke fra Tidernes Morgen, saa dog fra den Dag, da Regimentet blev til, at der intet uforudset kunde ske. Det var derfor en stor og glædelig Overraskelse for os, at det lykkedes os at blive sammen alle 8

ved Tildelingen til Regimentet, senere ved Findelingen til Bataillon og til Kompagniet. Vi vidste, at det var meget sjældent, at Folk fra Sønderjylland fik Lov til at staa saa nær ved hinanden i Afdelingerne.

Da vi først havde reddet os frelst igennem til Kompagniet, fik vi hurtigt gjort vor Delingsfører, Feltwebel Rehberg, forstaaeligt, at vi hørte sammen og ikke kunde skilles. Rehberg var en fribaaren Sjæl, der respekterede andre Menneskers Meninger og Ønsker, og saaledes fik vi 8 Sønderjyder Lov til at blive sammen. Vi blev den første Sektion i Kompagniet og jeg højre Fløjmand. Vor Kompagnichef voldte vi aabenbart stor Glæde, da han saå os første Gang — vistnok fordi vi var lidt større end Hesserne:

— Det kalder jeg Karle — hvor kommer I fra?

— Fra Nordslesvig!

— Ah, Slesvig-Holstenerer! svarede den brave Mand med en Mine, som om han havde vundet i Lotteriet.

Vi kæmpede et Par Maaneder i Galizien, før vi kom til de udbyggede Skyttegrave ved Zlota Lipa. Det var alt-sammen Kampe, der førtes i Udkanten af Offensiven mod Przemysl og Lemberg, men først længe efter fik vi det at vide. Det var en underlig Krig. Den gik som Regel ud paa at ligge stille i Granatild i hurtigt opkastede Dækninger. Ved saadanne Lejligheder var der altid mange saarede og døde. Ofte gravede vi Skyttegrave om Natten og laa i dem et Par Dage, for saa at drage videre. Den meste Tid havde vi tilbragt med endeløse Marcher paa de galiziske Landeveje, der var meget støvede, hvad vi efterhaanden ogsaa blev. En Del af os blev ogsaa tørstige, og dette gjaldt ikke mindst Feltwebel Rehberg, der som Regel gik ved Siden af mig. Paa et bestemt Tidspunkt formede vor Samtale sig altid efter følgende Skema:

— Hvad har De i Feltflasken i Dag, Birkedal?
 — Te, Hr. Feltwebell
 — Og De er ganske sikker paa, at det er Te?
 — Absolut sikker!
 — Jeg maa hellere smage. Soldater nu er ikke, hvad de var tidligere. Reglementerne blæser de paa, og Disciplin er der ikke noget af.

Der fulgte nu en længere Pause, hvorunder Feltwebben smagte paa Teen.

— Det var jo Te, Birkedal.

— Som jeg sagde, Hr. Feltwebel, men en ualmindelig god Te!

— Ja, en ganske fortræffelig Te — vi fik den ikke bedre i Kina.

Rehberg havde — det opdagede vi hurtigt — to Passioner. Den ene var en ikke alt for blandet Te, og den anden var at fortælle om de glade Ungdomsdage, han havde oplevet under Grev v. Waldersee i Kina. Der havde han tjent sine Sporer, og Erindringerne om hans Ungdoms kinesiske Eventyr stod endnu for ham i Straaleglans. En Del af dem maa unægtelig ogsaa have været temmelig vanskelige at glemme.

Med ham og med det ganske hessiske Kompagni var vi altsaa kommet i de gravede Stillinger ved Landsbyen Lysa overfor Floden Zlota Lipa, en Biflod til Dnjestr. Skyttegravene fulgte Floden i halvandet Hundrede Meters Afstand, og dér, hvor vi laa, gik de langs en Landsby. I vort Gruppeafsnit gik de under Udlængerne til den Gaard, hvor den danske Gruppe havde sit Hovedkvarter. Om Dagen behøvede vi kun én Vagt i Stillingen, medens Resten af Gruppen sammen med Gefreiteren, en étaarig Frivillig, Hans Döring fra Westfalen, tilbragte Tiden i Stuehuset eller paa Gaardspladsen i Læ af Stuehuset. Stillingen var meget tyndt besat. Den danske Gruppe skulde holde et

Afsnit paa 50-60 m, hvilket bevirkede, at vi næsten aldrig saå noget til Naboerne, men følte, at vi havde det hele for os selv. Til højre og venstre for os laa imidlertid den øvrige Del af Kompagniet og Bataillon, og paa sin højre Fløj havde den Føling med en tjekkisk Afdeling, som vi imidlertid kun kendte af Omtale. Vi slog os igen nem Tilværelsen som en lille, isoleret dansktalende Afdeling af den tyske Hær, og om det saa var Gruppeførelsen, saa lærte han hurtigt at forstaa, hvad vi talte om, og forsøgte sig nu og da paa vort Sprog.

Tjenesten var meget enkel: Een Mand paa Vagt om Dagen og Halvdelen af Gruppen om Natten. To Mand gik paa Lyttepost ved Floden fra Solen gik ned, til den stod op, og to Mand drog ved Mørkets Frembrud til Byen Siolko, tre Kilometer bag Skyttegravene, for at hente Proviant. Foruden den, vi fik udleveret fra Feltkøkkenerne, eksperimenterede vi selv i Kogekunsten over dæmpet Ild i Galizierbondens Køkken.

Vi havde haft nogle ret anstrengende Dage med at marchere rundt i Galizien, og der var ingen Uenighed om, at Lysa Stillingen var en Oase i Ørkenen. Vi saå aldrig en Officer i Skyttegravene — de holdt til i Siolko — og vi havde endelig den Behagelighed, at Brevene og Pakkerne hjemmefra, der hidtil altid var kommet til en By, naar vi lige havde forladt den, nu kunde finde os. De første Dage, vi laa i Stillingen, kom de som en Syndflod over os. Vi var jo først lige kommet med i Krigen, og de der hjemme troede vel, at vi gik rundt paa Hungerstadiet fra Morgen til Aften, og søgte at afhjælpe alle Savn, saa godt det lod sig gøre. Vi maatte skrive til dem om at holde lidt igen, da der var Grænser for, hvad vi kunde sætte til Livs.

Det var derfor ikke underligt, at der lød munter Sang og munter Tale ud gennem Kuglehullerne i Stuehusets

Lervæg, naar vi alle var samlet derinde og holdt Snakke-time. Da kunde man høre Nikolaj Jepsen fra Ballum, der havde været gennem Tyskland som farende Svend, synge danske og svenske og tyske Sange imellem hinanden. Jepsen havde en smuk Stemme, og Erindringen om ham kaldes paa ny til Live, saa snart jeg hører én af de Sange, han glædede os med i Krig og i Fangenskab. Han sang, saa længe vi fulgtes, og først i Straffelejren i Bachmut blev han tavs, medens vi ventede paa at dø af Tyfus.

Til denne Skyttegravsstilling ved Zlota Lipa er endvidere knyttet Mindet om en Drøm, som aldrig blev til Virkelighed, men som blev drøftet med Alvor og Iver af os allesammen. Jeg maa vist tage Hovedansvaret for, at vore Samtaler blev ledet ind paa det Spor, men de andre fulgte ivrigt efter, og Tanken fængede som en Løbeild. Vi vilde udvandre til Galizien. Vi vilde grundlægge en sønderjysk Koloni i det rige Land. Saa snart Krigen var forbi, vilde vi drage derned med alt vort. Vi vilde handle, bygge, organisere, modernisere og skabe et helt nyt Land omkring os. Bagefter kan vi smile, naar vi erindres om de Planer, vi havde for dengang, men da vi laa ved Zlota Lipa, var det ramme Alvor for os, at her var uanede Muligheder for en Kolonisation.

Galizien var jo et Eventyrland for os, der var vant til en mere beskeden Natur. Langs de Veje, vi havde vandret paa, groede Afgrøder, som vi aldrig havde set Mage til: Imponerende Majsmarker, gyldne Hvedemarker, store Strækninger med Hirse og med vore egne Kornsorter, som her naaede en ukendt Fylde, store Plantninger af Solsikker, af Hør og Hamp. Jorden var ufattelig rig og ydende, og det var jo let at se, at al denne Rigdom var skænket af en gavmild Natur til Mennesker, der nøjedes med at tage det allernødvendigste og lod Resten gaa til Spilde. Vi havde aldrig set Magen til Jord.

Da vi første Gang gravede Skyttegrave til staaende Stilling, blev vi alle betaget af en stigende Ophidselse, efterhaanden som vi kom dybere og dybere ned. Holdt denne Muldjord da aldrig op? Var der overhovedet ingen Ende paa denne Jords Rigdom? Det overgik alt, hvad vi havde hørt om Amerika, hvor Tusinder af Sønderjyder var draget hen for at søge Lykken. Halvanden til to Meter under Jordoverfladen gravede vi i ren sort Muldjord uden Lerindblanding og uden en eneste Sten, der skrattede mod Spaden. For Landmændene i vor Gruppe var det simpelt hen en Aabenbaring. Da vi gravede den første Skyttegrav, hentede en af dem en Nævefuld Jord op fra Bunden og stirrede paa den i dyb Betagelse: — Menneskebørn — har I set Mage til Jord! Og vi andre rystede paa Hovedet. Nej, vi havde aldrig set noget lignende eller blot troet, at der fandtes saa usandsynlige Rigdomme et Par Dages Rejse fra Sønderborg. Her maatte gøres noget. Det kunde ganske vist ikke gøres lige med det samme, da vi jo var optaget paa anden Maade, men saa snart Krigen var forbi, skulde det gøres. Her var noget at gøre for raske Folk, det skulde ikke blive forsømt.

Saa begyndte vi at fable. Vi begyndte i al Beskedenhed med at handle, at købe op og eksportere til Tysklands og Bøhmens Industrier, men lidt efter lidt bed vi os fast og begyndte at bygge en By, der ikke lignede nogen anden By i Galizien. Vi anlagde Gader, vi byggede Veje, Mejerier og Kornsiloeer skød op i Galizien. Led føjede sig til Led ganske af sig selv, som en organisk Nødvendighed. Det er ikke til at forstaa, at der kunde være saa megen Fantasi i os jævne Mennesker, der hver havde sit at passe og svare til, naar vi kom hjem, men ved denne Lejlighed fik jeg Erfaring for, hvor let Mandfolk har til at drømme om Størværk og give sig helt hen i Drømmen som legende Børn.

Nu ligger vore Byer, vore Siloer, Mejerier, Fabriker og Handelshuse dernede i Galizien, udødelige. Vind og Vejr bider ikke paa deres Mure, og Tiden gnaver ikke deres Træværk. Men nu er vi kun faa, der véd noget om det. Af os otte, der laa i den bagende Sol paa Gaardspladsen og fantaserede om den sønderjyske Koloni i Galizien, er der nu kun fire tilbage. Vi opbevarer i Erindringen den Drøm, som vi har fælles med de fire, der ikke er mere, og først naar den sidste af os gaar bort, svinder den sønderjyske Koloniby i Galizien som det Drømmesyn, den er.

Vi sad i Skjortearmer paa Gaardspladsen, med Ryggen mod Stuehuset, og fantaserede, men der var ikke én af os, der vidste, at det kun var Fantasier, vi beskæftigede os med. Naar alt kom til alt, holdt vi os stadig indenfor Mulighedernes Grænse, og vi tillod ingen at blive for fantasifuld. Vi gjorde kun den Udvikling med, der var strengt nødvendig og rimelig.

Fra Stedet, hvor vi sad, kunde vi se ud over Markerne bag Stillingen. De var ikke høstet endnu, fordi Gaardene var kommet til at ligge midt i Ildlinien og Beboerne var evakueret. Galiziens Indbyggere var paa Flugt i denne Tid, som de havde været det tidligere og maatte det senere. Da vi marcherede fra Kaliz, hvor vor Jernbanerejse fra Sønderborg endte, og til Borsikow, hvor vi blev fordelt til Regimenterne, gik vi lige i Hælene paa Østrigerne og Tyskernes Offensiv mod Przemysl, og da brændte Landet paa begge Sider af vor Marchvej. Russerne stak Ild paa Landsbyerne og paa Markens Korn, og inden vi naaede frem til de brændende Steder, mødte vi de Elenighedens Tog, der hørte med i Krigens Billede paa disse Kanter og vel overalt i Verden, hvor der er Krig.

Det var gamle Mænd, Kvinder og Børn i alle Aldre og Dyr af mange Slags. Kun Dyrene og Børnene klagede. De

andre var efterhaanden blevet evakueret saa mange Gange, at de var blevet stumme. De skulde blive jaget fra Sted til Sted endnu mange Gange under Verdenskrigen, og bagefter skulde følge Partikrig og Krig ved det nye Polens Grænser. Galizien maatte tømme Elendighedens Bæger til Bunds og underkaste sig sin Rigdoms fulde Forbandelse.

Vi havde tit talt om, hvordan den Mand mon saå ud, hvis Gaard vi havde taget i Besiddelse. Overalt, i Stuehus og i Udhusene, havde Soldater trampet omkring og udsløttet alle Spor af de Mennesker, der havde deres Hjem her, og det ene Udhus var undergravet og vilde vel engang før eller senere brase sammen. Væggene havde Hul ved Hul af russiske Geværkugler, og hver Dag kom der nye til Samlingen. Det eneste, der mindede om Bondens hurtigt afbrudte Arbejde, var de overmodne Marker og et Par simple Træredskaber, der stod ved et af Udhusene, samt nogle Høns, der færdedes omkring i Gaarden eller ude paa Marken, hvor de gjorde sig rigeligt til Gode med det modne Korn.

En Dag kom saa Manden. Det var ved Middagstid, og jeg stod ude i Køkkenet i Færd med at varme noget Mad til de andre. Jeg kunde se ham gennem Vinduet. Det var en undersætsig og bred Mand med et langt Skæg, der næsten skjulte Skjortens røde og grønne Broderier. Han stod og drejede Huen i Haanden, medens Hans Døring læste et Brev eller et Pas, han havde med. Jeg fik ikke set mere, for i det samme gik Døren op, og en ung Pige kom hjemmevant ind i Køkkenet. Hun bøjede Hovedet til en Hilsen og gik derefter lige hen til en Trækasse med Halm i, som stod i et Hjørne af Køkkenet. Vi havde tidligere gættet paa, at det nok var en Seng, og nu fik jeg Vished for, at det var hendes Seng, for hun lod sig falde ned paa den uden et Ord og blev liggende der med vidaabne Øjne.

Jeg blev hed om Ørene og fik sat vældig Skub paa min Madlavning, der bestod i at varme nogle Kartoffler. Pige-barnet sagde ikke et Ord, men hvad hun end sagde eller ikke sagde, saa vidste jeg med Bestemthed, hvad Kammeraterne vilde sige, naar de om lidt samledes i Stuen under Paaskud af at være sultne. Jeg kunde i Aanden se deres smørrede Ansigter for mig, naar de paa deres stilsfærdige Maade skulde til at kommentere den Begivenhed, at jeg havde Damebesøg i Køkkenet.

Pigen laa stadig med vidaabne Øjne. Hun havde sort, tjavset Haar og bare Fødder og var snavset og grimet i Ansigtet. Hendes sorte Øjne saå som forstenet op i Loftet, næsten uden at blinke. Jeg hældte nogle Kartoffler op paa en Tallerken, lagde et Stykke Brød og Kød ved og gik hen til hende med det, men straks trak hun sig op mod Væggen som et skræmt Dyr. Jeg satte Tallerkenen paa Bordet og forsvandt hurtigt ud gennem Døren med en Os af svedne Kartoffler efter mig.

De sad allesammen derinde, meget alvorlige og absolut ikke drillesyge.

— Han spurgte efter Kalven, forklarede en af dem.

— Og vi-rystede bare paa Hovedet og lod, som vi ikke forstod det, sagde en anden.

— Han viste saadan med Haanden — et Dyr paa denne Højde, fortsatte han.

Vi satte os til at spise Kartofflerne. For en Gangs Skyld var der Tavshed ved Bordet, hvor den daarlige Samvittighed tyngede os alle.

Der var blevet en lille sortbroget Kalv tilbage paa Gaarden sammen med Hønsene og Ænderne. Den var kommet over paa den forkerte Side af Pigtraaden, og der tumlede den sig Dagen lang paa fri Mark eller i Udkanten af Majsmarken. Det var et smukt Dyr med et Temperament af den anden Verden. Den kunde staa ganske stille

i Udkanten af Majsmarken og raspe lidt Græs i sig, men saa med ét kastede den sig om og bissede over Kartoffelmarken, saa den tørre Jord stod i hvirvlende Støvskyer om den. Ved saadanne Lejligheder vaagnede Russerne til Daad, deres Geværer knaldede, og Støvet røg af Marken og Brystværnet og Kalken af vort Stuehus — alt muligt ramte de undtagen den muntre Kalv. Den vilde da sikkert ogsaa være forblevet i Live, til Bonden kom tilbage, hvis ikke Hesserne i Afsnittet til højre for os havde fanget den og slagtet den og givet os Halvdelen af Kødet for at faa os til at holde vor Mund.

Det havde vi ogsaa gjort, og vi havde tillige holdt et overdaadigt Maaltid, men nu bekom Tanken om det os ikke rigtig godt. Ganske vist havde Hesserne skudt sig ind under visse militære Grunde, idet de hævdede, at Russerne havde saaret flere af deres Folk under deres Skydning efter Kalven, men den Forklaring kunde ikke tages for gode Varer. Hvad vilde deres Folk i Skyttegravene om Dagen? De var besat med en Mand for hvert halvt-hundrede Meter, snarere længere end kortere. Det var alt for usandsynligt, at Russerne skulde have ramt netop ham under deres Skydning efter Kalven. Lidt mere sandsynlig lød den Forklaring, at Russerne endelig havde ramt Kalven og Hesserne derpaa havde slagtet den af lutter Dyrevenlighed. Men mest sandsynligt var det nu alligevel, at Kalven var blevet slagtet af ganske samme Grund og med ganske den samme Motivering som de mange Høns og Ænder, der hver Dag vandrede i Hessernes Suppegryder.

Da vi havde spist, satte vi os ud i Solskinnet i Gaarden. Ikke syv Heste skulde trække mig ind i Køkkenet igen, men da vi havde siddet der en Timestid, kom Pigen ud med en Kurv under Armen og noget Køkkentøj i Haan-

den. Uden at ænse vor Tilstedeværelse begyndte hun at kalde paa Hønsene og lokke dem hen til sig, men det lykkedes ikke. Det er muligt, at hun engang havde haft deres Tillid og Fortrolighed, men det maatte være, før de kom med i Verdenskrigen. Nu maatte de fanges én for én, og da hun ikke kunde gøre det alene, rejste vi os og hjalp hende. Vi fik gennet nogle af dem ind i et Udhus, og dér fik hun saa fat i saa mange, som hun havde Plads til i Kurven.

Ude paa Marken gik hendes Far imens og trak Kartoffler op. Han gik helt op i sit Arbejde og ænsede ikke, at han efterhaanden var kommet udenfor Skjuleet i Majsmarken og gik lige i Russernes Skudfelt. Naar en Bonde gaar paa sin Mark og høster, har han svært ved at anerkende militære Hensyn, og han havde indtil nu haft godt Held med sig, for Russerne havde været ualmindelig taalmodige den Dag. Der var ikke faldet et Skud endnu, men da vi begyndte at gaa paa Hønejagt, samtidig med at Bonden avancerede midt ud paa Kartoffelmarken, blev det for meget for dem. I deres Skyttegrave, saavel i Skoven som paa Bakkerne lige ud for vor Stilling, begyndte Geværerne at knalde med tørre, skingrende Lyde, og paa Marken omkring Bonden rejste sig smaa ondsksfulde Støvskyer fra Projektilernes Nedslag. Heldigvis forstyrrede den ene Riffelmand den andens Beregninger, men efterhaanden blev det livligt, endnu mere end naar Kalven var paa Spil. Skuddene smeldede fra alle Sider, og Projektilerne slog ned i Marken og i Brystværnet og ind i Husvæggene, saa Kalken raslede af i Flager. Pigen løb i Læ af Stuehuset med sine Høns, og vi andre løb ogsaa i Dækning, mens Kuglerne sang gennem Luften og Knaldene lød, som om der blev skudt bagved os. Er der nogen, der kan give en Forklaring paa det mærkelige, at

Knaldene fra Rifler, der peger mod én, kan lyde, som om der blev skudt bagved Stillingen?

Medens vi sad her i Dækning, kom Bonden langsomt gaaende med en Sæk Kartoffler over Nakken og en anden med Majskolber i den frie, brede Næve. Han sagde noget til Datteren, og saa gik de, uden at sige Farvel og uden at søge Dækning. Han hadede os formodentlig som noget udenlandsk Pak, der var trængt ind paa hans Grund og hindrede ham i at høste og passe sin Gaard. Et naadigt Forsyn vaagede over ham og Datteren. Skønt Russerne skød hidsigt, blev de ikke ramt, saa længe vi kunde følge dem med Øjnene.

Vi talte længe om de to Mennesker, der havde aflagt dette korte og triste Besøg i deres Hjem, og derfra kom vi ind paa at tale om dem derhjemme, der ogsaa var civile og kunde blive overgivet til Krigens Brutalitet og hensynsløse Tilfældighed. Ingen af de store Flygtningetog, som vi havde mødt paa vor Vej, havde gjort et saa dybt Indtryk paa os som disse to Mennesker, der havde besøgt os og under Livsfare havde naaet at se deres Hjem og et Øjeblik færdes i det, som om alt var ved det gamle. Et enkelt Menneskes Prøvelse griber altid stærkere end en Masses Fortvivlelse.

Den Aften sang vi med særlig Inderlighed den lille tyske Sang, som blev sunget hver eneste Aften i Skyttegravene og forplantede sig fra Afsnit til Afsnit Fronten igenem:

Steh' ich in finstren Mitternacht
so einsam auf der stillen Wacht,
dann denk' ich an mein fernes Lieb,
ob mir's auch treu und hold verblieb.

Alle, der har været paa Østfronten, kender denne lille fordringsløse Sang, der blev sunget med samme Følelse

som en Salme. Paa denne Front, som blev holdt af Reservemandskab, der for Størstedelens Vedkommende var gifte Folk, var dens Ønsker og Forhaabninger altid aktuelle.

II

Russerne laa overfor os paa nogle Højdedrag et Par Hundrede Meter fra Floden. Til højre for os, altsaa mod Syd, nærmede deres Stilling sig Floden og løb langs Udkanten af en Skov. Derfra kunde de flankere vor meget fremskudte Stilling ved Landsbyen Lysa, og vi fik ogsaa megen Geværild fra den Kant. Terrænet mellem de to Stilling var ganske ubebygget og let overskueligt fra begge Sider. Kun ud for vort Afsnit laa der paa den russiske Side af Floden et enligt Bondehus uden Udlænger. Maaske har her boet en Fisker eller en Hyrde. Huset lignede ikke nogen Landboers Ejendom, og der boede naturligvis ingen Mennesker i det.

Det var en stille Front. Vi hørte aldrig et Kanonskud, og selv skød vi aldrig. I den Tid, vi laa ved Zlota, fik ingen af os i den sønderjyske Gruppe Lejlighed til at affyre et Skud. Tyskerne holdt Fronten med saa smaa Styrker, at de fandt det klogest at genere Russerne saa lidt som muligt. Kun tre Gange fik vi Lejlighed til at skyde paa Kommando, men ikke mod Russerne. Det var ved Efterretningen om Warschau, Brest-Litowsk og Kownos Erobring. Da blev der skudt tre Æressalver op i Luften fra de tyske Skyttegrave. Det maa have været en ejendommelig Oplevelse for Russerne at høre denne Skydning fra de tavse tyske Skyttegrave, og navnlig maa det have været besynderligt for dem, at det ikke var dem, der blev skudt paa.

Selv skød Russerne Dagen igennem, men navnlig dog om Aftenen og om Morgenen. De anvendte baade Geværer og Maskingeværer, og det lod til, at de havde Ammunition nok. Som Regel var det spredt Skydning, men engang imellem kunde de blive grebet af Raseri og dænge os til i halve og hele Timer med Gevær- og Maskingeværild. Saa gik det jo altid ud over en eller anden, og saaledes ogsaa en Dag over Hebbeln.

Det var en holstensk Landstormsmand, der laa i Kompagniet ved Siden af os. Han var fra Itzehoe, men var uddannet i Sønderborg, hvor vi kendte ham fra, men ogsaa paa anden Maade havde vi i den sønderjyske Gruppe uforglemmelige Erindringer om Hebbeln. Da vi rejste til Fronten, var han blevet anbragt i Kupeen ved Siden af os, og det var ikke gaaet stille af. Hebbeln var nemlig Trommeslager, dog ikke militær, men rent privat Trommeslager. Han havde taget sin Tromme med fra Itzehoe, og om den verserede der mange forskellige Sagn. Nogle sagde, at det var en Tromme fra Treaarskrigen, og at hans Bedstefader i sin Tid havde trommet paa den, men der var andre, der hævdede, at det var Kegleklubbens Tromme fra Itzehoe.

Hvad der var rigtigt, véd jeg ikke, men Hebbeln trommede Nat og Dag paa Vejen gennem Tyskland, og han var ved at gøre os tossede med sit Trommeri. Senere blev vi forsonet med ham, da vi uden Fane og Officerer og Regimentstegn marcherede fra Kaliz til Borcikow. Da gjorde Hebbeln og Hamborgeren Althöfer det ud for et helt Regimentsmusikkorps og havde mange Gange opmuntret os under den strenge March. Han havde ogsaa trommet for os senere, for paa Østfronten fik Folk Lov til at spille paa det, de havde, naar det glædede andre. Man saá meget liberalt paa den Slags Ting paa den østlige Front, hvor der ikke var Musikkorps nok til de store Reserveafdelinger, som laa dér.

Men nu var Hebbeln altsaa blevet saaret, og vi skulde ikke høre hans Tromme mere i denne Krig. Han laa og sov til Middag i et Bondehus, da Russerne uden paaviselig Grund begyndte at overdænge Huset med Geværild. En Kugle gik gennem Væggen og ramte Hebbeln i Benet. Under dæmpede Trommehvirvler hinkede Hebbeln til Forbindspladsen sammen med de Folk, der skulde hente Proviant i Siolko om Aftenen.

Han efterlod Althöfer som Regimentets eneste Spillemand. Althöfer var Harmonikakunstner fra St. Pauli og spillede et mægtigt, nikkelstraalende Instrument med mangfoldige Udtræk og andre Finesser. Paa Marchen gik han med Geværet overhængt for at kunne spille paa sit mægtige Apparat, og da vi kom til Lysa Stillingen, kunde vi høre ham spille gennem den lange Skyttegrav, nogle fjerne, dæmpede Toner, som ikke kunde stedfæstes. Vi vidste imidlertid, at det var Althöfer. Ogsaa han kom, ligesom Russerne, først i Aktivitet om Aftenen, naar Stillingen skulde besættes. Hans Harmonika var for de nærmest staaende Kompagnier Signalet til at forlade Bondehusene og kravle ned i Gravene, hvor vi stod beredt allesammen, fra Solen gik ned, til det var blevet helt mørkt.

Det var Døgnet mest spændende Time. Gennem Skyttegravene, som hurtigt blev fyldt, saa godt de faatallige Stykker var i Stand til at fylde dem, hørte man Sang og Spil og højroret Snak, og fra de russiske Stillinger knitrede og bragede Geværerne og Maskingeværerne, og Kuglerne fløjtede, sang og hvinede i alle Tonarter over Hovedet paa os eller endte med arrige Smeld i Husvæggene bagved Skyttegravene. I den Time, mens Tusmørket sænkede sig over Eggen, og Taagerne steg op fra Floden og Engen, hvor Mosekonen bryggede efter den varme Dag, kom hver Aften en 14-15 Aars Dreng gaaende hurtigt gennem

Skyttegravene. Hans Paaklædning bestod fortrinsvis af Støvler og Kasket og en Frakke, der næsten naaede til Jorden. Om Morgen, samtidig med, at Lytteposterne kom ind, vendte han tilbage, som Regel drivende vaad. Det var et af Efterretningstjenestens mange Redskaber, en galizisk Bondedreng, der tog de sidste Chancer med og spillede med Livet som Indsats. Det gjorde et uhyggeligt og nedslaaende Indtryk paa os at anvende Børn til den Slags Ting, men Feltwebben sagde: — Vær sikker paa, at der er 10 for én af den Slags. Det behøver man ikke at tigge Folk om i disse Egne, og det er da endelig ikke sikkert, om han ikke spionerer for Russerne ogsaa. For ham er der nok lige stor Fare paa begge Sider, og det er blot et Spørgsmaal, hvem der finder paa at skyde ham først. Denne triste Begivenhed oplevede vi dog ikke. Saa længe vi stod i Stillingen, gik Drengen sin Aftentur og Morgentur. Han sagde aldrig et Ord til os og gik med Hænderne knyttede, som om han havde Nattens Fortjeneste i dem.

Naar han havde passeret Stillingen, blev det som Regel ogsaa Tid for os andre at bryde op. To Mand af Gruppen skulde til Siolko efter Proviant, og to skulde paa Lyttepost nede ved Floden. Jeg havde *Friedrich Jørgensen* som Makker, en rask ung Mand fra Aabenraa, og bedre Følge kunde man ikke faa paa den natlige Færd. Vi gik over Brystværnet, kantede os igennem de spanske Ryttere, der laa foran vor Stilling, over Kartoffelmarken ned til Engen, der førte ned til Zlota Lipa. Floden var ikke videre bred, men paa den tyske Side havde den skaaret sig ind i Bredden, saa der var smaa Brinker, medens Engen gik lige ned til Floden paa den russiske Side.

Vi havde et ganske bestemt Sted, hvor vi holdt til. Der stod et Piletræ, som hældede ud over Vandet. Stammen laa næsten vandret, og dér kunde man sidde lunt og tørt

med Ryggen mod hinanden og holde Øje med, hvad der skete paa Floden og paa den anden Side af den, naar der var tilstrækkelig Sigbarhed.

Det var sjældent ret meget, man saå. Engang imellem lød der et Skud et eller andet Sted i de tætte Taagedampe, der steg op fra Floden og Engen, og undertiden sendte Russerne Lysraketter op fra Stillingerne og fra Terrænet foran Stillingerne. Saa gjaldt det om at lade sig falde ned paa Jorden i en Fart for ikke at blive set af de russiske Lytteposter og Patrouiller paa den anden Side, som var langt større og mere mandstærke end vore Poster med kun to Mand. Vi vidste, at de undertiden gik over Floden, ligesom tyske Patrouiller gik over paa den russiske Side, og det var det, der gav Vagterne ved Floden deres særlige Form for Spænding. Paa et eneste Øjeblik kunde man være omringet og stukket ned, hvis man ikke var vagtsom nok, og der behøvedes derfor ikke nogen særlig Opfordring fra Feltweblens Side til at faa os til at passe paa som Smede.

Kun ved enkelte Lejligheder saå jeg noget til Russerne, men hver Nat hørte man deres højrøstede Snak og Latter fra den anden Bred, og undertiden var de saa nær, at man kunde høre deres Fodtrin og Klirren af deres Vaaben. Ofte hørte vi dem plaske i Vandet og troede, at de var ved at gaa over Floden, men den næstsidste Dag, vi laa paa Lyttepost, fik Friedrich Jørgensen og jeg en Forklaring paa dette Plaskeri. Pludselig gjorde en Patrouille paa en halv Snes Mand Holdt lige overfor vort Piletræ. Det var ikke mørkere, end at vi kunde skimte alle Skikkelserne og kunde se, at de bar lange Stager paa Nakken. Jeg troede til at begynde med, at det var Lanser, men det blev hurtigt klart for mig, at disse Stager var Maaleinstrumenter. De loddede ganske simpelthen Flodens Dybde med dem, og jeg saå til min inderlige Glæde, at Stagerne

forsvandt lige til sidste Tomme ned i Flodens mørke Vand. De blev hevet op igen og kastet paa Jorden, og hele Flokken stod og snakkede lidt sammen. Saa blev der strøget en Tændstik, en fire-fem Ansigter samlede sig i dens Lyskreds, nogle unge og glatte, andre skæggede. Cigaretterne glødede gennem Taagen, og vi kunde høre dæmpet Snak og Latterudbrud fra Klyngen. Saa tog de Stagerne op igen og gik tilbage mod deres Stillinge. Et Øjeblik efter var de opslugt af Taagen.

Jeg trak Vejret dybt og befriet og drejede Sikringen for paa mit Gevær. Ved Siden af mig gjorde Friedrich Jørgensen ganske det samme: — De var ellers noget nær ved, hvi-skede han, man kunde godt være blevet forskrækket og have skudt. Det havde nu ikke været nemt, naar man havde set Ansigterne paa dem og hørt dem le.

— Det var nu frækt, tilføjede han et Øjeblik efter, at de saadan stod og røg os lige op i Ansigtet.

Det var Jørgensens største Indvending mod Lytteposten, at man ikke kunde ryge paa den Vagt som paa de fleste andre. Han kunde saavel som vi andre sagtens indse det fornuftige i det, men han var lidenskabelig Tobaksrøger og kunde med Lethed faa Has baade paa sin egen og min Ration af Cigarer og Cigaretter.

Saa satte vi os igen paa Pilestammen med Front i hver sin Retning. Øjnene maatte stadig være paa Vagt, og Hovedet maatte holdes koldt. Ud af Mørket og Taagen kom vandrende de mærkeligste Fantomer, der var skabt af Strømninger i Taagen og af vor egen Fantasi. Der kom Mænd gaaende og kravlende, undertiden saa nær, at vi kunde høre deres Aandedrag. Vi kunde ligge med Geværerne i Anslag og stirre paa disse Taagevæsener i Minutter, indtil de svandt bort af sig selv, for kort efter at give Plads for nye Fostre af vor Fantasi. Under Træet rislede Floden langs den lille Skrænt, som Træet stod paa, og vi

kunde høre Fiskene slaa i Vandet. Det lød akkurat som Mennesker, der forsøgte at vade over Floden. Naar Afløsningen endelig kom, var der Højspænding paa Posterne. For Afløsningen var det klogt at svare hurtigt og ganske korrekt. Ingen lod en Skikkelse komme sig nær, uden at være klar over, om det var Ven eller Fjende. I de fleste Tilfælde laa Posterne paa Lur, parat til at skyde, hvis der var mindste Tøven i Svaret.

Ud paa Natten begyndte den besynderligste af alle de Lyde, vi hørte ved Zlota Lipa. Det var Klaverspillet. Enhver, der har tjent ved vort Regiment og ligget ved Floden Zlota Lipa, kan fortælle om det. Nogle af dem har vel hørt Fortællingen fra andre, men den sønderjyske Gruppe hørte Klaveret ved Zlota Lipa hver eneste Nat, undtagen den sidste, og det er sandt, at den første Nat fyldte det mig med en Rædsel som noget overnaturligt. Ud fra Mørket og Taagen vældede Tonerne af et usynligt Klaver, hvis Retning vi ikke kunde stedfæste. Undertiden var det Melodier, hvoraf vi lærte nogle at kende senere, men ind mellem dem kom Triller og lange Løb anslaaet af en Haand, der fandt Hvile og Fred i at lege over Tangenterne. Man kunde følge den usynlige Kunstner i alle hans Stemninger, fra tankeløs og tankehvilende Toneleg til vemodige Folkeviser, og derfra igen til fejende Dansemelodier og buldrende og drønende Marcher eller Melodier, hvori der laa Skrig af Vildskab og betagende Skønhed. Vi, der sad ved Floden, kendte jo ikke mere til Musik, end Folk gør flest, og vidste ikke, hvad det var, der blev spillet. Vi kunde kun fatte den mærkelige Skønhed, der bølgede ud af Taagen til os. Da den første Forskrækkelse havde lagt sig, forstod vi, at der sad et Menneske ude i Taagen og blottede sin Sjæl og sine Følelser for et Klaver og en Række fjendtlige Lytteposter.

Koncerten kom fra det lille Fiskerhus, der laa mellem Linierne. Det var øde om Dagen, men om Natten blev det vel besat af Russerne, og vi gik ud fra, at det var en af Officererne ved deres Forposter, der sad i det mørke Hus og spillede. Saadan var det vel ogsaa. Vi kunde ikke godt forestille os, at noget lignende kunde finde Sted paa tysk Side, men Russerne kendte vi jo ikke noget til dengang; og da vi senere lærte dem at kende, fandt vi Forklaringen endnu mere sandsynlig. En russisk Officer kunde godt have faaet den Idé at lade et Klaver transportere ned i det enlige Hus, for at han kunde sidde og spille paa det i Mørke, naar han havde inspiceret sine Poster.

Igennem Skyttegraven gik der naturligvis de mest fantastiske Beretninger om dette natlige Klaverspil, og det er meget sandsynligt, at disse Beretninger lever endnu mellem Folk, der har gjort Tjeneste paa det Afsnit. Men vi, der laa lige overfor Huset, véd, at der var intet mystisk i det, og vi véd ogsaa, at da Huset ikke var mere, saa holdt Musiken op.

En Nat, den 26. August, da Jørgensen og jeg sad og ventede paa Afløsningen, som skulde have den sidste Tørn, naaede de to Mænd, som skulde afløse, tæt ind paa Livet af os, uden at vi havde set dem. Jeg tvivler om, at Mathias Høeg fra Toftlund nogen Sinde har været saa nær ved at blive skudt som ved denne Lejlighed. Han var kommet tæt ind paa Livet af os og gik vel ud fra, at vi kendte ham, men han havde taget sin Felthue paa i Stedet for Pikkelhuen, og i Taagen lignede den en russisk Kasket. Vi sænkede begge Geværerne med et forlegent Grin, men Høeg snakkede ikke noget om denne Fejltagelse. Han havde vigtigere Ting paa Hjerte:

— Nu er Freden forbi, sagde han, de har stillet en Minekaster op i Gaarden.

— Hvad skal det betyde? spurgte jeg.

— Det er nok Begyndelsen til et Angreb, mente Høeg, de siger ogsaa, at der er kørt mange Batterier op bag Siolko, og at der strømmer Tropper til bag vore Linier.

— Saa er de glade Dage forbi, sagde Jørgensen, og jeg gik ellers og troede, at vi kunde faa Lov til at blive her, til Krigen var forbi.

Da vi kom tilbage til Stillingen, saå vi nok, at der færdedes nogle fremmede Soldater inde i vor Bondegård, men først da vi var traadt af og gik ud af Skyttegravene, kunde vi rigtig tage dem i Øjesyn. De var ved at sætte en Minekaster sammen, et stort, klodset Apparat med plumpe og uskønne Linier. Jeg ser ikke noget kønt i en Kanon, men den er mange Gange smukkere end en Minekaster, der bogstavelig talt ligner det, den er, nemlig et frygteligt Mordapparat. 7-8 Mand gik omkring Apparatet og syslede med det paa samme tavse og medvidende Maade, som Bødler maa sysle med et Skafot, der er under Opførelse.

Det var nogle ret tillukkede Herrer, som Eksperter jo ofte er det, og os havde de ikke tilnærmelsesvis den Interesse for, som vi havde for dem. Underofficeren, som kommanderede Flokken, havde en kunstig Haand, som han hævde skjult med en brun Handske, og en af hans Folk fortalte os i et meddelsomt Øjeblik, at Chefen havde mistet Haanden paa Vestfronten, men gjorde Tjeneste alligevel: „for han behøver den jo ikke til det, han skal lave“. Minekasterfolkene var Hessere og hørte til Divisionen, men de var blevet flyttet fra Sted til Sted under Offensiverne paa Østfronten, og de havde ogsaa alle været paa Vestfronten. Vi spurgte dem, hvordan der var der, men de svarede blot: „Nu kan I bare vente en Dagstid eller saadan noget, saa skal I faa at se, hvordan det gaar til paa Vestfronten“. Vi andre var blot Begyndere mod dem. Vi havde nok prøvet lidt af hvert, men intet af det,

som de rigtig prøvede Soldater regnede for Krig. Nu skulde vi aabenbart til det.

Om Eftermiddagen blev Minekasteren prøveskudt. Den gav et hult, rungende Brøl fra sig, som hverken lignede et Kanonskud eller noget andet. Hele Gaarden blev fyldt med Røg, og kort efter lød der en dyb, drønende Eksplosion paa den anden Side Floden. Da vi spejdede efter Maalet, saå vi samtidig Halvdelen af Taget ryge af det lille Bondehus, hvorfra det natlige Klaverspil kom. Det næste Skud kom lige efter. Da passede vi bedre paa og saå en lynsnar Skygge forsvinde i Huset. Det maatte være Minen, der slog ned. Et Øjeblik efter fik vi Bekræftelse, da Tag og Spær hvirvledes mod Himlen baaret af et vældigt Røgudbrud, som ogsaa slog ud gennem Vinduer og Døre. Endnu inden Røgen var trukket bort fra det ødelagte Hus, begyndte det at brænde, og om Aftenen, da vi gik i Alarmstilling, kunde vi stadig se Gløderne fra det brændende Træværk gennem den begyndende Taage.

Vi var alle i samme Humør, som det var vort eget Hus, man havde skudt ned. Vi følte os forurettet og bandede mellem Tænderne. Hvad lignede nu det, at saadan en Samling Eksperter kom og skød til Maals netop efter det Hus, det mærkeligste Hus paa hele Østfronten, hvor der hver Nat sad en Mand og glædede sig selv og os andre med at spille paa Klaver. Det eneste, der trøstede os, var, at der var blevet skudt om Dagen og ikke om Natten. Der var ikke den fjerneste Mulighed for, at der boede nogen i Huset om Dagen. Russerne, ligesom vi, trak altid deres Poster hjem om Morgenens, og der var sikkert ingen, som fik Lov at bo i det udsatte Hus om Dagen.

Den Nat var det forbi med Freden ved Zlota Lipa. Russerne sendte Lyskugler op hele Natten og beskød ustandseligt vore Stillinger med Maskingeværer, der maatte være

stillet ind paa dette Maal om Dagen. Baade mod Nord og Syd hørte vi Hammerslag og Spektakel, men temmelig langt borte, og nu vidste vi, at Pionererne var i Færd med at slaa Bro over Floden. Det foregik lige for Næsen af Russerne, og det var ikke til at forstaa, at de ikke rettede Angreb mod de Pionerer, der var beskæftiget med dette farlige Arbejde, men det gjorde de ikke.

Nærmere ved os løb en tjekkisk Desertør og raabte over til Russerne paa den anden Side Floden: — Iwan — Iwan . . . Vi hørte ogsaa Stemmer svare, men der blev hurtigt stille igen. Maaske gik Manden over Floden, men maaske fortalte han blot sine Stammefrænder paa den anden Side Floden, at nu var Timen kommet, da de russiske Stillinger her skulde udslettes af Artilleriets Ild, og at enhver, der vilde redde Livet, skulde se at komme bort, medens Tid var.

Da vi vendte tilbage til Stillingen i den gryende Dag, var den tæt besat med fremmede Soldater, saa vi havde Besvær med at slippe igennem og ind i Bondegaarden. Her stod Hans Döring og ventede paa os. Vort Kompagni var flyttet et Stykke mod Syd, og han skulde vise os Vej til de andre.

Vi pakkede tavse vore Sager sammen, men havde alligevel faaet samlet saa stærkt i Bunke, at vi ikke kunde faa det hele med. Jeg kiggede mig endnu en Gang omkring i den lille Stue, hvor vi havde tilbragt saa mange gode Dage. Morgenlyset trængte ind igennem de smaa Vinduer og de mange Huller i Væggen. Det var imidlertid en god Stue, og vi havde haft det godt i den. Hvis den overlevede Morgenens Begivenheder, saa var den foreløbig færdig med Verdenskrigen. Saa vilde Bonden vende tilbage, kline Skudhullerne til og kalke Muren og fortsætte sin Dont, hvor han slap, da Krigen brød ind over hans Hjem. Den

sorthaaerede og snavsede Pige vilde vende tilbage og genvinde de overlevende Høns' og Ænders Tillid og Hengivenhed. Det jævne Arbejdes Ro og Hygge vilde igen sænke sig over Huset og Markerne, medens vi andre drog ud i Uro og Usikkerhed. Jeg følte et lille Stik af Misundelse mod alle de livløse Ting, der saa roligt kunde lade Skæbningen gaa over sig uden at lade deres Væsen ændre deraf.

Da vi gik gennem Skyttegraven, var Solen allerede staaet op. De mange fremmede Soldater fyldte Graven, saa det var vanskeligt for os at bane os Vej. Jeg gik forbi en lang Række fremmede Ansigter, nogle urolige og nervøse, men de fleste rolige, nogle haarde og sammenbidte og andre forsorne og overlegne. I hvert Skyttegravsafsnit stod der en Stige med fire Trin. Den var slaaet sammen af Granløgter og fik mig til at tænke paa en Galgestige. Alt dette, vi havde set Dagen forud og nu saa i forstærket Grad, henledte stadigvæk Tanken paa en forestaaende Henrettelse fremfor paa en Krig. Over al denne Velforbereathed laa der dette usvigeligt sikre: — Det er os, der skal vinde, Fjenden er færdig.

Man fik ikke Følelsen af en Krig paa lige Vilkaar, men snarere af en straffende Haand, der nu havde foresat sig at ville slaa ned paa de russiske Stillinger ved Zlota Lipa. Efter at have kantet os igennem flere Kilometer Skyttegrave, troede vi da, i Virkeligheden drejede det sig kun om 5-600 m, naaede vi frem til vort Kompagni og vor Gruppe. Kammeraterne sad paa Skydetrinnet, og en af dem havde fundet en Plads paa Stigens nederste Trin.

— I kunde godt være blevet nede ved Floden, sagde en af dem, vi skal derned allesammen i Dag — hvor mange af os, der kommer saa langt.

Jeg gik hen til Høeg og satte mig til at tale med ham. Vi havde lovet at holde sammen, saa godt det lod sig

gøre, og at den ene skulde lade den andens Familie det vide, hvis der skete noget. Der var Grund til at mindes den Aftale ved denne Lejlighed.

Fra de russiske Stillinger blev der skudt stærkt med Geværer og Maskingeværer. Der var nok at skyde efter den Morgen. Skyttegravene var vrirlende fulde af Folk, og mange stod og udsatte sig ganske overflødig for den russiske Ild. De fleste af de fremmede Tropper kom fra Fronter, hvor man havde kæmpet meget haardere end her, og de regnede slet ikke Beskydning med Geværer for noget, selv paa den korte Afstand.

III

Solen steg højere paa Himlen, og Tiden sneglede sig langsomt af Sted. Vi sad og talte med hinanden om, hvad vi havde oplevet om Natten. En af de andre begyndte at fortælle om Reservernes Ankomst: — Her var saa fredeligt og roligt lige til omkring ved Totiden, men saa med ét hører jeg-en Trængsel og Larm og Klirren af Jernsager. Nu var det jo ikke saa let at høre, for Russerne skød stærkt, og nede ved Floden hamrede de, men jeg siger da til de andre:

— Hvem er det, som kommer trampende?

— Nu hører du Syner igen, sagde de, sov du bare videre.

Men jeg sov ikke, og et Øjeblik efter fik vi Ordre til at pakke vore Sager sammen og flytte herhen. Saa kunde de jo allesammen godt mærke, at der var noget om det, som jeg havde sagt, men inden vi naaede herhen, begyndte det at vrimle ind med fremmede Folk, saa man hverken

kunde komme frem eller tilbage. Der var en Underofficer, som raabte til os:

— Kan I blive, hvor I hører hjemme!

— Ja, bare vi dog kunde det, sagde jeg saa, og saa grinede de allesammen, og vi trampede videre.

Jeg var staaet op ved Brystværnet, hvor der stod et Par Stykker i Forvejen. Russerne skød meget, og Kuglerne hvinede gennem Luften eller slog ned i Marken foran Skyttegravene. Jeg saa, at vi nu var kommet til at ligge lige ud for Hjørnet af den Skov, som vi havde haft paa højre Haand, medens vi laa i Landsbyen i vore gamle Stillinger.

Lige ud for vort Afsnit var der slaaet en Bro over Floden. Det var en ganske smal Bro, kun et Par Planker bred, men det var Bro nok for os. Der skulde vi over, inden ret mange Timer, og det skulde gaa mærkeligt til, om ikke Russerne havde drejet Snuden af deres Maskingeværer mod den smalle Bro, som vi skulde over.

Der blev raabt Ret! og jeg saa, at der var dukket en Officer frem om Hjørnet. Han fortalte, at Artilleriet begyndte at skyde Klokken 9, og at der skulde stormes Klokken 10.

— De fjendtlige Skyttegrave bliver skudt sønder og sammen, føjede han til, bare se at komme rask af Sted, saa er I derovre i Løbet af et Øjeblik.

Han gik videre, og som paa Kommando saa vi paa Urerne. Klokken var efterhaanden blevet lidt over syv, men der var jo endnu lang Ventetid. Hvad lignede det for Resten at jage os ned i Skyttegravene paa denne Tid af Døgnet, naar vi skulde staa her og vente flere Timer!

— Det er selvfølgelig, for at Russerne ikke skal ane Uraad, var der én, der mente.

18. Mand savnet.

— Saa tungnemme er de da heller ikke, svarede en anden. De kan jo da se Broen og har hørt Ingeniørerne hamre paa den hele Natten.

— Jeg gad vidst, om de ikke ganske stille er i Færd med at rømme deres Grave, var der én, der sagde.

— Bare det var saa vel, lød det nede fra Bunden af Graven, saa bliver vi fri for at løbe gennem deres Pigtraad.

— Det ordner Artilleriet, nu skal I bare sel

— Ja, det vil jeg ogsaa gerne se — der er vist ikke meget at gøre ved det Hegn.

Det russiske Pigtraadshegn, som strakte sig ca. 50 m foran deres Stilling langs hele Fronten, saá ualmindelig solidt og farligt ud. Paa sine Steder var der to-tre Rækker Pigtraadsspærringer med 10-12 m Mellemrum. Det vilde være umuligt at skære sig gennem dette Hav af Traad under Beskydning.

Jeg havde sat mig paa Skyde trinnet ved Siden af Høeg og sad og talte lidt med ham. Situationen var trykket, og Hjertet bankede lidt hurtigere, end det plejede. Nu skulde vi altsaa til det, som vi havde læst saa ofte om i Aviserne: „I et glimrende gennemført Stormangreb erobrede vore tapre Tropper . . . o. s. v.“. Saadan var det at vente paa den Begivenhed, der skulde pryde Avisforsiderne inden Aften.

Solen steg højere og højere paa Himlen, og det begyndte at blive varmt i den indelukkede Skyttegrav. Man begyndte at løsne Kraverne og Livremmen lidt og gøre sig det bekvemt. Snakken gik lavmælt, og undertiden standsede den helt. Karl Rasmussen pudsede som altid sine Brillen, aandede paa dem og pudsede dem meget omhyggeligt med sit Lommetørklæde. Nikolaj Jepsen tog Tornystret af og fik Kortene frem, og Skattpillerne flok-

kedes om ham. Høeg stod og undersøgte den raat sammentømrede Stige med sagkyndig Interesse, og Friedrich Jørgensen dampede velbehageligt paa Dagens anden eller tredie Cigar. Jeg begyndte i Overensstemmelse med mine Sædvaner at blive sulten, fik Brød og Smør frem og satte mig til at smøre min Morgenmad.

Det var en meget varm Morgen. Under andre Omstændigheder, f. Eks. hvis vi havde ligget paa Gaardspladsen i Skjortærmere, vilde jeg have nydt den i fulde Drag. Men nu var vor hyggelige Gaard saa fjernt som noget i denne Verden, skønt man godt kunde se den, naar man stod ved Brystværnet. Det er imidlertid ikke altid Afstanden alene, der bestemmer Fjernheden.

Den sidste halve Time gik mærkværdig hurtigt. Medens Viserne før havde sneget sig af Sted, satte de nu Farten op, og præcis paa Slaget 9 begyndte Artilleriilden. Vi sad paa dette Tidspunkt allesammen med Urene i Haanden og konstaterede, at den berømte tyske Nøjagtighed i alt, hvad der angaar Militærvæsen, heller ikke svigtede den Gang.

Vi havde aldrig hørt stærk Artilleriild før og sad derfor til at begynde med ganske tavse og saá maabende paa hinanden. Nikolaj Jepsen stak sine Kort i Lommen, og jeg afbrød min Spisning. Luften og Jorden sitrede under Salver af svært Artilleri, Feltartilleri og Minekastere. Hvor mange Hundrede Kanoner der var slæbt sammen ud for Gennembrudsstedet, fik vi aldrig at vide, men det maa have været en frygtelig Artilleripark. Bragene faldt over hinanden og slettede hinandens Konturer ud og gik over i en Lyd som et langstrakt, bragende Tordenskrald, medens de til andre Tider kunde skelnes fra hinanden som hurtige Trommehvirvler af en forfærdelig Kraft. Ind imellem sneg sig Pauser, som om den rædselsfulde Larm

kom fra et mægtigt Dyr, der skulde trække Vejret engang imellem. Det var altsaa Vestfronten, vi fik en Prøve paa her. Aldrig nogen Sinde havde jeg forestillet mig, at Artilleriet kunde frembringe en saadan Larm. Der var ingen kendte Lyde, der kunde sammenlignes med dette Helvede af Eksplosioner, som kom bagfra vore Linier og foran dem, hvor Granaterne eksploderede i de russiske Skyttegrave og Pigtraadsspærringer. Skønt Kanonerne og Minekasterne naturligvis stod stille bag vor Front, lød det undertiden, som Bragene rykkede ganske nær, og det var, som man kunde føle den hede Aande fra Kanonerne Gab, medens de til andre Tider trak sig tilbage i en pauseløs, fjernere Buldren.

Da jeg havde vænnet mig lidt til den vældige Larm, kunde jeg igennem den skelne de raa skurrende Lyde over mit Hoved, hvor Granaterne skruede sig frem mod de russiske Skyttegrave, og til sidst fik jeg ogsaa Øre for en fjernere Larm, som jeg heller aldrig havde hørt før. Det var det russiske Artilleri, der svarede igen med en hurtig Ild mod de overfyldte Skyttegrave og mod de tyske Artilleristillinger. Ilden laa glimrende. Granaterne eksploderede i Luften over vore Grave, bag dem og foran dem, og i et Afsnit tæt ved vort lød der et drønende Brag, samtidig med at et Lufttryk forplantede sig gennem Skyttegraven. Vi hørte Skrig og Raab om Ambulancer, og en ung Løjtnant, som traadte ind i vort Skyttegravsafsnit i samme Øjeblik som Eksplosionen, fo'r til Side og stammede noget forvirret: — Hva', skyder Russerne ogsaa?

Friedrich Jørgensen tog Cigaren ud af Munden og svarede paa smukt Aabenraa-Tysk: — Hr. Løjtnanten troede maaske, at Russerne ikke kunde skyde? Løjtnanten svarede ikke, men forsvandt hurtigt ud af vort Afsnit fulgt af et smørret Grin.

Vi fik senere at vide, at en Mængde var blevet dræbt og

saaret af den russiske Fuldtræffer, men det var ogsaa den eneste, der faldt i vor Nærhed. Det russiske Artilleri indstillede hurtigt Skydningen, enten fordi det var bragt til Tavshed, eller fordi det blev kørt bort for ikke at blive opofret til ingen Nytte.

Tiden sneglede sig langsomt af Sted, og man maatte spekulere over, hvor længe Artilleriet kunde holde det forfærdelige Tempo, det havde indladt sig paa. At Russerne ikke havde mange Muligheder for at holde til det, var ganske aabenbart. Et eneste Blik op over Brystværnet var nok til at blive klar over, hvordan det stod til i vor Modstanders Stillinger. Der laa en Tordensky af eksploderende Shrapnels over Skoven. Den svulmede op og blegedes ud og forlængede sig i rasende Fart til Siderne ved Knopskydning. Vi havde selv været ude for russisk Shrapnelild, og jeg vidste nok, hvad de betød. Nu laa der en Spærring tværs gennem Skoven, som hindrede Russerne i at føre Reserver frem og Forsvarerne i at gaa tilbage. Træerne blev gennempisket af en ustandselig Strøm af Blykugler, og intet levende havde nogen Chance for at passere uskadt under denne Tordensky.

Mod Skyttegravene blev der skudt med Sprænggranater. De hidsige Eksplosioner skød op ved Siden af hinanden, samlet eller enkeltvis, alt eftersom Batterierne skød. Disse Eksplosioner var af en Voldsomhed, som forbavsede mig, fordi jeg ikke tidligere havde haft Lejlighed til at se Virkningen af brisante Granater. De virkede som et Ryk, et Sprøjt fra et giftigt Dyr, af Arrigskab og Ondskab.

Det stærkeste Indtryk af Artilleriets vældige Magt fik man dog ved at se paa den Maade, de russiske Pigtraadsspærringer blev behandlet paa. Den brede, dobbelte og tredobbelte Spærring laa paa visse Strækninger ganske skjult af Røgen fra eksploderende Granater og Miner, vist-

nok navnlig Miner. Naar man var heldig, kunde man se Minerne, der som Regel var temmelig store og ikke gik ret hurtigt, men der var ikke Minekastere i vor umiddelbare Nærhed, saa det var paa temmelig lang Afstand, vi saa dem. Paa vort Frontafsnit var det Artilleriet, der havde det afgørende Ord. Man maatte skyde lavt for at faa Ram paa de nære Pigtraadsspærringer, og Granaterne fra denne Skydning hvinede lige over vore Hoveder paa Vej til Maalet. Deres Vræl var saa truende og øresønderrivende, at de fleste af os foretrak at kravle ned i Skyttegraven igen frem for at staa ved Brystværnet, men efterhaanden kunde Nysgerrigheden ikke styres længere, og da først én var kommet op paa Udsigtspladsen, fulgte de andre hurtigt efter. Det Syn, der mødte os, var af en saadan Art, at selv rolige og besindige Mennesker blev revet med. Nogle slog de knyttede Næver i Skyttegravens Brystværn af lutter Begejstring, medens andre raabte til hinanden for at gøre opmærksom paa interessante Enkeltheder, som de frygtede for, at Naboen havde overset. Det var Pigtraadsspærringen, det gik ud over, og den undte vi alt, hvad den kunde faa.

Den sidste Del af Artilleribeskydningen var helliget Pigtraadsspærringen. Ud af Røgbankerne, der skjulte visse Punkter af den lange Spærring, hævede sig med korte Mellemlum Spidser og Tunger af nye Eksplosioner, som hvirvlede splintrede Pigtraadspæle og Bundter af sammenvredet Pigtraad med lange snurrende Svøber efter sig. Nogle af disse Genstande, der kunde tyde paa, at Pigtraadsspærringen var sønderflaaet, blev slynget i høje Buer ned mod Floden eller op mod de russiske Stillinger, men det meste faldt ned i det rygende Eksplosionshelvede igen for at blive spredt for alle Vinde ved den næste Træffer. Jeg havde Indtryk af, at der blev skudt med svært Skyts paa Pigtraaden, thi Eksplosionerne her var

højere og voldsommere end de fleste af dem, der laa i de russiske Skyttegrave.

Medens vi stod og saa paa dette imponerende Skue, gik Tiden meget hurtigt, og da jeg kiggede paa mit Ur, opdagede jeg, at der kun var nogle faa Minutter tilbage, inden vi skulde ud. Jeg følte mig tør i Halsen og greb efter Feltflasken, men inden jeg kom saa vidt som til at drikke, hørte jeg Hans Döring raabe et eller andet og saa Friedrich Jørgensen, der stod nærmest ved ham, gøre en hurtig Bevægelse mod sin venstre Side efter Bajonetten. Den gav et funklende Glimt fra sig i den stærke Sol, da han satte den paa Geværet. Et Øjeblik efter voksede blinkende Staalklinger ud paa alle Geværer, og dermed var Skyttegraven og dens Beboere forvandlet. En Mand med et Gevær kan trods alt have et fredeligt Udseende, men naar Bajonetten sættes paa, forvandles han til en Skikkelse fra en anden Tid end den, vi lever i. Det blanke Staal er en Fortidslevning, men det er saa stærkt, at det forvandler et Menneske, naar han tager det i sin Haand.

Jeg stod op paa Skydetrinnet igen, medens Artilleriet drøned i de sidste Minutter, det havde tilbage i dette Slag. Nedslagene laa nu fordelt over Pigtraaden og Skyttegraven, for at Russerne ikke skulde blive klar over, hvor Spærringerne var skudt over, og rette deres Maskingeværer imod dette Sted. Endnu medens Ilden rasede mod de russiske Stillinger, gik Tjekkerne og Østrigerne ud af deres Grave til højre og løb hurtigt ned mod Floden. Jeg havde ikke set dem komme ud og saa dem først, da hele Skraaningen var fuld af Soldater i blaagraa Uniformer.

Det foregik ganske lydløst, fordi Artilleriet kvalte alle Lyde, og i Forhold til, hvad jeg havde ventet mig af et Stormangreb, virkede det hele Sceneri næsten stilfærdigt. Men netop derfor gjorde det et uhyre Indtryk paa mig. Det er mig umuligt at forklare, hvad det var, der i den

Grad paavirkede mine Følelser, men jeg blev saa grebet af det Syn, jeg saå, at jeg først vendte tilbage til Virkeligheden, da der blev raabt paa mig nede fra Graven. De blaa Østrigere var da allerede kommet over Floden og var paa Vej op ad Skraaningerne mod de russiske Stillinger, og da jeg kastede et Blik til venstre, saå jeg ogsaa tyske Soldater paa Vej til Floden.

Nede i Bunden af Graven stod Hans Döring med Uret i Haanden, kogende rød i Ansigtet af Spænding. Han stak Uret i Lommen og trak Vejret til den vigtigste Kommando, der var betroet ham den Dag, men paa den anden Side en meget vigtig Kommando for os alle:

— Gruppe Döring — fremad!

Friedrich Jørgensen, den første Mand ved alle saadanne Lejligheder, tog Stigens fire Trin i to Spring og var forsvundet bag Brystværnet. Efter ham fulgte Mathias Høeg. Flere trængtes ved Stigen, og jeg fyldtes pludselig af en uimodstaaelig Længsel efter at faa det overstaaet og komme ud i det, hvad der end skulde ske. Efter det næste Par Støvler fløj jeg op ad Stigen med en Mand lige i Hælene paa mig, og et Øjeblik efter løb vi ud over Marken i noget, der godt kunde forestille en Kæde. Der var Folk baade foran os og bag os og i Forlængelse af vor Linie til begge Sider. Over os buldrede endnu Artilleriilden, og Eksplosionerne laa over de russiske Skyttegrave, men der var kommet en ny Lyd med i Koncerten, som jeg kendte særdeles godt, fordi vi fik den at høre hver Aften. Det var en rasende Kæde af Salver fra de russiske Maskingeværer. De fyldte Luften med et Uvejr af Skrald og Byger af Projektiler, der sang og hvinede i alle Tonarter, men nu var det lige meget, hvad de gjorde, for nu var vi kommet ud i aaben Mark, og den lange Ventetid var forbi.

Intet af det, der skete paa Vejen til Floden, staar klart for mig eller har nogen Sinde gjort det, udover den stærke

Maskingeværild, som slog os i Møde. Den gjorde ikke noget videre Indtryk paa mig, formentlig fordi jeg var forberedt paa alt muligt, naar Stormen skulde begynde, men ogsaa fordi man befinder sig i en ejendommelig uvirkelig Tilstand, naar man kaster alle Broer af og er staaet paa Hovedet ud i det uvisse. Der er næppe nogen, der kan tænke klart under et Stormangreb, men jeg véd, at omkring mig faldt en Mængde Mennesker, og jeg blev ikke ramt. Der var næppe mere end et Par Minutters Hurtigløb ned til Floden, og vi løb alle meget stærkt, men ikke desto mindre forekom Tiden mig endeløs lang, og jeg syntes, at vi havde løbet flere Kilometer, da vi endelig naaede frem. Det samme synes jeg den Dag i Dag, naar jeg genoplever dette Stormangreb i Erindringen, og omkring i min Hukommelse er der Brudstykker af Ting, som jeg saå, og Lyde, som jeg hørte, men som aldrig naaede at faa taget nogen endelig Form i min Bevidsthed.

Først da vi naaede Broen, blev der en Standsning i det, og vi kastede os i Dækning i den piskende Maskingeværild, medens Afdeling efter Afdeling løb over med gungrende Støvletramp mod den svajende Bro. Jeg saå ingen falde, men da Turen kom til os og vi skulde over, saå jeg, at der stod mange saarede Mænd i Floden i Færd med at tage Tøjet af for at forbinde sig eller ogsaa kravlede gennem det lave Vand paa Vej op mod den russiske Bred. Og samtidig med, at jeg opfattede dette, hørte jeg foran mig gennem en Larm, der var sammensat af mange Lyde, som jeg ikke kunde skelne fra hinanden, de klare og tydelige, men noget stakaandede Toner fra en Harmonika.

Det var Althöfer, Harmonikakunstneren fra St. Pauli, der løb midt i en Skov af blinkende Bajonetter op mod de russiske Stillinger og den bragende Maskingeværild, der udgik fra dem. Althöfer havde som sædvanlig hængt Geværet over og havde begge Hænder optaget af Har-

monikaen, der blinkede og lynede i Solen med sine blanke Beslag. Han spillede nu, som saa ofte før, Sangen om Soldaten, der tager Afsked med Pigen:

Muss i' den, muss i' den zum Stätele' naus
und du, mein Schatz, bleibst hier?

Saaledes udfyldte Kunstneren Althöfer sin Plads under det Slag, som er blevet kaldt „Gennembrudet ved Zlota Lipa“, trofast imod sit Kald og mod den Inspiration, der greb ham, da han gik op ad Stormstigen og ind i Maskingeværernes Ild.

Vi begyndte at løbe fremad igen og standsede først, da der kom en Kommando et eller andet Sted fra. Den gik ud paa, at vi skulde trække til højre. Vi gjorde det ogsaa og passerede en Aabning i Pigtraaden, hvor Luften endnu var sur af Granaternes Sprængladninger, og hvor Jorden var fuld af dybe Huller, og i øvrigt overstrøet med Pigtraadstumper og splintrede Pigtraadspæle. Et Øjeblik efter løb jeg ind i en Klynge Mennesker, der laa paa Jorden, og kastede mig selv ned. Flere kom til, baade fra højre og venstre, og jeg saa nu, at det var vort eget Kompagni, der laa omkring mig. En Officer raabte til os, at vi skulde blive liggende. Vi var i Reserve og skulde modtage Fanger. Jeg var saa forpustet og opkogt af den lange Løbetur med fuld Oppakning, at det peb i Halsen paa mig, naar jeg trak Vejret. Ved Siden af mig laa en Mand, der var helt blaa i Ansigtet. Han rejste sig paa Knæene for at faa fat paa Feltflasken, og det lykkedes ogsaa, men han kunde ikke drikke. Han var saa forpustet, at han havde Brug for al den Luft, han kunde faa, og saadan blev han siddende længe med Feltflasken i Haanden, uden at kunne drikke.

— En Tændstik, Birkedal! var der én, der sagde paa Dansk ved Siden af mig. Jeg vendte mig hurtigt og saa, at det var Friedrich Jørgensen. Vi smilede til hinanden, og jeg fandt Tændstikkerne frem og rakte ham dem. Han tændte en Cigaret trods sin voldsomme Forpustethed, hev Røgen voldsomt ind og hostede, som om han skulde kvæles. Men Cigaretten gjorde ham alligevel rolig. Medens Sveden strømmede ned over Ansigtet paa os, laa vi ved Siden af hinanden og stønnede til hinanden.

— De andre — hvor er de?

— Jeg har ikke set dem — man saa jo ingen.

En Hesser ved Siden af os sagde, lige saa forpustet og stønnende: — Jeres Kammerater er et Sted her — jeg har set nogle af dem.

Vi blev liggende endnu nogle Minutter for at faa Vejret. Saa rejste vi os besværligt og gik rundt i Klyngen, der laa spredt i en Fordybning lige foran de russiske Skyttegrave. Vi fandt et Øjeblik efter alle Kammeraterne liggende i en Klump sammen med Hans Döring. Ikke én var blevet saaret. De havde allerede faaet Cigarer og Cigaretter og Piber frem og laa og nød Livet. Foran os inde i Skoven hørte vi heftig Geværild og Maskingeværild og Eksplosion af Haandgranater. Nede ved Floden var en Hær af Sygebærere i Virksomhed, og ogsaa paa Engen arbejdede mange Sygebærere. Jeg saa nu, at der laa en Mængde Mennesker paa Marken, som jeg overhovedet ikke havde lagt Mærke til før nu, og samtidig naaede Fortællingen frem om det frygtelige Blodbad, som de russiske Maskingeværer havde anrettet paa baade dette Kompagni, men navnlig paa andre Kompagnier, der havde været mere uheldige. Ottende Kompagni havde haft Tab, men ikke saa mange og store som ventet — derimod var Nabokompagniet, som skulde over en Bro Nord for vor, næsten blevet oprevet af den russiske Maskingeværild. Vort

Kompagni var aabenbart kommet til Verden under en heldig Stjerne. Nu laa vi her og ventede paa Fanger, medens de andre kæmpede inde i Skoven.

Vi laa lidt og talte sammen om Stormangrebet, og hvordan hver enkelt havde oplevet det, men efterhaanden som Tiden gik, fandt jeg det for trivielt og rejste mig for at strække Benene lidt. Jeg fik Lyst til at gaa op i den russiske Skyttegrav, der maatte ligge lige ved, og da ingen hindrede mig i det, gik jeg op ad Skraaningen og stod et Øjeblik efter foran Skyttegraven. Herfra var der en god Udsigt over Slagmarken, og jeg kunde se, at der var andre Afdelinger end vort Kompagni, der laa i Reserve omkring paa Markerne og Engene. Vore egne Skyttegrave kunde man skimte herfra som en tynd, lys Stribe i Jorden paa Skraaningerne paa den anden Side Floden. Russerne havde aabenbart ikke set mere til vore Stillinger end vi til deres. Saa meget mere ufatteligt var deres uafbrudte Skyderi.

De russiske Skyttegrave var fuldstændig forladt. Jeg havde haabet ikke at finde lemlæstede Mennesker i dem, men ikke troet paa det. Efter et saadant Bombardement maatte der sikkert være en hel Mængde Døde og Saarede, men i denne Skyttegrav var der ikke en eneste. Det var en bred Grav, der var ganske anderledes solidt bygget end vor egen. Den var understøttet med Tømmer og havde Dækningsrum, hvad vore Skyttegrave ikke havde. Jeg havde ogsaa ventet at finde Graven mer eller mindre sammenstyrtet som Følge af den stærke Beskydning, og der var da ogsaa nogle Granathuller foran og bagved Skyttegraven, men ingen havde ramt direkte i den, saa langt jeg var. Det eneste, der mindede om, at Russerne havde forladt Stillingen i en Fart, var et langt russisk Gevær med en lang Bajonet, hvis Klinge var hulslebet, saaledes at Vaabnet havde fire fremtrædende Kanter. Det lignede nærmest et Stykke Værktøj og ikke et Vaaben, og

Ligheden blev fremhævet ved, at Bajonetten ikke havde nogen Spids, men endte med en bred Od som et Stemmejern. Det var et ualmindelig hæsligt Vaaben. Visiret paa Geværet stod paa 400 m, lige bestemt Afstanden over til vore Skyttegrave paa dette Sted. Det tilhørte aabenbart en af dem, der plejede at ligge og skyde paa os.

Foruden Geværet laa der en Mængde Haandgranater, Patroner og Fødemidler, Brød og Konserver, men jeg væmmedes ved at tage noget af det, da Skyttegraven stank som en Latrin. Det Stykke, jeg så af den, viste da ogsaa tydelige Spor af, at den var blevet anvendt som saadan. Det undrede mig, at Mennesker kunde holde ud at leve i saadan noget Svineri, men senere erfarede jeg, at det lod sig gøre at leve under Forhold, der var meget værre.

Borte fra de andre Fødemidler fandt jeg paa en Hylde et stort Brød, og skønt jeg ikke havde den fjerneste Appetit, kunde jeg ikke lade være at tage det med for at vise de andre, hvordan Russernes Brød så ud. Det var et kæmpemæssigt rundt Rugbrød, der mindede meget om de danske „Landbrød“, men det var meget større. Jeg vurderede det til 15-16 Pund, og senere viste det sig, at jeg havde anslaaet det rigtigt. Det almindelige russiske Brød vejede dengang omkring ved 16 Pund. Med det mægtige Brød under Armen drog jeg tilbage til mine Kammerater og det øvrige Kompagni, der laa paa samme Sted. De fleste havde lagt sig paa Ryggen med Tornysteret som Hovedpude og sov trygt, men der var dog tilstrækkelig mange vaagne til, at der kunde blive et pænt lille Opløb omkring mig og mit russiske Brød.

I Begyndelsen sagde de fleste, at de ikke kunde begribe, hvorfor jeg havde taget det med. Man kunde da ikke spise Brød, som Russerne havde rørt ved. Men da én havde foreslaaet, at vi skulde „skrælle“ det og saaledes komme ind til det, som Russerne ikke havde rørt, var

der alligevel en dristig Mand, som prøvede at smage paa den første Skive, jeg skar af. Og da han havde sagt god for Brødet, blev der ligefrem Trængsel om det. Nu vilde vi alle smage, selv jeg naaede at faa en Bid med.

Det vidunderlige russiske Brød! Naar man har smagt det én Gang, saadan som Russerne bagte det, dengang Landet endnu havde Overflod og Brødet kun kostede 1-2 Kopeker Pundet, kan man aldrig glemme den Smag. Det smagte ikke som andet Brød, jeg har smagt, men ligesom rigere og mere ødselt end noget andet Brød.

Ud paa Eftermiddagen kom Fangerne, et langt Tog af høje Mænd i brunlige Uniformer. De stiledede ned mod Floden, ledsaget af Folk fra de Afdelinger, som havde kæmpet med dem inde i Skoven. Mange af dem saå endnu vilde og ophidsede ud. Lige ud for os vilde en Gefreiter slaa en Russer med sin Geværkolbe, men Feltwebel Rehberg standsede ham i det og skældte ham Bælgen fuld:

— De maa da vel for Fanden kunne forstaa, at det er udskrevne Folk lige som De selv, og at de kun har gjort deres Pligt mod deres Land — og De er Gefreiter!

Russerne selv var roligere end deres Fangevogtere, skønt de havde været i blodig Kamp og havde været udsat for den haarde Kanonild om Formiddagen. Flere af dem var saaret og blev forbundet af vore Sanitetsfolk, men saa snart de var blevet forbundet, gik de ind i Geledet igen. De vilde blive i Flokken. Deres vældige Antal gjorde dem trygge og rolige. Medens de blev forbundet, stod de med Øjnene rettet mod deres forbimarcherende Kammerater og var utaalmodige og ængstelige for ikke at komme med de andre. De fleste af dem gik ganske tavse og saå ikke paa os, men nogle, navnlig de yngste, skottede til Siden og talte dæmpet sammen i det bløde russiske Sprog.

Vi stod allesammen op, da de gik forbi. Kun under vor

første March til Fronten havde vi set russiske Fanger, men de havde været saa længe paa March, at de havde vænnet sig til Fangenskab, medens disse for et Øjeblik siden havde kæmpet mod os andre med Vaaben i Haand. De tog sig imponerende ud i Sammenligning med de ret smaa Hessere, og deres Paaklædning var gennemgaaende god. De havde brunlige Benklæder, lange Støvler og en Bluseskjorte af noget brungraat Tøj. De fleste af dem havde Kappen rullet sammen over Skulderen. Kun nogle faa havde daarlige Støvler eller gik barbenet. De fleste var lige saa godt klædt paa som vi andre.

Der var taget en Mængde Fanger. Det var et næsten uendeligt Tog, der drog forbi os. Jeg undrede mig over, at vi ikke blev kommanderet til at afløse Folkene, der bevogtede dem, men denne Ordre var, fik jeg at vide, blevet ændret. Vi skulde ikke med tilbage, men fremad sammen med de andre Afdelinger. Hvem der havde faaet den Flyvetanke at ændre den givne Ordre, véd jeg ikke, men denne Kontraordre blev afgørende for Kompagniets videre Skæbne.

IV

Da Fangetoget var passeret forbi, blev vi sat i Gang i den modsatte Retning, og dermed begyndte vor fire Dages March fra Złota Lipa til Strypa Floden. Vi var blevet saa stærkt forsinket af at ligge og vente paa Fangerne, at Krigen var løbet fra os og vi maatte marchere bag efter Begivenhederne. Vi passerede Skoven, hvor Snese af Sygebærere var i Virksomhed med at rydde den frygtelige Valplads. Her var Russerne blevet mejet ned af den tyske Shrapnelild fra Batterierne paa den anden Side

Floden, og vi kunde endnu se de blodige Spor af Bombardementet. Vi tog Stilling i Skovens østlige Udkant og havde her en Skydefægtning med Russerne, der ikke var mere rystede, end at de voldte os betydelige Tab. En Hesser, der laa ved Siden af mig, var saa uforsigtig at rejse sig halvt op, men faldt i samme Nu sammen, ramt af en Kugle i Hovedet: — Og saa siger de, at Russerne ikke kan skyde, sagde en af Sønderjyderne ved det uhyggelige Syn.

Vi otte slap fra det uden at blive ramt, og efter denne lille Fægtning saå vi ikke mere til Fjenden. Han var blevet angrebet og kastet længere tilbage af andre Afdelinger, og vi marcherede fra Zlota Lipa til Strypa Floden som Eftertrav for andre kæmpende Afdelinger. Her gik det til, som vi tidligere havde set det. Hele Landet brændte. Russerne stak Ild paa, hvor de kom frem. Om Natten lyste Ildebrandene mod Himlen, og om Dagen var Horisonten fuld af svære Røgskyer fra de brændende Byer. Imod os kom dragende det sædvanlige sørgelige Tog af Flygtninge og russiske Fanger. De gik som Regel inde paa Marken for ikke at tage Plads op for de marcherende Kolonner, der drog som en Folkevandring mod Øst. Vejene var stoppet af marcherende tysk og østrigsk Fodfolk og lange Trænkolonner, men over Markerne jog ungarsk, tysk og østrigsk Rytteri. Undertiden fo'r de tværs over Vejen, vinkende og raabende til os. Hestfolket var grebet af en pludselig Kaadhed over, at Stillingskrigen var forbi og de igen kunde begynde at stryge af Sted over Markerne. Denne tysk-østrigske Offensiv blev, forstod vi paa det hele, drevet frem af en virkelig Begejstring og Folkestemning fra østrigsk Side. For en Gangs Skyld havde man fundet hinanden, alle 16-17 Nationer, i Ønsket om at faa drevet Russerne ud af det sidste Hjørne af Østrig. Selv Ungarerne, der ikke kunde være nævneværdig interesseret i Galiziens Skæbne, straaledede af vild Triumf, naar de jog forbi os

og raabte opmuntrende Ord til os jordbundne Fodtuder, der kun kom saa langsomt og besværligt frem.

Undertiden red højere Officerer omgivet af deres Stabe forbi os, og en mærkelig Ophidselse havde grebet ogsaa disse Mennesker, der ellers næppe henvendte sig til Formationer, som var mindre end en Division. De talte med os. En ældre graahaaret Officer med Generalstegn, maaske den Divisionschef, som vi aldrig havde set, maaske en Mand, der kommanderede vort Armékorps, standsede den første Dag op foran vort beskedne Kompagni, der kom asende frem ad den støvede Landevej, og raabte til os med høj, skingrende Kommandostemme:

— Det er godt, Karle, mas bare paa!

Saa sporede han Hesten og red videre med sit Følge, overladende til Kompagniet at finde ud af, hvad han havde fundet særlig godt i vore Præstationer.

— Jeg gad ellers nok vidst, hvad han var saa tilfreds med, sagde én. Jeg synes, vi har rendt i Hælene paa de andre hele Tiden.

— Langt nok fremme for mig, svarede en anden rapt, jeg forlanger det ikke bedre!

— De er lette at stille tilfreds i denne Tid, faldt en tredje ind. Kan I huske Bataillonschefen med de „forholdsvis faa Tab“?

Denne Tale vendte vi ofte tilbage til. Det var den eneste, vi hidtil havde hørt af den Mand, der var vor Bataillonschef. Han havde holdt den lige efter den sidste Fægtning ved Skoven, og den havde gjort et uforglemmeligt Indtryk paa os alle. Vort Kompagni havde haft betydelige Tab ved Broen, og de øvrige Kompagnier i Bataillonens var ikke sluppet billigere. Men man maatte vel have en anden Maalestok for Tab i Befalingsmandskredse, og den kom vel fra dem, der havde været paa Vestfronten.

8 Mænd savnet.

Disse fire Dages March paa Galiziens støvede Veje foregik i en næsten knugende Varme, der solskoldede os alle, skønt vi var vant til at have det hedt. Værre var det, at der stod Vagtposter baade ved Vandløb og Brønde og forbød os at drikke af Hensyn til Tyfus- og Kolerafaren. Vi forstod nok det hensigtsmæssige i dette, men vi var plaget til Raseri af Tørst og Mangel paa frisk Vand, for det kogte Vand, vi fik udleveret, slukkede ikke Tørsten, og saaledes forberedtes langsomt den Situation, at Kompagniet for første og eneste Gang kom til at savne den sønderjyske Sektion i sin Marchkolonne. Den havde hidtil ikke mistet en Mand paa Marchen, skønt flere af Kammeraterne var daarligt gaaende, og skønt det var meget almindeligt, at der manglede baade to og tre Mand i hver Sektion efter en anstrengende March. Men nu kom det store Sammenbrud for den sønderjyske Sektion.

Jeg meddelte Høeg, at saa snart vi kom til en Landsby, der saå nogenlunde indbydende ud, frygtede jeg for, at jeg ikke længere kunde holde min Plads i Geledet, og Høeg, der forstod en halvkvædet Vise, gjorde straks gældende, at han heller ikke følte sig saa godt tilpas, som han plejede paa denne Tid af Dagen. Han lod denne Oplysning gaa videre, og kort efter vaklede jeg ud af Geledet og satte mig i Grøften, meget stærkt medtaget. Et Øjeblik efter var det ude med Høegs Kræfter. Friedrich Jørgensen og Nikolaj Jepsen følte sig ogsaa for medtaget til at gaa videre. Hvad der videre skete, kunde jeg ikke se paa Grund af Støvet, men da Kompagniet var forsvundet bag en Bakke, og jeg rejste mig for at gaa ned til en indbydende lille Landsby, der laa lidt udenfor den alfare Vej, saa mødte jeg efterhaanden samtlige Medlemmer af den sønderjyske Sektion med Undtagelse af Gefreiteren, Hans Döring. Det var et lidt vel imponerende Resultat, men da vi nu var der, gjorde vi det bedste ud af det og

tilbragte en herlig Time i Landsbyen, der ikke var forladt af sine Beboere eller ødelagt af Russerne som de fleste langs Vejen. Vi fik Mælk og Brød og Frugter, Tomater og saltede Agurker, som man holder lige saa meget af i Galizien som i Rusland, og vi købte endvidere ind, hvad vi havde Brug for til Aftensmaden.

Derpaa drog vi glade og taknemmelige ud af den venlige By og begyndte at lede efter vort Kompagni mellem talrige Bivuaker, der var rejst langs Landevejen. Vi var et Par Timer om at naa frem, og den første, vi mødte, var Hans Döring, der noget arrigt sagde: — Det var ellers en køn Præsenteren Gevær. Jeg var eneste Mand af første Sektion. Hvor Fanden har I været henne?

Vi fortalte om det kedelige Tilfælde af smitsom Træthed, der havde ramt os, og Hans Döring grinede:

— Jeg tænkte jo nok, det var et Nummer, sagde han, og Rehberg sagde det samme. Han sagde: De skal s'gu nok komme, de hører ikke til den Slags Folk, der løber deres Vej!

Den næste Dag passerede vi efter en forceret March Strypa Floden over en interimistisk Bro, der ikke saå ud til at have været befærdet af ret mange før os, og om Aftenen gravede vi os ned lige overfor en temmelig høj Landevejsdæmning, der laa ca. en Kilometer fra den Stilling, vi anlagde. Ogsaa her var der dejlig Muldjord at grave i, og Arbejdet vilde være gaaet let fra Haanden, hvis vi ikke havde været saa trætte, som Tilfældet var. Da vi var færdige med at grave, blev der raabt paa frivillige til en Patrouille, der skulde skaffe Forbindelse til venstre, hvor vi ikke kunde se de tyske Soldater. Vi havde ikke mødt en eneste Troppeafdeling, siden vi passerede Floden.

Feltweblen spurgte, om Patrouillen var noget for mig, og da jeg var en af de faa i Sektionen, der aldrig naaede at marchere mine Fødder i Stykker, sagde jeg ja, hvis jeg maatte tage en af mine Kammerater med. Det fik jeg Lov til.

— Gaar du med, Høeg? spurgte jeg.

— Naar du gaar, kan jeg vel ogsaa gaa, lød Svaret, og saa drog vi ud i Natten i Selskab med en Underofficer, som vi ikke kendte meget til.

Jeg havde egentlig slet ikke tænkt over, at der skulde være noget særligt ved denne Patrouille, men nærmest forestillet mig den som noget i Retning af vor kendte naturlige March til Lytteposterne ved Floden, og navnlig havde jeg ikke troet, at de nærmeste tyske Tropper laa saa langt væk, som Tilfældet var. Da vi var kommet et Par Hundrede Meter fra vor Skyttegrav og hverken havde hørt eller set noget til Tropper, begyndte der at dæmre en Anelse i mig om, at dette ikke var, som det skulde være. Vi blev ved at holde Kursen ret mod Nord og gik med Geværerne afsikret og rede til at skyde. Natten var mørk og stille, men paa én Gang blussede der en Serie Skud op til højre for os, og kort efter blev der sendt Lysraketter op ikke saa farlig langt fra os. Skydningen bredte sig og blev voldsom, og Raketter blev sendt op baade foran os og bagved os. Nu først gik det op for mig, at vi var kommet ud i forreste Linie, og at vi hvert Øjeblik kunde risikere at løbe paa Russerne. Tyskere saa vi stadig ikke noget til, men maatte Gang paa Gang kaste os ned, naar Lysraketterne steg op, og engang hørte vi alle tre Lyden af galopperende Heste tæt ved os.

Det var en uhyggelig Nat, og først et godt Stykke over Midnat blev vi raabt an paa Tysk af Folk, der laa i en Skyttegrav, og maatte give Feltraab. Det var nogle Kom-

pagnier af 222. Regiment, der havde gravet sig ned her. De fleste af Folkene laa og sov, men en Officer blev da bragt til Stede og modtog Melding fra vor Underofficer. Ved Skæret af en Lommelygte studerede de et Kort, og Officeren rystede paa Hovedet. Jeg talte et Par Ord med en Mand, der stod ved Brystværnet og forestillede at staa Vagt. Engang imellem nikkede han med Hovedet og var ved at falde i Søvn, som han stod, ret op og ned. Hans Stemme var grødet og sløret.

— Vi har marcheret hele Dagen, sagde han, saa skulde vi grave os ned, og nu Vagt — det er ikke til at holde ud.

— Hvor ligger Russerne?

— Lige foran os — kun nogle faa Hundrede Meter herfra. Hvordan Pokker er I kommet igennem? Vi har hørt Kosakkerne ride bagved os. Det er en forbandet Stilling, vi er kommet i. Hvor ligger I henne?

— 3-4 Timers March herfra. Der et gabende Hul imellem os!

— Aah, Vorherre bevares! Saa skal der nok komme et russisk Modangreb i Morgen, hvis ikke vi faar Reserver frem.

Kort efter kom Underofficeren, og vi fulgtes ad tilbage. Skydningen fortsattes fra de russiske Stillinger mod Øst, og vi hørte ogsaa nu og da galopperende Heste og saa Lysraketter, men denne Gang kastede vi os ikke ned. Vi havde for travlt. Den Melding, vi havde med tilbage, om at vi overhovedet ikke kunde vente nogen Støtte fra venstre, var saa betydningsfuld, at vi ikke kunde spille et Minut. Kompagniet havde, efter hvad vi nu havde set, ikke den fjerneste Dækning paa sin venstre Flanke.

Det var næsten lyst, da vi naaede vort Kompagni. Underofficeren aflagde Melding til Kompagnichefen, og jeg maatte aflægge Melding til Rehberg. Han stod og saa ud

over Markerne, der begyndte at tone frem i Morgendæmringen. Saa trak han paa Skulderen og sagde: — Jeg tænkte det nok — her er vi gaaet i en Sæk.

Der laa endnu nogle og sov i Skyttegraven, da vi kom tilbage, men mærkeligt nok følte jeg mig ikke det mindste søvnig, skønt jeg havde været paa Benene hele Natten. Jeg var tværtimod usædvanlig vaagen og havde en ganske tydelig Fornemmelse af, at der vilde ske noget inden ret længe. Jeg var for saa vidt godt tilfreds med, at det traf mig lysvaagen og ikke, som Tilfældet maatte være med de fleste af Kammeraterne, der havde faaet nogle Timers Søvn i de klamme, nygravede Skyttegrave.

Høeg og jeg var blevet yderst paa venstre Fløj i Skyttegraven, skønt vor Sektion stod paa højre Fløj. Hvorfor det blev saadan, kan jeg ikke erindre og tror egentlig ikke, der var nogen fornuftig Grund til det, udover at Rehberg havde talt til mig, og vi derfor var standset op og var blevet, hvor vi var. Vi stod begge to ved Brystværnet, og Høeg havde faaet Piben tændt. Paa én Gang fik vi Øje paa en stor Skare Rytter, der dukkede op bag den lange Landevejsdæmning.

— Kosakker, sagde Feltweblen, der stod og saå ud imod dem gennem sin Kikkert. Nu faar vi Ballade inden længe, tilføjede han og gentog derefter, hvad han havde sagt før: — Vi er gaaet lige i en Sæk.

Jeg havde vendt mig om for at se, om der ikke skulde være andre tyske Tropper i Nærheden. Kom de blot op paa Højde med os og dækkede vor venstre Flanke, kunde vi sikkert sagtens modstaa et russisk Angreb, for Rehberg havde fortalt os, at vor højre Fløj var dækket af Østringerne. Og virkelig, der var Tropper bag os. Jeg saå tydeligt en Afdeling marchere en 7-8 km bag vore Linier. Ivrigt spurgte jeg Feltweblen: — Skal jeg ikke prøve at

komme i Forbindelse med dem? De kan naa herop, inden Russerne angriber.

Næsten i samme Øjeblik hvinede Kompagnichefens Fløjte, og vi hørte hans Kommando, som blev gentaget fra Gruppe til Gruppe, samtidig med at man ruskede de sovende op:

— Russerne gaar ud af deres Skyttegrave! Lige for — Visir 1100 — Hurtigskydning!

Et Øjeblik efter bragede alle Kompagniets Geværer mod Landevejen, der laa lige overfor os. Den vrimlede af Russerne, som løb over den og kastede sig ned i Grøften paa den anden Side, der vendte mod os. Samtidig aabnede Russerne en rasende Ild paa vore Skyttegrave med Geværer og Maskingeværer. Den stille, smukke Sommermorgen var med ét forvandlet til et rygende Helvede og til et infernalsk larmende Værksted.

Russerne havde de bedste Skydebetingelser. De havde Solen med sig, og vi havde den imod os. Den stod ganske vist saa højt, at den ikke blændede, men ikke højt nok til, at vort Maal var ganske tydeligt. 1100 m er en lang Afstand. Paa den syner en Mand ikke mere end en Loppe. Sigtekornet skjuler ham fuldstændig, og Skuddet rammer maaske en Snes Meter ved Siden af. Jeg nøjedes med at skyde efter Overkanten af Vejen og havde en sikker Fornemmelse af, at det var umuligt at ramme noget paa denne Afstand. Man havde imidlertid Indtryk af at være med i det fælles Forsvar, naar man blot stadigvæk holdt denne forbistrede Vej over Sigtekornet, saa jeg blev troligt ved. Larmen var øresønderrivende. Det moderne Geværs Knald er skarpere og faktisk mere irriterende end Kanonskud. Man føler sig baade døv og bedøvet af at ligge i en Kæde, der skyder Hurtigild med skarpt.

Russerne ruttete i endnu højere Grad med Ammunitionen end vi og havde flere Geværer i Ildlinien. Desuden

havde de mange Maskingeværer. Marken foran os stod i ét Støv af Projektilernes Nedslag, og ustandseligt hørte man dem slaa ind i Brystværnet. Der var mange saarede i Kompagniet allerede. De sad paa Bunden af Skyttegraven og forsøgte at forbinde sig selv — med den ene Ende af Forbindrullen i Munden for at have Hænderne eller Haanden fri til at slaa Knude med. Sygepasserne var ogsaa i Virksomhed med Folk, som ikke kunde klare sig selv, men noget tydeligt Billede fik jeg ikke af Virkningerne af den russiske Ild, da jeg havde nok at gøre med at holde Landevejen under Observation.

Der var én, som raabte ind i Øret paa mig: — Her slipper de ikke igennem! Jeg gaar ud fra, at det var Rehberg, men jeg havde saa travlt, at jeg ikke vendte Hovedet. Først da jeg hørte nogle høje Raab fra højre Side, blev jeg klar over, at der skete noget overordentligt dér, som jeg ikke kunde se, men der var ingen at spørge, saa jeg maatte passe min Dont. Med ét dukkede Rehberg op paa Siden af mig, stadig med sin Kikkert i Haanden. Jeg syntes, at han saá paa mig, og troede, at han havde ombestemt sig. Jeg raabte til ham, om jeg ikke skulde prøve at komme i Forbindelse med Reserverne, men han rystede igen paa Hovedet:

— Det er for sent, raabte han tilbage, ingen kan komme igennem Ilden, og Russerne ligger lige inde paa Livet af Østrigerne. De kan bryde igennem hvert Øjeblik. Der er ingen, som kan redde os!

Baade Skydningen fra vor Skyttegrav og fra Russerne steg til et Højdepunkt, og Raabene paa højre Fløj blev ved og blev vildere og vildere. Et af dem forplantede sig videre til os: — Russerne bryder igennem den østrigske Linie med Panservogne.

Rehberg vendte sig mod mig, trak paa Skulderen med et lille forsorent Smil og pegede til højre.

Dér saá jeg paa temmelig lang Afstand, men dog ikke nær 1100 m, en Panservogn komme kørende langsomt frem imod os. Det maatte være den yderste af dem, der var brudt igennem Østrigernes Linie. Jeg vilde trække Visiret tilbage til 7-800 m, men kunde ikke røkke det ud af Stedet. Det sad fast, fordi Geværet var skudt varmt. Medens jeg baksede med det, saá jeg i et Glimt tre Mennesker: Rehberg, rank og oprejst med Kikkerten rettet mod Panservognen, en Mand ved Siden af ham, som laa lænet frem over Brystværnet i sin Iver efter at komme til at skyde paa Panservognen. Han havde tabt Pikkelhuen og var sørt i Ansigtet af Støv. Og endelig saá jeg en tredje Mand, der gled ligesom tøvende ned i Skyttegraven, stadig holdende fast ved sit Gevær, som han langsomt trak efter sig. Dette Billede af en Skyttegrav i Kamp er det, jeg erindrer klarest fra min Deltagelse i Krigen.

Paa højre Fløj var Skyttegraven en eneste bølgende Uro. Vi kunde ikke se Aarsagen, men Uroen forplantede sig til os. Jeg hørte Raab om, at Fjenden angreb bagfra, og blev opmærksom paa, at den russiske Ild, der hidtil havde fordelt sig nogenlunde jævnt paa begge Sider Skyttegraven, nu fejede langs Brystværnet med en uhyggelig Nøjagtighed, samtidig med at Granater eksploderede i Serier paa begge Sider af Skyttegraven og vel ogsaa i den. Det var kun forholdsvis smaa Eksplosioner, men Knaldene klang i Ørene, og jeg kunde høre Sprængstykkerne synge gennem Luften sammen med de Sværme af Gevær- og Maskingeværprojektiler, der blev dænget over os. Det maatte vel være Revolverkanoner fra Panservognene, der nu hjemsøgte vort arme Kompagni.

Panservognen paa højre Fløj var forsvundet, og jeg begyndte igen at skyde mod den fjerne Landevej, indtil en Mand greb mig i Armen og drejede mig rundt: — Menneske — se dér — dér kommer de!

Bagude, saa langt til højre, at jeg næppe kunde komme til at skyde, saå jeg, at Markerne var dækkede af Menne-sker, der kom løbende frem mod vore Stillinger. Det var Russerne. De fleste af dem var paa Vej ned i en Lavning, saa de om et Øjeblik vilde være forsvundet for Øjnene af os, der laa paa venstre Fløj. Dér havde alle vendt sig om og var begyndt at skyde. Ogsaa jeg fyrede mod dem, saa hurtigt jeg kunde, indtil jeg kom i Tanker om mit forkerte Visir. Saa holdt jeg lavere, men havde hele Tiden en flov Fornemmelse af, at jeg skød helt hen i Vejret. Øvre fra Russerne hørte jeg et Brøl af tusinde Struber: — *Hurreil! Hurreil! Hurreil!* Det var Begyndelsen til Stormangrebet, og det havde vi paa venstre Fløj ingen Mulighed for at være med til at afslaa, da vi ingenting kunde se. Efter hvad jeg fik at vide bagefter, havde Russerne i øvrigt brugt Terrænet meget snildt og havde angrebet Skyttegraven fra en Kant, hvor næsten intet Forsvar var muligt.

Derimod var Panserbilen dukket op igen foran til højre. Den var fulgt af en anden og var kommet nærmere, uden at det dog saå ud til, at den havde Lyst til at angribe os direkte. Den og dens Ledsager kørte ganske langsomt parallelt med vor Skyttegrav, medens Ilden fossede ud af deres Maskingeværer og Revolverkanoner og indhyllede dem i en let hvidgraa Røg. Deres Salver laa plaskende i Jorden foran Skyttegraven, kravlede ind mod Brystværnet, oversvømmede det og har formodentlig fejlet Forsvarerne ned for Fode. En eller anden Terrænhindring havde hidtil indtil videre skaaet venstre Fløj for Besøg af de altødelæggende Salver, eller maaske var det saadan, at Hovedvægten blev lagt paa Ødelæggelsen af højre Fløj. Jeg skød løs mod de graa Uhyrer, da jeg hørte Russernes *Hurrei* ganske nær ved og snurrede om for at se, om de var kommet ind i Synsfeltet igen, men i det samme hørte

jeg Kompagnichefens Fløjte igen, og en Ordre blev raabt fra Sektion til Sektion i det halvt ødelagte Kompagni: Vi er omgaaet! Skyttegraven kan ikke holdes! Redde sig, hvo der kan!

Ordene blev efterfulgt af Stilhed. Skydningen standsede ganske vist paa tysk Side, men saa brød der en frygtelig Panik løs. Flere sprang op af Skyttegraven, nogle med Bajonet paa Geværerne og andre uden, ja, nogle helt uden Geværer. En Del sprang ned i Graven igen, og af dem, der blev deroppe paa fri Felt, saå jeg mange tumle om i den frygtelige Ild fra de russiske Panservogne. Jeg selv blev staaende lidt i Graven og overvejede, hvad jeg skulde gøre. Min Hjerne arbejdede forunderlig klart, og jeg opgav ikke et Øjeblik Haabet om at redde Situationen. Det forekom mig fuldkommen tosset, at alle trak til højre. Hvis de alligevel vilde overgive sig, var der da ingen Grund til at løbe lige ind i Russernes Ild. Jeg havde ikke set en eneste Russer til venstre for os, og da jeg om Natten havde været paa den lange Patrouille og vidste, at der var et gabende Hul mellem vore Folk og 222'erne, gik jeg ud fra, at Vejen var banet og fri for en enkelt Mand, hvis han søgte ud til venstre.

Jeg kravlede op af Skyttegraven og saå mig om til alle Sider. Der var endnu mange nede i Graven. De havde kastet Geværerne og stod og ventede paa Russerne. Bagved Skyttegravene laa nogle, der var blevet skudt, da de søgte at redde sig i Flugt, og tæt ved den anden Ende af Skyttegraven vrimlede det med Russere, der nu ikke løb mere, men gik ganske roligt og aabenbart var i Færd med at tage vore Folk til Fange. Det var kun en Brøkdæl af et Sekund, jeg saå dette Syn. Saa lænede jeg mig forover og løb hurtigt lige ud til venstre i Forlængelse af Skyttegraven. Jeg gik ud fra, at en eller anden Russer nok skulde faa Øje paa en Mand, der løb lige tilbage, men de vilde

sikkert ikke ænse en Mand, der løb ud til venstre og tilsyneladende ikke havde Tanke for at slippe tilbage.

Jeg kom hurtigt bort fra Skyttegraven og var skjult af en Lavning. Det var vanskeligere at komme klar af den Skydning, som blev rettet imod mig fra den russiske Stilling ved Landevejen. Der var man vel klar over, at Skyttegraven var erobret, men man skød endnu paa de Enkeltpersoner, som forsøgte at slippe væk fra det truende Fangenskab eller fra Døden. Kuglerne slog ned omkring mig, og jeg mærkede, at der ogsaa blev skudt paa mig fra Skyttegraven, da jeg kom op af den Lavning, der havde skjult mig. Jeg blev dog ved at løbe i samme Retning endnu nogen Tid, og efterhaanden holdt Ilden helt op, og jeg løb ganske alene over Markerne, uden at nogen gjorde Forsøg paa at standse mig.

Efterhaanden lagde jeg Kursen om og søgte tilbage mod Strypa Floden, hvor de tyske Reserver, som jeg havde set om Morgenens, maatte staa. Det var forunderligt at løbe her over de nyligt høstede Marker ganske alene og i fuldkommen Stilhed, naar man kom fra et saadant Skyderi, som jeg havde oplevet, men Stilheden gav mig ikke nogen falsk Følelse af Tryghed. Hvert Øjeblik var jeg parat til at kaste mig bag en af de talrige Stakke, der stod paa Markerne, hvis Russerne skulde dukke op forude eller saa tæt inde paa Siden af mig, at jeg vilde blive afskaaret fra Floden. Men der kom stadig ingen Russere, og jeg begyndte nu at forstaa Linierne i deres Angreb. De havde sandsynligvis slet ikke været klar over det store Hul mellem de to tyske Afdelinger, men havde vidst, hvor Østrigerne laa, og der var de brudt igennem. Paa Østfronten, havde jeg hørt, angreb Russerne altid Østrigerne, naar de havde Valget mellem Tyskere og Østrigere. I Dobbeltmonarkiets Hære kunde de altid være heldige at træffe paa Afdelinger, der var fyldt med Tjekker eller Ruthenere,

som ikke ydede mere Modstand, end de var tvunget til, og helst gik over i samlet Trop uden Kamp. Maaske havde det været Tilfældet her. Det var aabenbart Grunden til, at Angrebet saa udpræget blev sat ind paa vor højre Flanke, at den venstre næsten gik fri.

Under disse Betragtninger løb jeg uden Standsning tilbage. Den Overtræthed, som jeg naturligvis maatte være inde under, ytrede sig paa den mærkelige Maade, at jeg overhovedet ikke mærkede nogen Træthed, men derimod en spirende Triumf: Det skulde lykkes mig at komme igen. Jeg vilde slippe for den almindelige Tilfangetagelse, som Kompagnichefen selv havde anset for givet. Inden længe vilde jeg være paa Højde med det Sted, hvor jeg havde set de tyske Tropper tidligt om Morgenens, og saa vilde jeg være frelst. Pludselig sprang jeg højt op i Luften, da jeg drejede om en Stak og var ved at løbe mod en Soldat, der kom fra den anden Side. Det var en Tysker, fuldstændig udkørt af Træthed og uden Pikkelhue. Jeg turde ikke standse, da jeg frygtede for, at jeg ikke kunde komme i Gang igen, men stønnede til ham, da vi løb nogle Skridt Side om Side:

— Lad os følges ad, Kammerat — hvis Russerne kommer, og der ikke er for mange, saa er to bedre end én!

Han svarede kun med et eneste Ord: — Nej! og løb foran mig og væk fra min Kurs. Jeg raabte endnu en Gang efter ham, men han svarede ikke. Saa fortsatte jeg alene.

Der dukkede en lille Jernbanelinie op foran mig. Jeg kunde huske, at vi var kommet over den Dagen i Forvejen. Den var ikke langt fra Floden, saa vidt jeg kunde huske. Jeg naaede den og kom over den og ud paa et Stykke Mark med kort Græs. Forude var der Stakke igen, og dem stræbte jeg imod. Der var en Slags Skjul, hvis der endnu skulde være Fare for at møde russiske Pa-

trouiller. Store Styrker troede jeg ikke længere paa, saa nær ved Floden.

Pludselig blev der raabt bagved mig, og jeg vendte mig om, medens jeg stadigvæk løb. Tre Soldater var kommet til Syne paa Jernbanelinien og stod og vinkede imod mig og gjorde Tegn til, at jeg skulde standse. De pegede med deres Geværer, og jeg forstod udmærket Bevægelsen — jeg skulde smide Geværret. Jeg satte i Løb, saa jeg næsten laa henad Jorden. Jeg anspændte min Kræfter saa voldsomt, at jeg ikke hørte Skuddene, der smeldede bagved mig, men blot et Slag som af en svirpende Pisk over mit ene Laar. Benene fløj væk under mig, og jeg styrtede næsegrus til Jorden, samtidig med at Geværret røg ud af Haanden paa mig. Endnu i Farten kravlede jeg henimod det, men mærkede, at Kuglerne slog ned tæt omkring mig. Jeg vendte mig halvt om og så Russerne staa paa Banelinien og skyde hurtigt og koldblodigt paa mig. Jeg var færdig, for der var mindst et Par Hundrede Meter til den nærmeste Dækning. Saa rejste jeg mig langsomt og strakte Armene i Vejret. Jeg var Fange.

De tre Sejrherrer nærmede sig langsomt med fældede Bajonetter. Vi havde ikke været længere fra hinanden, end at jeg tydeligt kunde se deres Ansigter. Den ene af dem havde et langt, sort Skæg, medens de to andre var glatragede. Da de kom nærmere, så jeg, at den ene af de skægløse unge Soldater var saaret i Underlivet og havde krænget sin Bluse til Side for at se Saaret eller komme til at forbinde det.

Da de naaede helt hen til mig, hævdede den sortskæggede Soldat pludselig Geværret, samtidig med at han sagde noget til de to andre, men den usaarede skubbende Geværret til Side, og jeg undgik Døden dengang. I Stedet for gik den sortskæggede hen og tog mit Gevær og gav sig til at undersøge det, og imens gjorde jeg ved Tegn de

to andre forstaaeligt, at jeg gerne vilde have Lov til at forbinde mit Saar, der blødte stærkt. De nikkede, og jeg begyndte at tage Tøjet af. Under dette gled mit Ur ud af Urlommen foran i Benklæderne, og den unge Soldat, som ikke var saaret, bøjede sig hurtigt ned og tog det op. Saa gjorde han en Bevægelse mod sin Lomme, og jeg nikkede. Han smilede over hele Ansigtet og stak mit gode Sønderborg-Ur i Lommen.

Da jeg var færdig med at forbinde mig selv, havde jeg noget Forbindsstof tilovers og gjorde ved Tegn den saarede forstaaeligt, at jeg gerne vilde forbinde ham ogsaa, og det havde han ikke noget imod. Han havde faaet et fælt Skud gennem en Del af Underlivet, men Saaret blødte ikke stærkt, og sandsynligvis havde han været saa heldig, at Kuglen ikke havde beskadiget indre Organer eller Tarmene. Han gjorde i det mindste ikke Indtryk af at være haardt medtaget, men så ud til at have noget Feber. Jeg havde nær ikke haft Forbindsstof nok, men det lykkedes mig dog at anlægge en taalelig Forbinding, som han var meget taknemmelig for. Det maatte dog have gjort et vist Indtryk paa ham, at den anden havde faaet mit Ur, for han så længe og forelsket paa den lille Kniv, jeg havde anvendt til at skære Forbindsstoffet over med. Jeg rakte den frem imod ham, og han nikkede straalende imod mig. Saa fik han min Kniv.

Den sortskæggede var ikke blevet i bedre Humør af, at han ingenting havde faaet, og havde en lang Snak med de to andre. Af hans Gebærder kunde jeg forstaa, at han helst vilde plaffe mig ned med det samme, men de to andre, der havde modtaget saa kostelige Gaver, modsatte sig det. Jeg trak Tiden ud, saa godt jeg kunde, i Haab om, at der vilde dukke tyske Tropper frem i Landskabet, men de kom ikke, og til sidst maatte jeg jo af Sted.

Mit Ben var i Mellemtiden blevet rigtig godt stift og

smertede meget, men efterhaanden som jeg havde bevæget det lidt, gik det dog saa nogenlunde. Vi vandrede over Jernbanelinien, som jeg for kort Tid siden var løbet over i Haab om snart at være i Sikkerhed. Der saå helt anderledes ud nu. Alt saå anderledes ud, siden jeg var blevet Fange: Markerne, Stakkene, de faa Bondehuse, der laa samlet i Smaaklynger. Jeg selv følte mig pludselig saa træt, saa jeg maatte beherske mig for ikke at smide mig ned paa Jorden. Det vilde have været den visse Død. Jeg var under streng Opsigt. Forrest gik den saarede Soldat med Geværet overhængt, men bagefter gik de to andre skudberedt. Jeg var glad over, at den sortskæggede ikke gik alene, saa havde han sikkert plaffet mig ned. Han havde et ondt og raat Ansigt og saå ud til at ærgre sig grusomt over, at han ikke havde faaet Lov til at skyde mig ned. Paa Vejen passerede vi en lille Bæk. Jeg gjorde Tegn til mine Fangevogtere, at jeg gerne vilde have noget at drikke. Den sortskæggede fældede straks Geværet imod mig, men de to andre fik ham overtalt med temmelig skarpe Ord til at lade mig faa Lov at drikke. Jeg stak min Pikkelhue ned i Vandet, fyldte den helt og tømte den i et Par lange Drag. Saa gik vi videre, og efter flere Timers March kom vi til den første russiske Forbindsplads.

V

Forbindspladsen laa tæt ved den Landevej, som jeg havde været med til at holde under Ild om Morgen. Det var maaske endda det selv samme Afsnit, som jeg havde skudt paa. Lægerne arbejdede inde i et Bondehus, hvor Døre og Vinduer var revet af. Det laa tæt op ad Vejen, og fra Vejen til et stort Birke- og Hasselkrat var

hele Pladsen optaget af saarede. Det drejede sig om Hundreder, maaske om tusinde Mand, der laa og ventede paa at blive behandlet af Lægerne, men der var en mærkelig Ro over alle disse mishandlede Mennesker. Langt de fleste af dem var Russere, kun hist og her saas en østrigsk Uniform, men til at begynde med saå jeg ingen tyske Uniformer. Mine tre Ledsagere havde pludselig forladt mig, saa jeg kunde gaa omkring paa Pladsen, som det passede mig.

Det gjorde jeg da ogsaa. Jeg vilde se, om der ikke fandtes en Mand i tysk Uniform, maaske fra mit eget Kompagni, som kunde fortælle mig noget om, hvad der var hændt alle de andre. Til at begynde med kunde jeg ingen Tyskere finde, men der blev stadigvæk baaret nye saarede ind fra Terrænet bag Vejen, hvor der havde været kæmpet, og det kunde jo være, at der var en Tysker blandt dem. Til sidst fandt jeg tæt ved Huset en ung Tysker, eller rettere, han fandt mig. Han raabte efter mig, det gamle Kendingsord: Kammerat! og jeg kom hurtigt hen til ham. Han var saaret i Underlivet og tiggede om at faa noget at drikke. Jeg satte mig ved Siden af ham og sagde, at han maatte ikke drikke, naar han var saaret der, men hvis han vilde love mig at spytte det ud igen, saa skulde han faa noget Te af min Feltflaske. Han nikkede og spyttede ogsaa lydigt nok Teen ud igen, og da der i det samme kom en Sygeplejerske forbi, raabte jeg hende an: — Søster, her ligger en Mand, som er haardt saaret! Kan De ikke skaffe ham ind til Lægerne?

— Kære Ven, svarede hun paa rent Tysk, her ligger saa mange . . . Men alligevel kaldte hun paa et Par Sygebærere og pegede paa den saarede Tysker. Da de bar ham bort, nikkede han til mig med et Forsøg paa at smile:

— Tak for det, Kammerat!

Skønt jeg endnu blev lang Tid paa Forbindspladsen, saa jeg ham ikke mere.

Jeg trængte selv til at blive forbundet, for den Forbinding, som jeg havde lagt paa, var ikke særlig godt lagt, men jeg trængte endnu mere til at hvile mig lidt. Desuden trængte jeg til en Stok, som jeg kunde støtte mig til, hvis Benet blev alt for daarligt. Alt dette mente jeg at kunne finde i den lille Lund, der begrænsede Forbindspladsen paa den ene Side, og jeg vandrede saa hinkende forbi alle de saarede Mennesker hen mod Lunden. Der fandt jeg en passende Hasselgren og fik min anden Lommekniv, som heldigvis var undgaaet de to Russeres Opmærksomhed, frem og begyndte skære mig en Stok. Netop da jeg var færdig med dette Arbejde og havde stukket Kniven i Lommen, blev jeg raabt an paa Tysk af en Mand i Nærheden. Jeg troede først, at det var en fra Forbindspladsen, som raabte til mig, men opdagede hurtigt, at det var en ung russisk Officer, der sad paa en Træstub rygende en Cigaret. Paa en anden Træstub stod en Felttelefon. Han vinkede mig hen til sig, og jeg humpede af Sted.

— Naa, Soldat, sagde han, færdig med Krigen?

— Javel, Hr. Kaptajn, svarede jeg. Saa vidt jeg kunde se, var han kun Løjtnant, men saa længe havde jeg da været Soldat, at jeg vidste, der aldrig vilde ske noget ubehageligt, fordi man kom til at give en Officer en højere Rang end den, han havde Krav paa. Ogsaa her gjorde det Indtryk.

— Har De faaet noget at spise?

— Nej, Hr. Kaptajn, ikke siden i Gaar.

— Hvad for noget — har Tyskerne kun Mad til deres Soldater hveranden Dag?

— Jo, men vi har ikke haft Tid, Hr. Kaptajn, vi blev jo angrebet tidligt i Morges.

Officeren raabte paa en eller anden, en Oppasser dukkede op mellem Buskene, fik en Besked og forsvandt igen. I Mellemtiden blev Forhøret fortsat. Hvilket Regiment jeg tilhørte, hvilket Kompagni, hvor naar vi var gaaet i Stilling her, og hvor mange vi var. Jeg behøvede ikke at være bange for at fortale mig, thi de to sidste Dages Fremrykning — nu syntes jeg i øvrigt, at de to Dage laa Aar tilbage — havde været saa forceret, at jeg ikke havde nogen Anelse om, hvor mange der laa i forreste Linie. Mit Kendskab til 222'ernes Styrke og Opholdssted sagde jeg ikke noget om, og han kunde jo ogsaa vanskeligt gaa ud fra, at en menig Soldat kendte til andet, end hvad der skete i hans umiddelbare Nærhed. I Mellemtiden var Oppasseren kommet tilbage med et stort Krus dampende Te og en vældig Skiive mørkt Brød. Jeg gav mig graadigt til at spise og drikke, medens Officeren stillede mig endnu et Par Spørgsmaal og derefter betydede mig, at jeg kunde gaa.

— Pladsen her skal rømmes inden Aften, og De maa hellere slutte Dem til en Flok letsaarede, hvis De ikke er saa medtaget, at De skal køres.

Jeg mente nok, at jeg kunde gaa, og takkede for det gode Traktament. Endnu i nogen Tid gik jeg rundt paa Forbindspladsen, skønt alt var trist og uhyggeligt. Jeg ledte efter Kammerater fra Kompagniet og navnlig efter mine sønderjyske Kammerater, som jeg ikke havde set siden om Aftenen, da vi gravede os ned foran Vejdæmningen. Til sidst var jeg næsten sikker paa, at de var skudt allesammen, og at jeg var den eneste, der var sluppet fra det med Livet. Tanken satte mig i daarligt Humør, og jeg gik og grundede over, hvor sært det i Virkeligheden var, at jeg netop denne Dag havde været skilt fra dem i kort Tid, og at denne Tilfældighed nu skulde bevirke, at vi ikke saa hinanden mere, vi, som havde været sammen

og gaaet i samme Gruppe, lige fra vi blev indkaldt i Sønderborg. Havde vi bare været et Par Stykker sammen, som var brudt ud til venstre i Stedet for til højre, saa var vi aldrig blevet fanget, i det mindste ikke af den lille Patrouille. Jeg kunde vel selv have holdt dem Stangen, hvis jeg bare havde haft en Smule Dækning og ikke var blevet ramt lige med det samme. I Tankerne gennemgik jeg Tilfangetagelsen i alle Enkeltheder og bemærkede, at der var en Mængde at undres over. Hvor var de tyske Tropper i det hele taget? Hvad havde disse tre Russere at gøre saa langt tilbage fra de øvrige Tropper. Hvor var den unge Soldat blevet saaret? Det kunde næppe være ved vore Skyttegrave, men maaske var det en russisk Patrouille, som var sluppet igennem i Løbet af Natten og havde haft Sammenstød med tyske Tropper helt nede ved Floden. Hvilket forbandet Uheld, at jeg skulde løbe lige i Armene paa den! Havde jeg nu gemt mig i en Stak, som jeg ofte tænkte paa under min vilde Flugt, saa havde Patrouillen sikkert ikke set mig, og jeg kunde i Ro og Mag have ventet paa, at Vejen var fri. Jo, der var rigeligt at fortryde paa, men der var jo ikke nogen Mulighed for at ændre noget af alt det. Jeg blev afbrudt i min Tanke-række af den samme Søster, som jeg havde talt med om den tyske Soldat. Hun kom hen til mig og sagde, at nu marcherede nogle af de letsaarede af Sted, og jeg kunde komme med, hvis jeg vilde.

Jeg takkede hende og gik hen til de letsaarede, der stod opstillet paa Landevejen. Det var en lille Flok Østrigere, der allerede var godt paa Vej til at se civile ud. De havde opknappede Frakker, Huen bag i Nakken og Cigaretter i Munden. Nogle af dem var ivrigt i Færd med at tømme Feltflaskerne. Ingen af dem saå ud til at være særlig rystet over at være taget til Fange, men var meget interesseret i en ung Søster, som stod og underholdt sig med

dem. De lo flere Gange og hun ogsaa. Sproget, de talte, forstod jeg ikke, men senere blev jeg klar over, at langt de fleste af dem, jeg fulgtes med ved denne Lejlighed, var Tjekkere og Folk fra Grænseegnene ind mod Rusland. De har nogenlunde det samme Sprog som Russerne og kan tale med dem.

Kort efter at jeg var kommet, satte Afdelingen, der var paa et Hundrede Mand eller saa, sig i March ledsaget af nogle faa unge russiske Soldater. Snakken gik livligt, men jeg hørte ikke et Ord Tysk, og jeg følte mig unægtelig noget ensom i denne Transport. Fangerne underholdt sig livligt med Vogterne, men det var ikke muligt for mig at faa en Samtale i Gang til at begynde med. De, der gik nærmest ved mig, kunde ikke Tysk, men da jeg lod mig glide tilbage i Kolonnen, traf jeg en ældre Gut, der kunde det mærkværdige Tysk, som de tjekkiske Tyskere taler. Jeg spurgte ham, om han ikke havde set tyske Fanger gaa forbi Forbindspladsen, og han nikkede. Han havde set en hel Del blive ført forbi tidligt paa Dagen. Det kunde passe med vort Kompagni, som maatte være taget til Fange umiddelbart efter, at jeg tiltraadte min enlige Flugt. Jeg forsøgte at spørge ham ud, hvor han havde ligget, og forstod paa hans Forklaring, at han hørte til den østrigske Bataillon, der laa paa vor højre Fløj. Han var ikke videre meddelsom og trak blot paa Skulderen, da jeg talte om det mærkelige i, at Russerne netop kom igennem, hvor Forsvaret var stærkest: — Panservognene, sagde han endelig, og saa kan vi jo ikke rigtig stole paa hinanden . . . Det er ikke værd at snakke om, tilføjede han efter en kort Pause.

Som alle de østrigske Soldater, jeg traf i Fangenskabet, aabenbarede han en Haabløshed, som jeg ikke forstod til at begynde med. Senere, da det gik op for mig, hvor mange Folkestammer og hvor megen Splid der var sam-

let indenfor den østrig-ungarske Hær, kunde jeg bedre forstaa det. Megen Morskab har der ikke været ved at være Soldat i Dobbelmonarkiet, hvor ingen rigtig stolede paa hinanden, og hvor Racehadet undertiden slog ud i lys Lue. I den tyske Hær var der ogsaa forskellige Nationaliteter, men de gled lettere over i hinanden, og vor Sektion, som udelukkende bestod af Sønderjyder midt i et hessisk Regiment, havde aldrig haft Grund til at klage over, at der blev gjort Forskel paa os og Hesserne — tværtimod havde vi glædet os over at være i Respekt baade hos Kompagnichefen og Delingsføreren.

Vi gik ikke ret hurtigt. De fleste i Flokken var letsaarede, og nogle var, som jeg, saaret i Benene. Orden var der heller ikke noget af i Marchkolonnen. Enhver gik, hvor han syntes, der var bedst at gaa, og hvor der var bedst Følgeskab. Det sidste Hensyn førte med sig, at jeg for det meste kom til at gaa alene. Det var tydeligt, at Østrigerne — eller Tjekkerne, som de fleste af dem var — ikke kunde udstaa Synet af den tyske Uniform. Selv den Mand, der kunde tale Tysk, holdt sig paa Afstand fra mig for ikke at blive udsat for Spottegloser fra sine Kammerater. Da jeg kunde se, at det var saadan fat, sluttede jeg op ved Siden af en af de russiske Ledsagere, en ganske ung Mand, der vandrede langsomt og ligeglad af Sted ved Siden af Flokken. Han var i brunlig Bluse af tyndt Bomuldsstof og Benklæder af samme Stof. Paa Fødderne havde han gule Støvler af blødt Læder. De saå ganske anderledes magelige ud end mine haarde Brandspande, der var helt hvide af Støv. Geværet havde han hængt over Skulderen. Det saå nyt ud og havde en Rem af noget vævet Stof der lignede en bred Hestetømme, og til Livremmen var fastgjort en Mængde smaa Patrasker af Lærred. Formentlig var det hele et billigt Fabriksudstyr leveret fra Amerika. Det kunde tyde paa, at den russiske Hær

allerede nu havde slidt sine oprindelige Beholdninger op. Vi vandrede fredeligt Side om Side, og jeg befandt mig bedre i hans Selskab end i Tjekernes, selv om vi ikke kunde tale sammen. Naar alt kom til alt, var han en lige saa improviseret Soldat som jeg — en russisk Bondesøn, som man havde givet et alenlangt Gevær og et amerikansk 50-Cents Udstyr og kaldt en Soldat.

Vi kiggede lidt paa hinanden. Saa fiskede jeg min Cigarettration, som Friedrich Jørgensen ellers skulde have haft, op af Lommen og gav Russeren en Cigaret. Han smilede lykkeligt imod mig, og fra det Øjeblik havde jeg en god Ledsager. Naar jeg faldt lidt tilbage paa Grund af mit daarlige Ben, saa satte han ogsaa Tempoet ned, og paa det første Sted, hvor vi holdt Rast, gjorde han mig en Vennetjeneste, som var meget mere værd, end han maaske selv troede. Vi blev undersøgt for Kogekar og Feltflasker. Jeg gaar ud fra, at Russerne havde Brug for alt, hvad de kunde faa af den Slags, for Undersøgelser fandt ofte Sted i den kommende Tid. Underofficererne gik fra Mand til Mand og krævede Tingene udleveret, og jeg maatte af med min Feltflaske. Mit Kogekar havde min russiske Ven imidlertid ganske roligt hugget fra mig, men da „Revisionen“ var forbi, gav han mig det igen, hvilket indbragte ham en ny Cigaret. Han vidste, som sagt, næppe, hvor stor en Tjeneste han gjorde mig, og jeg anede paa det Tidspunkt heller intet derom. Et Kogekar var ingen Bagatel, som jeg troede dengang, nej, det var en uhyre betydningsfuld Ting, en Ting, som slet ikke kunde maales med Penge, naar man var Krigsfange i et Land som Rusland. Hans Hjælp gav mig imidlertid en Anelse om, at man i dette Land skulde passe paa sine Ting, og ved de følgende „Revisioner“ overgik jeg mig selv i Opfindsomhed for at redde mit Kogekar. Det ejendommelige var, at ingen fandt paa at tage disse Udrust-

ningsgenstande fra os, naar vi marcherede, selv om de stak nok saa meget i Øjnene. Hver Ting til sin Tid, mener Russerne. Til én Tid søger man efter Kogekar, og til en anden Tid marcherer man, og man blander ikke de to Ting sammen, hvis man er en ægte Russer.

Vi maatte gaa ude i Siden af Landevejen, da der var stor Trafik paa Vejen. Der drog en stadig og uafbrudt Strøm af Vogne langsomt forbi os. De førte saarede fra Forbindspladserne længere ind i Landet. Imod os kom marcherende store Troppeafdelinger, uhyre Kolonner store, skæggede, brune og graa Mænd, hvis Geværer med de lange fastsiddende Bajonetter lignede en Skov af Lanser. Officererne gik foran eller ved Siden af og lignede i deres brune og graa Uniformer næsten civile. Ofte sang Söldaterne nogle langtrukne, vemodige Melodier, hvis Takt passede til deres drævende March, der syntes ganske uden Energi, men i Virkeligheden var Udtryk for en overordentlig Udholdenhed. Nu og da kunde de slaa over i en vild og voldsom Melodi, der blev sunget for af en enkelt, men hvor alle gentog Omkvædet med saadan en Styrke, at det lød som Torden.

Disse Mænd gik lige mod den haardeste Artilleriild, jeg havde hørt, siden Stillingerne ved Zlota Lipa blev skudt stormmodne. Det buldrede og bragede bag os, som alle onde Aander var sluppet løs, og jeg gik ud fra, at Tyskerne var ved at knække den russiske Modstand med deres Artilleriild. Vi var altsaa kommet alt for langt frem. Det var først i Dag, Gennembrudet ved Strypa skulde være gennemført. Russerne havde imidlertid lagt en forbavsende Dygtighed for Dagen ved at angribe os i den Stilling, vi var, og før vore Reserver og Hovedstyrke endnu var kommet frem. Dette gav mig en Respekt for den russiske Soldat, som mange af vore Officerer sikkert skulde have haft lidt mere af. Det er galt at overvurdere sin Modstan-

der, men det er næsten lige saa galt at undervurdere ham.

Vi kom forbi Landsbyer, hvor Beboerne rakte os Frugt, Tomater og syltede Agurker. Mange var i Dagenes Løb gaaet igennem her, men de fattige Mennesker havde stadig noget at give af. Jeg fik nogle Æbler og en Tomat, som jeg holdt Festmaaltid paa.

Ud paa Aftenen, da det næsten var helt mørkt, gjorde vi Holdt. Ingen sagde noget til os om, hvad vi skulde foretage os, men Tjekkerne gik ind paa en Mark ved Siden af og kastede sig paa Jorden, dødtrætte som de var. Jeg saá, at Marken ligesom ved Forbindspladsen var oversaaet med Mennesker, og det var vanskeligt at finde sig et Sted, hvor man kunde komme til at ligge. Her maatte være Tusinder af saarede eller usaarede Fanger. Jeg fandt en Plet, som var nogenlunde velegnet til at sove paa, og lagde mig dødtræt ned paa Jorden. Mod Vest hørte jeg stadig den voldsomme Kanontorden og saá Himlen flænges af Lyn fra Skytsets Munding. Paa Vejen lige ved kunde jeg stadig høre Rumlen af Vogne og Trin af marcherende Soldater, og i utydelige Omrids kunde jeg følge Færdslen til og fra Fronten. Jeg følte mig mat og træt og faldt hurtigt i Søvn trods Larmen og de fremmede Omgivelser.

Tidligt den næste Morgen vaagnede jeg og frøs, skønt mit Ansigt var vaadt og svedigt. Jeg havde formentlig noget Feber. Da jeg rejste mig, havde jeg svært ved at komme op, da mit Ben var stift og smertede. Jeg maatte gaa lidt rundt imellem de sovende, inden jeg fik gaaet det til, og under denne Vandring spekulerede jeg en Del over, om det ikke var dumt, at jeg ikke havde taget mod de Tilbud, jeg havde faaet, om at køre i Stedet for at gaa. Jeg følte en stærk Tilskyndelse til at opsøge en eller an-

den Sygebærer eller Læge, hvis der fandtes saadanne i Nærheden, og faa Pas til en af de knirkende Bøndervogne med Halm i, som de saarede var anbragt i. Men saa kom jeg til at tænke paa, at jeg derved maaske forspildte alle Muligheder for at finde nogle af mine Kammerater igen. Jeg havde jo hørt, at der var gaaet tyske Fanger forbi Forbindspladsen, og der var dog en Mulighed for, at nogle af mine egne var derimellem.

Efterhaanden som det lysnede, saå jeg, at der virkelig laa en uoverskuelig Mængde Mennesker, vel nok flere Tusinde, strøet omkring paa Marken. De fleste sov, men vendte sig uroligt i Søvn, saaledes at de mange liggende ikke gav Marken Lighed med en Valplads, hvad den ellers nok kunde have faaet. Da det blev lyst, saa jeg kunde skelne Farverne paa Uniformerne, saå jeg, at langt de fleste var i den blaagraa Uniform. Naar jeg troede at se en tysk Uniform og gik hen til Manden, viste det sig hver Gang, at jeg havde taget fejl. Vogterne saå jeg ikke noget til, og det undrede mig, da enhver, der vilde og havde Kræfter til det, aabenbart ganske rolig kunde være gaaet sin Vej i Løbet af Natten. Man kunde have skjult sig i en Bondehytte eller en Stak og ganske stille ventet paa, at Tyskerne kom. At de var paa Vej, kunde man ikke tage fejl af. Kanontordenen var livet op og rasede mod Vest med en Voldsomhed som Dagen i Forvejen. Fremrykningen skulde aabenbart ske netop i den Retning, som vi blev ført tilbage i.

Jeg var ikke den eneste, der stampede frem og tilbage for at faa Stivheden ud af Kroppen efter Søvn paa den kolde og fugtige Jord. Jeg mødte mange, der traskede omkring med Kraven oppe om Ørene, Hænderne i Lommen og saå trætte og udslukte ud. Det var ikke muligt at holde fast paa de mange Ansigter, saa jeg holdt mig til Uniformen, og hidtil havde jeg kun mødt den østrigske. Lige

med ét dukkede imidlertid en tysk Uniform op foran mig. Jeg havde passeret et Par Østrigere og havde ikke lagt Mærke til Manden, før jeg var nogle faa Skridt fra ham. Han stod med Ryggen til og saå ud over de sovende. Hans Skikkelse forekom mig bekendt, men inden jeg blev klar over, hvorfra jeg kendte ham, vendte Manden sig om, og jeg saå det første Par Brillen, jeg havde mødt den Morgen. Der var ingen Tvivl mulig, det var Karl Rasmussen fra Haderslev. Han kendte mig i samme Øjeblik, og vi trykkede hinanden hjerteligt i Næverne uden at sige noget. Endelig sagde Karl Rasmussen:

— Jamen, Herregud, Birkedal, er du levende!

— Ja, saadan da, og der er heller ikke noget i Vejen med dig?

— Nej, jeg har det saamænd meget godt, og de andre ogsaa . . .

— Hvad for andre?

— De andre af Sektionen! De ligger her lige ved Siden af. Se dér!

Han pegede paa en Klynge, der laa et Stykke derfra. Vi fulgtes ad derhen. Jeg hinkede stærkt: — Er der noget i Vejen med dit Ben? spurgte Karl Rasmussen.

— Ja, det er ikke saa godt, men nu gør det jo ikke noget, naar bare jeg kan følges med jer andre.

— Vi mangler blot Friedrich Jørgensen, sagde Karl Rasmussen stiltørdigt, han faldt, da vi løb op af Graven, men det er vist ogsaa den eneste, vi mangler, for der er nogle, der har set Nikolaj Jepsen i en anden Fange-gruppe.

Vi var naaet hen til de andre og satte os ned og ventede paa, at de skulde vaagne op. Det gjorde de kort efter, da Solen stod op og skinnede dem i Øjnene, og der blev Bevægelse i Lejren. De gned Øjnene og gabede, og efterhaanden som de fik Øje paa mig, gned de Øjnene endnu

en Gang. Der var Mathias Høeg fra Toftlund, Jeppe Boysen fra Brorsbøl, Mathias Feldsted fra Skodsbøl og Hans Hansen fra Oxbøl. Vi var seks Mand endnu, og da Fangekolonnen satte sig i Bevægelse, fulgtes vi ad. Bagved os sluttede andre i tyske Uniformer sig til. De var allesammen fra vort Kompagni og udgjorde det, som var blevet tilbage af Kompagniet — ialt en 40-50 Mand. Blandt dem var Kompagnichefen og en ung Løjtnant Juel, Feltwebel Rehberg og Gefreiter Hans Döring.

De andre fortalte mig, at de, der laa paa højre Fløj, var steget op af Skyttegraven for at overgive sig, da al Modstand var umulig, men Panservognene havde ikke forstaaet deres Hensigter og havde fejlet Størstedelen af Kompagniet ned med Maskingeværerne. Ogsaa de fremstormende Russere havde skudt paa dem, og her var Friedrich Jørgensen faldet. Naar vi talte om ham, blev Stemmerne lavmælte, for han var en Mand af den Type, som alle holdt af. Han var den raskeste Mand, vi havde i Sektionen, og var altid villig til at give en anden en Haandsrækning, naar det tiltrængtes. For mig, der havde været sammen med ham paa Lyttepost ved Zlota Lipa hver eneste Nat og kendte ham bedre end nogen af de andre, var det svært at tænke paa, at han ikke var mere, og jeg spurgte de andre, om de nu ogsaa var sikker paa, at han var død. De nikkede. Jo, det havde sin Rigtighed. Skønt der var megen Forvirring, og hver havde nok at gøre med at svare for sig selv, saa havde de fleste af dem set Friedrich Jørgensen falde og vidste ogsaa, at han var død. Det var den første af Sektionen, der maatte betale med sit Liv.

— Nu er det allerede rapporteret hjem, at vi otte er savnet, var der én, der sagde.

— Ja, eller faldet paa Ærens Mark, mente en anden.

— Der er ikke kommet en eneste af hele Kompagniet

frelst ud af det, sagde Karl Rasmussen, du er vist den, der var nærmest ved at slippe tilbage. Der er ikke én, der kan fortælle, hvad der blev af os. Vi er sikkert allesammen opført som savnede.

Deri tog han dog fejl. Da vi kom hjem, fik vi at vide, at vi ganske vist var opført som savnede, men senere var man kommet til den Erkendelse, at jeg i det mindste var faldet, og nogle Pakker, der var sendt til mig, blev returneret med Følgeskrivelsen: — Faldet for Kejser og Fædreland! En behjertet Mand af min Familie, der fik disse Pakker i Hænde før nogen anden, skjulte dem for Kvinderne og talte ikke om det til nogen. Først da jeg kom hjem i Slutningen af 1918, tog han den eneste af Pakkerne, der kunde taale Opbevaring, frem og viste os den. Pakken indeholdt et Glas med syltede Kirsebær, som vi spiste i Sønderborg i Julen 1918, i Stedet for at jeg skulde have gjort mig til Gode med dem ved Strypa i Slutningen af August 1915.

Dagen blev bagende varm, og jeg kunde kun følge de andre med stort Besvær. En Mand i østrigsk Uniform sagde noget til mig paa et Sprog, jeg ikke forstod, og gav mig derefter et Skub. Et Øjeblik efter fløj han sidelæns ud i Landevejsgrøften for en kraftig *tackling* af Mathias Høeg. Den russiske Vagtsoldat, der saá det, grinede hjerteligt og anerkendende. Saadan var Stemningen i det lange Fangetog, der bevægede sig fra Floden Strypa mod Byen Tarnopol i Østgalizien.

VI

I hele September Maaned marcherede vi paa de galiziske og russiske Landeveje. Vi blev stadig flere og flere i Fangekolonnen, efterhaanden som vi drog frem. Vi be-

gyndte med et Par Tusinde ved Strypa, men inden vi naaede Kiew i Ukraine, var Fangekolonnen vokset til over 5000 Mand, deraf langt den største Part Østrigere. Det var, fik vi at vide, Østrigernes egen Offensiv, den, vi havde været med i, og det var jo rimeligt, at de ogsaa maatte aflevere det største Antal Fanger; kun forholdsvis faa tyske Regimenter havde været med, og i det store Fangetog naaede Tyskerne aldrig højere op i Antal end til et Par Hundrede Mand. Til Gengæld holdt disse faa-tallige Feltgraa sammen som en Mur for ikke at drukne i den østrigske Sprogforvirring og den megen Fjendtlighed, som man mødte der hos de forskellige Folkeslag, som ikke var af tysk Blod. Vi traadte an hver Morgen, som vi plejede det i Tjenesten, og marcherede i Sektioner og i Takt, som vi var vant til det. Det var lettere at gøre det ordentligt, mente vi. At marchere gennem Rusland med Kasketten bag i Nakken, opknappet Uniform og Hænderne i Lommen laa ikke for os. Dertil havde vi faaet for megen Disciplin tærsket ind i Kroppen.

Og det lod virkelig til, at vi skulde marchere gennem hele Rusland. I Tarnopol, som vi naaede Andendagen efter vor Tilfåingetageelse, havde vi ventet at komme med Jernbanen videre, men Russerne var ved at rømme Byen og havde ikke Jernbanetog til Fangerne. Hele Byen var som en Myretue, man havde rodet i med en Stok, og der var en mægtig Trafik af Militær og civile igennem den. Lige til dens Udkant kunde vi høre Lyden af Artilleriet, der dundrede og hamrede bag os under Tyskernes og Østrigernes Forsøg paa at bryde gennem de russiske Stilling, og inde i Byen laa Lyden af Kanonerne som en fjern, uhyggelig Baggrund for alle andre Lyde. Kosakker red paa Fortovene langs med Fangetoget og jog Folk ind i Døre og Porte med Slag af deres Svøber eller med den flade Klinge. Vi sjokkede af Sted ude paa Gaden,

trykket tæt sammen, og saa paa dette uhyggelige Skuespil. Kvinder skreg, og Mænd bandede og stillede sig i Forsvarsstilling, men blev redet ned eller maatte i sidste Øjeblik søge Tilflugt ind i Husene. Det var en anden Side af Russerne, jeg her fik at se, og jeg fik senere Lejlighed til at stifte Bekendtskab med den i endnu mere rendyrket Form.

Da vi marcherede gennem denne By, trykkede og skræmt sammen midt paa Gaden for ikke at komme i Vejen for Kosakkerne, var der en Mand, der raabte noget fra Gaden eller fra et Vindue. Det blev besvaret af nogle af de østrigske Soldater, der gik foran os, og med ét begyndte en lille Klynge af dem at synge, først ganske dæmpet, men senere højere, saa mange i Kolonnen kunde høre det. Fra Gaden eller fra Huset hørte jeg Stemmer, som fulgte med i Sangen, og hos os sang de østrigske Fanger endnu højere, indtil Kosakker red ind paa Livet af dem og svang Klinger og Svøber over dem og fik tvunget dem til Tavshed. Hvad der her var sket, forstod vi, der ikke kendte de mange fremmede Sprog, som blev talt her, intet af, men inden Aften vidste vi, at de østrigske Fanger havde sunget en forbudt polsk Sang og havde hilst paa deres Landsmænd med Raab om Polens Frihed. Vi marcherede over usynlige Grænser, hvor Mennesker, der aldrig havde set hinanden før, forstod hinanden blot gennem en Strofe af en Sang eller et enkelt Ord, og inden mange Aar skulde denne slumrende, men aldrig døde Kærlighed og dette aldrig døde Had slaa ud i lys Lue og drage Grænserne for nye Stater, som steg op af Verdenskrigens Nød og Forvirring.

Der var ogsaa her i Tarnopol andre Grænsefolk, som vi kendte bedre, Sønderjyder som os selv. Da vi blev purret ud om Morgenens i Franz Joseph Kasernen, der tjente som Fangelejr for os, saa vi, at der var andre Sol-

dater i tyske Uniformer i Gaarden end dem fra vort Kompagni. En anden Flok paa et halvt Hundrede Stykker var kommet til Kasernen en Dag før os andre og drev omkring i Gaarden, ventende paa noget spiseligt ligesom vi andre. Blandt dem genkendte vi allerede paa Afstand en Del Sønderjyder. Det sikreste Kendetegn var den halvlange Pibe, som de fleste af dem røg paa, men ogsaa Holdningen og den Maade, de færdedes paa, præget af megen Sindighed, røbede, at det var Folk, der hørte hjemme Nord for Ejderen. Det viste sig da ogsaa, at det endog var Folk, vi kendte særdeles godt, idet de var blevet uddannet i Sønderborg sammen med os og var blevet sendt til Fronten med samme Tog som os. Der var Frederik Ruhebeck, Hajstrup, Ottesen Dall, Frifeldt, Jørgen Kjær, Vojens, Lorenz Jessen, Todsbøl, Hans Blom, Rens og Jes Kusk fra Strydning.

Ingen af dem røbede synderlig Overraskelse ved at se os, og de var heller ikke meget meddelsomme med deres Oplevelser i Krigen. De var blevet taget til Fange omtrent under samme Omstændigheder som vi. Afdelingerne var kommet for langt frem og havde mødt overraskende stærke russiske Modangreb, var blevet omringet og overgivet og havde maattet overgive sig. De var enige med os i, at der var betydelig mere Slagkraft i Russerne, end Aviserne derhjemme gav Udtryk for, og de betragtede det som en given Sag, at vi holdt sammen, nu da vi var kommet sammen. Da vi marcherede ud fra Tarnopol til Akkompagnement af rungende Kanontorden, var vi saa mange Sønderjyder, at vi dannede to Sektioner blandt de tyske Fanger. Det satte Humøret meget op, ikke mindst hos mig, der havde prøvet at være helt alene, uden noget stort Haab om at komme sammen med nogle af mine Kammerater igen.

Der var nu ogsaa god Grund til at holde fast paa alt det, der kunde sætte os i godt Humør. Af de andre hørte jeg, hvor mange Sønderjyder der var faldet i disse Kampe i Sydgazien. Man havde proppet ca. 150 Mand fra samme Landsdel ind i nogle faa Regimenter, der var med i de samme svære Træfninger, og Resultatet var naturligvis blevet meget store Tab for den lille Landsdel, hvor vi hørte hjemme. Ogsaa andre Ting kunde sætte Humøret ned, deriblandt navnlig den Hensynsløshed, som Russerne lagde for Dagen med Hensyn til Forplejningen. Vi fik næsten ikke noget at spise, saa længe vi var i Galizien, og dertil kom de daglange Marcher, der tog paa Kræfterne. Der kunde godt gaa 48 Timer mellem hvert Maaltid, og imellem dem laa Dagsmarcher, der begyndte, før Solen stod op, og endte, efter at den var gaaet ned. Til at begynde med var det ganske overordentlig svært for mig at følge med de andre, og mit Ben smertede meget, men forholdsvis hurtigt kom det sig, saa jeg kun havde Vanskeligheder med det om Morgenens, naar vi skulde i Gang.

Efter en 5-6 Dages March passerede vi den russiske Grænse. Forandringen var let kendelig derved, at Vejene med ét blev meget bredere, end de var i Galizien. Vor Kolonne fyldte ingenting paa dem, selv om den bredte sig nok saa meget. Men det, der ganske bestemt afgjorde, at vi var i Rusland, var dog det Fløjt, Lokomotivet gav fra sig, da vi passerede en lille Station. Det lød helt anderledes end i Tyskland og Østrig, og vi slog fast, at nu var vi for Alvor kommet i fremmed Land. Umiddelbart efter at vi var kommet over Grænsen, forsvandt Hans Hansen fra Oxbøl. Han var utilfreds med Kosten. Vi var kommet til en stor Landsby, hvor de af os, der var Plads til, laa i

nogle Barakker; her blev vi i øvrigt fyldt med Utøj. Om Aftenen sagde Hans Hansen Farvel til os.

— Du er da tosset, sagde vi, det slipper du aldrig godt fra!

— Jeg slipper heller ikke godt fra at marchere hver Dag uden at faa noget at spise, svarede Hans Hansen, og da vi stillede om Morgen, var han væk. Vi betragtede ham som haabløst fortabt og forestillede os ham fanget og knuttet ihjel eller skudt, da vi havde hørt, at de anvendte meget skrappe Metoder i Rusland. Men Hans Hansen, som gik sine egne Veje, naaede hjem til Sønderjylland før os andre. Han kom ganske vist ikke hjem, da han flygtede fra os, men efter mange spændende Oplevelser naaede han over Grænsen, kort efter at den første russiske Revolution var brudt ud. Det var langt fra alle, der drog ind i Rusland som Fanger, der var saa heldige. Mindst hveranden Mand kom aldrig hjem igen. Det russiske Fangenskab var værre end noget Frontafsnit, saa blodigt det end maatte være.

Kort Tid efter, at vi havde passeret Byen Shitomir, hvor vi overnattede i et nyt og endnu aldrig anvendt Mønsterfængsel, fik vi imidlertid Erstatning for Tabet af Hans Hansen ved at støde paa en ny Fangekolonne med et Hundrede Tyskere i og deriblandt en ny Skare Sønderjyder af det Hold, der blev sendt til Galizien sammen med os. Der var vor Sektionskammerat Nikolaj Jepsen fra Ballum. Han var blevet taget til Fange af Russerne under mærkelige Omstændigheder.

Jepsen, der havde været daarlig til Bens den sidste Marchdag, var „faldet af“ og havde opgivet at naa Kompagniet den samme Dag, da hans Ben var meget medtagne. Han var gaaet ned i en Grusgrav, hvor han havde badet Fødderne i lidt Vand og havde spist. Derefter havde han lagt sig til at sove. Han vaagnede først et Stykke

op paa Morgenstunden ved, at der blev raabt ned til ham, og da han saa op, opdagede han nogle russiske Soldater, der stod paa Kanten og pegede paa ham med deres Geværer. Jepsen havde ikke en eneste Mulighed for at undslippe og maatte overgive sig med det samme. Han var blevet vældig godt behandlet og havde faaet Lov til at beholde sit Tornyster, hvor han havde alle sine Ting, og hvor Kappen ogsaa var anbragt, medens ingen af os andre havde faaet reddet vore Tornystre og vore Kapper, men han var blevet ført til en anden Samlingsplads end den, vi andre var blevet ført til. En eneste Gang havde han set nogle af sine Kammerater og havde raabt til dem, men kunde ikke selv slippe over, da en russisk Soldat betydede ham, at det var forbudt. Foruden Jepsen var der Thorkild Ravn fra Ullerup, Hansen fra Ustrup, Hans Jørgensen, Klitting, Johannes Lund, Gabøl, Jørgen Lausen, Tandslet, Theodor Petersen, Løjtved, og Chr. Mikkelsen, Osby. Vi kendte dem allesammen, i det mindste af Udseende, og Jepsen var henrykt ved at se os igen.

Vi var nu 19 Sønderjyder mellem et Par Hundrede Tyskere og mange Tusinde Østrigere, men vi lavede en Gensynsfest den Aften, som hele Lejren havde godt af.

Det var en ejendommelig Fest i mærkelige Omgivelser midt inde i Ukraine. Rundt omkring paa Markerne laa 5000 Mennesker af en Snes forskellige Folkestammer som Fanger, og i et Hjørne for sig nogle faa russiske Bevogtningssoldater. Store og smaa Baal flammede, saa langt Øjet rakte, for Natten var kølig, og vi havde samlet sammen til Baal hele Dagen. Det var blevet Skik i Fangetransporten, at man tog alt, hvad der kunde brænde, med til de fælles Baal om Natten. Det var det, der gav denne Fangetransport sin særlige Karakter — alt det Pindebrænde, vi gik med under Armen eller over Nakken, og

alle de stjaalne Kartoffler, vi havde i Lommen, og som var bestemt til at blive ristet over Baalene om Aftenen.

I dette ejendommelige Sceneri under Ukraines Stjerner sang den genfundne Nikolaj Jepsen den Sang for os, som han holdt mest af:

Du gamla, du fria, du fjällhöga Nord,
du tysta, du glädjjerika sköna.
Jag hälsar dig vänaste land uppå jord,
din sol, din himmel, dine ängder gröna.

Du tronar på minnen från fornstora dar,
da ärat dit namn flög över jorden.
Jag vett, at du är och du blir, vad du var,
och jag vil leva, jag vil dö i Norden.

Vi sad tæt samlede om Baalet, og Jepsen var ene om at synge. Vi andre havde ikke Stemmer, der kunde maale sig med hans, og det var heller ikke os alle, der kendte Sangen. Tysk Skole, tyske Sange, tyske Omgivelser havde stængt os ude fra den Verden, hvor Nikolaj Jepsens Yndlingssang hørte hjemme. Uden om os trængtes Tyskere fra alle Dele af Riget for at høre, hvad vi havde for, og uden om dem igen Østrigere og Tjekkere, Galiziere og Volhynier, Slovakier og Ungarer og hvad de hed, alle de Folkeslag, der udgjorde det østrig-ungarske Dobbeltmonarkis Hære. Det var dog kun en forholdsvis lille Del af den samlede Fangekolonne, der interesserede sig for, hvad der blev sunget ved et enkelt Baal. De fleste var blevet blaserte og vant til at se Grupper dele sig ud efter Nationalitet. Under Fange-transporten opløste Rigernes Nationaliteter sig saa let fra Samhørigheden, som Vand skilles fra Olie.

Alt opløstes i øvrigt paa denne Transport, og Nedbrydningen skete saa voldsomt, at vi maatte holde igen for

ikke at komme ud i Tilstande, som vi ikke kunde overse. Vi, der var i den tyske Uniform, holdt igen paa den Maade, at vi opretholdt en vis Disciplin, som vi overholdt under hele Marchen. Vi gjorde det uden Overvindelse, men Tilskyndelserne til at lade staa til var talrige. Da vi havde passeret den russiske Grænse og drev af Sted paa den brede Landevej, kun bevogtet af nogle faa russiske Landstormsmænd, der var fuldstændig ligeglade med, hvordan vi bar os ad, var det, som om vi kom ind i Frihedens forjættede Land. Alt var saa stort og saa rigeligt og saa uordnet, at man følte, man kunde gøre ganske, som man vilde, maaske med Undtagelse af at løbe sin Vej. Hvis man var blevet træt, saa var dette fuldt forstaaeligt for Vogterne. Man kunde sætte sig i Grøften og hvile eller lægge sig til at sove. Selv om det stod paa nogle Timers Tid, naaede man altid at komme ind samtidig med Bagtroppen og hørte ingen Bebrejdelser af den Grund. Fange-transporten var saa lang og gik saa langsomt, at man engang imellem kunde undre sig over, hvad det var, der drev disse Mennesker fremad. Fangevogterne sjuskede lige saa sløvt af Sted som Fangerne og blandede sig kun sjældent i deres daglige Liv. Kom vi til et Sted, hvor vi skulde gøre Holdt, kunde vi lejre os, hvor vi vilde, vi kunde tænde Baal og lave Mad eller gaa i Landsbyerne og købe Mad eller tigge Mad, ganske som det passede os. Russerne var large. Der var Plads nok i Rusland, og skulde én af os komme bort, blev han nok fanget et eller andet Sted og slæbt hen i en Lejr, som han ikke kunde flygte fra.

Kun naar det gjaldt Provianteringen, var vi absolutte Modstandere af denne Ligegyldighed, men ellers nød vi disse Dage ovenpaa den strenge tyske Disciplin, og paa Marchen genopfriskede vi de Oplevelser, vi havde haft, da vi var under virkelig Soldaterdisciplin. Jeg kunde tale med om det. I de Dage, vi laa ved Borcikow, den første

By, hvor vi laa i første Linie, var mit Navn blandt dem, der blev raabt op en Morgen ved Appellen, som foregik i Læ af et delvis ødelagt galizisk Slot. Jeg selv var med i en lille, men udsøgt Flok, der maatte frem foran Fronten og senere, opfyldt af mangehaande Forhaabninger, maatte marchere et Par Mil ind i Landet, hvor vi stødte til andre udkaarede, der ogsaa havde været paa en længere Marchtur. Da vi var kommet saa mange, at vi udgjorde et net lille Kompagni, tonede der en Feltwebelløjtnant frem foran os og holdt en pæn lille Tale, hvori han redegjorde for Formaalet med, at vi blev samlet her saa langt bag Fronten, hvor vi sikkert var dybt savnet.

— Véd I, hvorfor I er her, I forbandede Svinehundel sagde han i sin Indledning. I er her, for at I kan faa Lejlighed til at stifte Bekendtskab med den verdensberømte prøjsiske Eksercits, og det lige ind til jeres Knogler. For dér, hvor I kommer fra, skal der jo gaa rent forbandede Ting i Svang — ja, det skal være kommet saa vidt, at en eller anden af Jer har sagt *De* til en Underofficer.

Umiddelbart derefter rykkede vi ud til to Dages Straffeøvelse, der fik os til at længes inderligt efter de hyggelige Timer i Skyttegraven ved Borcikow.

Ja, det var en anden Verden at leve i! Vi havde vel endnu nogle af vore Officerer iblandt os som Mindelser om den Tid, men kort efter at vi var kommet ind i Rusland, blev de raabt op af en russisk Officer, der hilste stramt militært paa dem og med en Haandbevægelse viste dem ind i et lille Hus ved Siden af Vejen. Foran det stod en Del russiske Officerer. En af dem bød Cigaretter af et skinnende Etui. Hæle smeldede sammen paa den lydelige, men dog diskrete Maade, som kun Officershæle kan smelde sammen, og Sporer klirrede. Bag en Række af gardenhøje russiske Officerer forsvandt vore to Befalingsmænd, og vi saå dem ikke siden.

— Da skal I ellers se, sagde en af Sønderjyderne, Epaulletterne holder nu ligegodt sammen i alle Lande. Nu er de færdig med at slide paa Landevejen, mens vi maser videre, bare fremad!

Feltwebel Rehberg var der dog ingen, der tog fra os. Han blev ved Resterne af Kompagniet og fulgte os saa langt, som vi skulde. Han fandt sin gamle Plads ved Siden af mig, der ogsaa her var Fløjmand for den danske Afdeling, som bestod af næsten tre hele Sektioner, og Rehberg var Forsanger, naar der blev sunget Haandværksviser eller Soldatervis. Fangenskabet bekom ham godt. Han havde faaet en sundere og bedre Kulør, end dengang han maatte bruge Romflasken til at sætte Kulør paa Ansigtet med, og han var blevet meget mere ligevægtig end under Tjenesten. Det var, som han først nu rigtig nød den varme Sol og den friske Luft.

— Véd De egentlig, hvad jeg er civil, Birkedal? spurgte han pludselig en Dag.

— Nej, det aner jeg ikke, Hr. Feltwebel! Jeg havde for Resten længe forgæves spekuleret over det, for Rehberg lignede ikke nogle af de andre Underofficerer, jeg havde haft med at gøre.

— Jeg er Landstryger, slet og ret. Jeg har intet Hjem og intet blivende Sted . . .

Jeg kiggede undrende paa ham og troede, at det var hans Spøg eller en Fælde, men han nikkede energisk:

— Jamen, det er sandt, Menneske, saadan som vi gaar nu, saadan er mit daglige Liv, altid paa Valsen og altid uden at vide, hvad jeg skal tage mig for Dagen i Morgen. Naar vi kommer hjem, dukker jeg maaske en skønne Dag op i Deres Forretning i Sønderborg og ser, om De har noget godt i den, eller i Kælderen.

— Hr. Feltwebel er velkommen, sagde jeg og mente det, men jeg har aldrig set ham i Sønderborg, skønt han

dér vilde have truffet mange, der godt kunde lide ham. Han er kommet hjem fra Sibirien, men maaske har Aarene efter Krigen været for strenge for den gamle, prøvede Landevejsridder.

Langsomt og uordentligt i enhver Henseende snoede Kolonnen sig af Sted langs Ukraines Landeveje. Der var flere Kilometer fra Forspidsen til de bagerste, og mange Steder var der Mellemrum paa flere Hundrede Meter mellem de marcherende Grupper. De russiske Vagter tænkte ikke paa at bringe den mindste Smule Orden i dette Kaos, og det laa fjernt fra dem at bringe Orden til Veje, naar der skulde uddeles Mad. Det eneste, der kunde bringe dem i Bevægelse, var, naar vi plyndrede Bøndernes Kartoffelmarker af slet og ret Selvopholdelsesdrift. Saa kom de styrtende efter os med fældet Bajonet og understøttede frygtelige Eder og Trusler, ved hvilken Lejlighed vi lærte vore første Gloser af det skønne russiske Sprog. Ad andre Veje lærte vi lidt af Sproget at kende fra en kønnere Side, nemlig af Bønderne, som vi forsøgte at tale med. De gav paa en primitiv, men smuk Maade saa almenmenneskelige Følelser til Kende, at vi forstod dem uden mange Ord og lærte at forstaa de faa Ord, de sagde.

Høeg og jeg kom saaledes en Dag paa en mærkelig Maade ind i et Bondehus. Vi havde ligget og sovet i en Halmstak om Natten, og da vi var ved at kravle ud af den om Morgen, opdagede Konen i Huset os. Hun kaldte paa os, og vi troede naturligvis, at vi skulde skældes ud, fordi vi havde bragt Uorden i Stakken, men det var langt fra Tilfældet. Konen bad os tage Plads ved Bordet og bragte os Te og Brød i rigelige Mængder, saa vi for en Gangs Skyld følte os mætte. Medens vi spiste, sad hun med foldede Hænder foran et lille Helgenbillede, og da vi var færdige, holdt hun paa os og saá skiftevis paa os og

paa Helgenbilledet. Samtidig sagde hun nogle faa Ord, som vi forholdsvis let kunde tyde. Hendes Mand var fanget i Tyskland, og nu vilde hun vide, om der ikke nok ogsaa var Folk dér, som vilde give ham et Stykke Brød, hvis han sultede, ligesom hun havde givet os Brød og Te.

Da det gik op for os, hvad det var, hun sagde — og det var egentlig ikke saa svært — forsikrede vi hende, at hun kunde være ganske rolig, der skulde nok blive sørget for ham. Vi proppede Serier af usynligt Brød i Munden og viste med Hænderne, hvorledes vi, og altsaa ogsaa han, svulmede op efter det voldsomme Maaltid, og hun lo og græd paa én Gang efter at have faaet Vished for, hvor godt hendes Mand havde det. Maaske forbander hun nu vor Løgnagtighed, hvis han i Virkeligheden døde af Sult i Tysklands frygtelige Hungeraar, men dengang glædede vi hendes bekymrede Sjæl, og det maa vel være Tilgivelse for vor Usandhed.

Tusinder af det skønne Ukraines Indbyggere sad bag de tyske Pigtraadshegn i disse Aar, og vi mødte deres Kønner og Mødres og Fædres ængstelige og spørgende Øjne i mangfoldige Huse og Hytter. Et Sted blev jeg og Karl Rasmussen jaget bort fra et Bondehus af Konen, der var af en noget skarptandet Type, men inden vi var kommet langt bort, raabte Manden efter os og vinkede med et Stykke Papir, han havde i Haanden. Det var et Brevkort, der var beskrevet med smukke russiske Bogstaver, som vi naturligvis ikke kunde læse, men det fremgik af Kortet og Stempleet, at det var fra en Soldat, der laa i en Fangelejr i Hannover. Nu vilde Manden gerne vide, om denne Lejr laa paa det frie Land, hvor der efter hans Mening altid var godt at være, eller om den laa i en ækel By, hvor der ikke var noget at spise. Jeg har aldrig set Bønders Mistro til og Foragt for Byerne udtrykt saa klart som hos denne Mand. Vi viste med Hænderne og forklarede med

vore faa russiske Brokker, at Hannover ganske lignede Ukraine, hvilket er en Sammenligning, som Hannover nok kan være tjent med, men Ukraine næppe, og Manden bød os straks ind til et festligt Morgenbord, hvor hans skrappe Kone, der havde faaet et helt andet Ansigt paa, gjorde sit bedste, for at vi kunde blive mætte. Her maatte vi saa fortsætte vor Beskrivelse af Hannovers Herligheder, som jo næppe har lignet de Beskrivelser, Sønnen er kommet med, hvis han er naaet hjem.

Oplevelse følger sig til Oplevelse paa denne maaned-lange Marchtur, snart gode Oplevelser og snart onde, men de gode huskes længst. Den mærkeligste havde vi i en lille Garnisonsby, hvor alle Fanger i tyske Uniformer blev beordret til at træde an for den russiske Garnisonskommandant, en ældre Herre med et mægtigt Fuldskæg. Han holdt en Tale for os, som hans Adjutant, en ganske ung Løjtnant, oversatte uden synderlig Begejstring; i det mindste ikke en, som kunde staa Maal med Oberstens. Talen gik i Korthed ud paa, at Obersten agtede og ærede alle tyske Soldater og vilde gøre, hvad han kunde, for os, medens vi var i Byen. Det gjorde han ogsaa. Vi blev for første Gang i lang Tid indkvarteret i Barakker. Vi fik Vand at vaske os i og Borde at spise ved, og handlende fra Byen fik Lov til at komme ind til os med deres Varer, saa vi kunde købe, hvad vi havde Brug for. Den Forplejning, vi fik, var uden Sammenligning den bedste paa hele Marchturen, og da vi skulde videre, holdt den gæstfri Kommandant endnu en Tale for os, omfavnede den af Sønderjyderne, der havde det længste Skæg, og kyssede ham paa begge Kinder.

Vi talte længe om den mærkelige Mand, der lod Østigerne jage bort med Geværkolberne, og som omfavnede en Mand i den tyske Uniform. Var det Goethes Tyskland,

der havde betaget ham, eller var det Moltkes, eller havde han maaske en Draabe tysk Blod i Aarene, skønt han ikke kunde det tyske Sprog!

En Mand af den Slags var imidlertid en enestaaende Oplevelse, og vi fik aldrig Lejlighed til at stifte Bekendtskab med noget lignende. Reglen var, at vi sov under aaben Himmel, selv om det regnede, og at vi selv maatte kæmpe os frem til Madgryderne mellem Myriader af Mennesker i østrigske Uniformer, der havde en sjælden Evne til at være paa Pletten, naar der skulde uddeles Mad. At vi Sønderjyder i det hele taget fik, hvad vi skulde have, kan vi takke Johannes Lund fra Gabøl for. Hvor hans høje og solide Skikkelse dukkede op i Køen foran Gryderne, var der sat en Stopper for alle Misligheder paa vor Bekostning. Ingen kunde knibe uden om ham, og ingen kunde rokke ham, og han havde et vaagent Øje med enhver, der søgte at gaa uden om Køen og tilsnige sig uretmæssige Fordele. Blev han af Omstændighederne tvunget til at forlade sin Plads et Øjeblik for at genne samvittighedsløse Tjekkere eller Volhyniere, der kunde tale med Russerne, tilbage paa deres Plads, saa stod hans egen Plads altid aaben til ham, naar han vendte tilbage. Johannes Lund, med sin svære Hasselstok bundet i en Snor om Haandledet, var en kendt og agtet Skikkelse paa de Steder, hvor Maden blev uddelt, og mange Østiger, der ikke hurtigt nok opfattede hans danske: Bliv i æ Reih! maatte bøde for deres svigtende Sprogkundskaber paa anden Maade.

Efter at nogle af os var vendt hjem fra Rusland, saa jeg fra en Bil i Nærheden af Gabøl en Mand gaa langs et Hegn og styne Pile. Jeg standsede Bilen og gik hen til ham. Jo, det var Johannes Lund! Paa lang Afstand kunde den høje Skikkelse kendes. Kasketten sad lige saa yderligt

som Felthuen i gamle Dage, men det kampglade Sving med Øksen i venstre Haand var det, der tydeligst røbede Manden.

Det var forbavsende at lægge Mærke til, hvor forskelligt Fangenskab og de ukendte Omgivelser virkede paa de 19 Mand blandt de tyske Fanger, der kunde tale Dansk. Nogle af dem blev i deres egen Verden og tog kun med Overvindelse Stilling til alle de smaa praktiske Problemer, som Fangenskabets bød paa. Andre var sky og led under enhver Vilkaarlighed og Raahed, som de saá — og der var meget af den Slags — atter andre nød det hele med aabne Øjne og aabent Sind, som om det var en Skovtur eller en Turistrejse, de var kommet med paa, medens andre igen slet ikke anerkendte Forskellen mellem Fangenskab og den Tilværelse, de var vant til derhjemme eller i den tyske Hær. De fleste af dem faldt tilbage til Civilstadiet og blev igen til brave, sønderjyske Bønder, der var ude for lidt mærkelige Oplevelser, men ellers i det store og hele havde det, som de var vant til det. De besaa sagkyndigt Bøndergaardene, vi kom forbi, og holdt vi Rast i Nærheden af Stakke, skulde de hen og undersøge Aksene, om Høsten nu havde været god i Aar. De rystede paa Hovedet af lutter Beundring for de overfyldte Hvedeaks og den svære Rug. Jo, her var Landbrug, saa det kunde forslaa noget. Intet Under, at dette Land var rigt. De besaa med Kendermine Dyrene paa Marken, og da engang en vældig Hjord paa nogle Tusinde Stude og Køer blev drevet forbi os, velsagtens paa Vej til Fronten, saa gik mange af dem ud af Rækken for ret at tage disse mange forskellige Dyr i Øjesyn. De vendte tilbage med sagkyndige Miner og sagde til os: — Det maa være et uhyre rigt Land. Sikken en Flok Dyr at drive af Sted, bare til at slagte! De besaa Bøndernes Redskaber og Ind-

retningen af deres Huse og kom ofte i Snak med Bønderne, skønt de ikke kunde mange Ord af Sproget. Ikke desto mindre sagde de, at de fik meget ud af disse Samtaler. Af de Tusinder af Fanger, der blev drevet af Sted langs Landevejen til Kiew, tror jeg, at de sønderjyske Bønder og nogle af de nordtyske var de mest interesserede og mest vaagne.

Et Emne, der forenede alle Fanger, var Spørgsmaalet om Maden. De Rationer, vi fik, var saa smaa, at vi var sultne en halv Time efter, og vi maatte altid købe noget selv eller tigge os noget til for at kunne holde Marchen ud. Alting var meget billigt, og det var et stort Held, for der var ingen af os, der havde mange Penge. Jeg havde en halv Snes Mark, som jeg holdt Hus med, saa godt jeg kunde, ved at veksle dem saa fordelagtigt, som det lod sig gøre, og ved kun at købe Brød for nogle faa Kopeker om Dagen. I Reserve havde jeg min Ring, men den besluttede jeg mig først til at sælge, naar ingen anden Udvej var mulig. De andre solgte raskvæk af deres Værdigenstande, Ure, Ringe, Urkæder, og hvad andet de havde med sig af Ting, der havde Metalværdi. I hver eneste By stod Jøderne og raabte til os paa gebrokkent Tysk, om vi havde Guld. Det tyske Ord for Penge, Geld, og Gold lød ens i deres Mund, og vi var til at begynde med ikke glade for at handle med dem, da vi var bange for at blive snydt, hvad vi maaske ogsaa blev. Men senere opdagede vi, at Jøderne havde hele Handelen, og at der ikke var andet at gøre end at henvende os til dem, hvis vi vilde have vekslet Penge eller solgt Værdigenstande. Hundreder af tyske og østrigske Ure og Ringe og andre Værdigenstande solgtes fra Kolonnen hver eneste Marchdag. Overalt hvor vi kom frem, stod der Folk med brændende Øjne og med Trangen til at handle og Lysten til at gribe Chansen sy-

dende i Blodet, og de kom aldrig til at gaa forgæves. Undertiden gik det dog ikke saa let, som de ønskede det.

Jeg så en Handel mellem en god Sønderjyde, som hørte til den Slags, der holdt af at handle, og en Jøde i Kaftan, der heller ikke var tabt bag en Vogn. Det var en Handel, som trak ud og samlede Opløb. Skønt de to Parter kun havde faa Gloser fælles, fik de dog sagt en Mængde Ting til hinanden, der ikke var af lige smigrende Art. Handelen blev flere Gange afbrudt, men genoptaget igen. Det var et Ur, det gjaldt, et ganske almindeligt Sølvur, men nok til, at det havde vakt den jødiske Handelsmands Begær. Han kunde ikke rive sig løs fra det og løb efter Soldaten, hver Gang denne vilde trække sig tilbage. Til sidst blev de da enige om en Sum, der laa betydeligt højere end Dagens Notering paa Sølvure. Da vi marcherede videre, sagde Sønderjyden: — Jeg gad nok vide, om det gaar endnu?

— Ja, det gør det vel, svarede en af de andre, for saa vidt det da er trukket op.

— Jeg vil haabe det, lød Svaret igen, for jeg har ellers haft et værre Mas med det Ur. Jeg kunde kun faa det til at gaa en Times Tid ad Gangen, naar jeg hamrede og bankede paa det. Jeg var helt bange for, at det skulde gaa i Staa, mens vi handlede.

De 19 Sønderjyder havde sluttet sig sammen i Grupper, der delte Mad og Penge med hinanden, saa længe der var noget at dele af. Alt, hvad der kunde gøres i Penge, blev gjort i Penge. Om det saa var Pikkelhuerne, som ingen af os brød sig om, fandt de Aftagere, der købte dem for en Rubel Stykket. Dér lavede jeg en handelsmæssig Dumhed, idet jeg lod min Pikkelhue ligge paa det første Raststed, vi kom til — ganske gratis.

Om denne March gennem Ukraine har vi talt meget, da

vi siden kom hjem. Det er altsammen Smaatræk, der opfriskes, uden store uforglemmelige Begivenheder. Den ene husker det ene og den anden det andet. Naar vi spørger hinanden, hvad der gjorde mest Indtryk paa den lange Tur, saa faar vi vidt forskellige Svar. Bedst huskes maaske de Dage, vi laa lejret ved en Stationsby og ventede paa at komme med Toget. Mange Tog kunde køre forbi i den Tid, vi ventede, og de mindede os alle om, at Rusland var i Krig. Der kørte Tog forbi fyldt med flegmatiske russiske Soldater, som sad i Kreaturvogdenes Døraabning med Benene dinglende udenfor, og der var Tog med Rytterheste og med forsoorne Kavaleriansigter stikkende ud gennem Luger og Skydedøre. Vi saa Første Klasses Vogne med velklædte Civile eller med Stabsofficerer i skinnende Uniformer, og vi så lange, aabne Vogne med Presenninger, som ikke kunde skjule Omridsene af Feltkanonerne, der laa paa Lur nedenunder. En Gang kom der ogsaa et Tog med tjekkiske Fanger, der var blevet genvæbnet og skulde til Fronten for at kæmpe mod Dobbeltmonarkiet. De hylede og skreg og spyttede efter os i de tyske Uniformer, men vinkede til dem, de troede var deres Landsmænd i Østrigs Uniform. Vi kunde til at begynde med ikke forstaa, hvad den Forestilling skulde betyde, men fik senere rig Lejlighed til at stifte Bekendtskab med Tjekkerne. Had til den tyske Uniform, der var saa grelt, at det blev et almindeligt Ord blandt tyske Fanger: — Vi er i tjekkisk Fangenskab!

Der kørte mange Slags Tog forbi, men de kørte alle videre. Der var ikke Plads til os, og vi havde jo for saa vidt ogsaa Tiden for os. Saa sneglede den lange, uordentlige Kolonne sig igen af Sted langs den brede russiske Landevej. Tyskerne gik tæt sammen og sang flittigt, som paa Marchturene bag Fronten. Ogsaa Mændene i de østrigske Uniformer sluttete sig sammen og sang deres

Sange, der næsten aldrig havde tysk Tekst. Alle Dobbelt-
rigets sproglige Problemer var repræsenteret i det lange
Tog, der talte med Babels Toner. Som Dagen skred frem,
blev vi hvide af Støvet, der stod som en Sky over Ko-
lonnen, og om Aftenen var de fleste saa trætte, at de blev
liggende, hvor de smed sig ned. Mange faldt fra, baade af
Tyskere og Østrigere, og maatte køres til Hospitalerne.
Som en Sønderjyde sagde: — De kan bare lade os gaa saa-
dan et Par Maaneder, saa behøver de ikke at føde paa os
længere.

VII

Paa Slutningen af denne maanedlange March havde vi
lært saa meget Russisk, at vi kunde spørge Vagtsoldaterne,
hvor vi skulde hen. De svarede, at vi skulde til Kiew, og
derfra skulde vi nok videre med Jernbanen.

— Saa skulde det gaa underligt til, om vi ikke havnede
i Sibirien, var der én, der mente, og han lod Spørgsmaalet
gaa videre til den mest sprogkyndige.

— Ja, ja, nikkede Russeren imødekommende, dér rej-
ser de alle hen, og dér er Plads nok til alle.

— Det er egentlig ganske hyggeligt at tænke sig, fort-
satte den første Sønderjyde. Lige før jeg kom ind, læste
jeg noget om Sibirien og tænkte: — Gud fri mig for at
komme dér hen, som de stakkels russiske Fanger — og
nu er man altsaa paa Vej.

— Sibirien skal ellers være interessant, faldt en anden
ivrigt ind. Der er mange fra Danmark, som er rejst der-
over som Mejerister i den sidste Tid. Jeg kendte én . . .

— Du maa gerne have alt det interessante for mig,
sagde den første, jeg har faaet nok for mig i de første
Par Aar.

Vi kom til Kiew efter en meget lang Dagsmarch paa ialt
et halvt Hundrede Kilometer. Den havde været haard for
mange af Fangerne, og der blev sagt, at en Mængde var
faldet af paa Marchen. Ingen af Sønderjyderne havde
dog givet sig, men jeg syntes, at der var noget Mande-
fald blandt de øvrige i tyske Uniformer. Der var imid-
lertid en Banden og en Skælden i Gelederne, som man
sjældent havde Lejlighed til at høre, men det forstum-
mede altsammen, ogsaa Klagerne, da vi gik ind i den
store, smukke By med de straalende oplyste Gader og
store Menneskemængder langs Fortovene, som stod og
saa paa os. Her var ingen Kosakker til at jage Publikum
væk som i Tarnopol, og Folk paa Gaden uddelte da ogsaa
i fuld Frihed Kærlighedsgaver til os. En gammel, hvid-
skægget Mand viste os hen til en Bagerbutik, der laa
stærkt oplyst. De fleste af Tyskerne, i det mindste alle
Sønderjyderne, brød ud af Geledet og fik i rasende Fart
udleveret hver et Bulki, et lille Brød, gennem en Luge ved
Vinduet. Den gamle, hvidskæggede betalte det hele. Han
talte Russisk til os og kunde sikkert ikke være én, der
havde det mindste med Tyskerne at gøre. Han handlede
kun paa Russernes sædvanlige impulsive Maade, naar de
bliver betaget af et eller andet. Men størst Indtryk gjorde
det dog paa mig at se Kvinderne staa langs Fortovene og
græde. De velklædte Damer tørrede Øjnene i deres smaa
Lommetørklæder, mens de almueklædte bøjede Hove-
derne og skjulte deres Taarer i Sjalet eller i de brogede
Forklæder. Saa stor en Kærlighed var der endnu i Rus-
land, at Kvinderne i Kiew græd ved Synet af de Menne-
sker, som deres egne Soldater havde taget til Fange. Det
kunde man næppe se i noget andet Land.

Vi var to Timer om at gaa igennem Kiew, og da vi
havde passeret Dnjepr Broen og var kommet ud paa det

aabne Land, havde vi endnu et godt Stykke Vej at gaa, før vi kom til Lejren ved Darnitza, hvorfra vi skulde sendes videre med Toget. Paa Vejen derud passerede vi flere Skovpartier, og i et af dem laa en stor og straalende oplyst Friluftsrestauration, hvorfra vi hørte Tonerne af et stort Orkester. Da vi kom nærmere, kunde vi se lige ind i Restaurationen, der kun var skilt fra Vejen ved en lav Tjørnehæk med mange Indgange. Vi kunde gennem dem skimte en Mængde Mennesker, navnlig Officerer og Kadetter og en Mængde smukt paaklædte Damer. Musikken blev ved, til vi var paa Højde med Restaurationen, men da vi dukkede frem i den Halvbelysning, der laa over Vejen, som en Spøgelseshær paa March i Natten, holdt den pludselig op, og vi saá Gæsterne flokkes ved Restaurationens Indgange, tavse og næsten forlegne. Vi var kun faa Skridt fra de glade og festende Mennesker. Tobaksrøg og Parfume mødtes med Stanken fra vor svedige og snavsede Kolonne.

Vi kom noget efter Forspidsen den Dag, og i den tyske Kolonne skete der noget mærkeligt. Ingen sagde noget, men alle vidste, hvad der skulde gøres. Uvilkaarligt rettede Sektionerne sig ind til venstre og fandt den snorlige Retning som paa en Parademarch. Efter en lang Fortrop af uordnede østrigske Afdelinger dukkede vi pludselig op. Marchtrinene lød fast og sikkert og overdøvede ved deres Taktfasthed de Hundreder af trippende Trin i den østrigske Kolonne. Ryggene rettede sig, og Fødderne løftede sig uvilkaarligt et Par Tommer højere, end de plejede. Det var, som vi allesammen fik nyt Livsmod og Kræfter af lutter Iver efter at vise disse Mennesker, som var vore Overvindere, at vi var større end vor Skæbne. Det var en primitiv Maade at gøre det paa, men vi havde ingen anden Udvej, hvis vi skulde beholde vor Selvagtelse. Russerne stirrede først forbavset paa os. Saa gik Situationen

pludselig op for dem, og med ét brød der en Klapsalve løs, saa længe vor Forbimarch varede. Det var en Oplevelse, som vi talte længe om. I et Glimt forstod jeg, hvor stor Værdi Sammenhold og Selvrespekt har, selv under de vanskeligste og mest nedværdigende Forhold.

Vi havde en Opmuntring behov, for Lejren ved Darnitza, som vi egentlig havde glædet os til, fordi vi troede, det var en Lejr med Barakker — det var nu efterhaanden begyndt at blive koldt om Natten — adskilte sig ikke fra de andre Lejre, hvor vi havde overnattet. Det var en stor aaben Plads midt i en Skov og tæt op ad en Jernbanelinie. Der laa mange Fanger i Forvejen, og der var kun nogle faa Barakker, som imidlertid, saa godt vi kunde se det i Mørket, var indrettet til Køkkenerne. Natten var temmelig kold, og jeg drev omkring med min østrigske Kappe under Armen for at finde et passende Sted at sove paa. Kappen havde jeg købt ved Marchens Paabegyndelse af en Østriger, der ikke gad slæbe paa den længere. Jeg fik den for 50 Kopek, fordi den var blevet ramt af nogle Maskingeværkugler, da den sad sammenrullet paa Østrigerens Tornyster. Hvert Hul var paa den Maade blevet til en 7-8 Stykker, saa videre præsentabel var Kappen ikke, men den var dog bedre end ingenting, og jeg havde trofast slæbt paa den alle de varme Dage for at have noget at staa imod med, naar Kulden kom.

Med denne Kappe, som ikke helt var, hvad den skulde være, mødte jeg saa Hansen fra Ustrup, der kom dragende med en stor Sæk under Armen. Han havde faaet den for nogle Dage siden af en ukrainisk Møller, som han havde underholdt sig med paa Fagets Vegne — Mølleren var nemlig ogsaa Bager — og brugte den i Stedet for Kappe. Da vi nu var stødt sammen, drøftede vi Situationen og blev enige om, at vi skulde se at finde nogle Brædder,

hvilket ikke kunde blive vanskeligt, da hele Pladsen var overfyldt med Bygningsmaterialer til den store Lejr, der engang skulde bygges og virkelig ogsaa blev bygget.

Vi fandt en passende Brædestabel og lagde et Gulv af Brædderne. Saa kravlede vi begge to ind i Hansens Sæk og bredte min hullede Kappe ud over os og sov ganske godt lige til Hundevagten, da det blev væmmelig koldt, sikkert fordi det var inde i en Skov. Vi vaagnede paa én Gang og blev enige om at staa op og røre Benene lidt, og medens vi marcherede frem og tilbage, fik vi Øje paa et stort Baal i Udkanten af Lejren. Det kunde vi ikke staa for, men styrede henimod det, stadigvæk paa Vagt for ikke at komme til at træde paa sovende Mennesker, der laa paa Jorden. Da vi kom nær til Baalet, så vi, at der sad en halv Snes sovende Mennesker omkring det, og da vi kom nærmere, så vi, at de alle var i ungarske Uniformer. Vi satte os hen til Baalet og fik lidt Varme i Kroppen. Der var tilsyneladende ingen, der så os, og ingen talte til os, men kort efter at vi var kommet, rejste tre-fire Stykker af dem sig op og gik hen til et ungt Fyrretræ, der stod i Nærheden. De begyndte at snitte omkring Træstammen med deres Knive, og Hansen sagde til mig: — Det er en sen Død at fælde Træer paa den Maade.

Deri fik han imidlertid ikke Ret. Da de havde snittet lidt i Træet, kravlede en af dem op i Toppen og begyndte at svaje frem og tilbage, alt imens de andre flittigt brugte Knivene. Det varede kun et Øjeblik, saa lød der en Kna-gen og en Bragen af Træet, og Manden dalede blidt til Jorden. I samme Øjeblik det kom ned, begyndte Ungarerne at snitte løs paa det med deres Knive og skære den ene Gren løs efter den anden. Topskudet blev skaaret af Stammen og Resten af den baaret hen til Baalet og lagt ind over det, for at Ilden kunde udføre, hvad Lommeknivene ikke magtede. Grene og Spaaner blev ogsaa hældt paa

Baalet, der modtog dette Offer med voldsom Knitren og Sprutten.

Hansen og jeg havde fundet Vand og kogte det i mit Kogekar, som jeg havde bjerget gennem fire „Revisioner“, og da jeg ogsaa havde Te og lidt Sukker, fik vi os en herlig Morgendrik. I Mellemtiden var det blevet lyst, og vi rejste os for at slutte os til vore Kammerater, da vi gik ud fra, at vi skulde videre. Først da vi var kommet et Stykke fra Baalet, kom jeg i Tanker om, at vi ikke havde sagt de brave Ungarere Tak for deres Gæstfrihed, og jeg kom endvidere til at erindre, at ikke én af dem havde sagt et Ord til os eller blot set paa os. Jeg sagde til Hansen, at vi vist burde gaa tilbage og sige Tak for Husly.

— Det kan vist ikke hjælpe stort, svarede han, kunde du ikke se, hvad det var for Folk.

— Det var vel Ungarere, mente jeg.

— Nej, ikke den Slags Ungarere, som jeg kender. Det var Zigeunere!

Han havde sikkert Ret. Saa stærkt havde Verdenskrigen altsaa grebet ind i Livet i Europa, at selv de fuglefri Zigeunere var blevet Krigsfanger — og maaske paa Vej til de Egne, hvor Stammen havde sit oprindelige Hjem.

Vi blev i Darnitza den Dag og det meste af den følgende, og i den Tid fik vi overhovedet ikke udleveret Mad. De Barakker, der fandtes, var ganske vist Køkkenbarakker, og der blev ogsaa udleveret noget Mad fra dem, men ikke til os i de tyske Uniformer. Det var her som saa mange andre Steder i Rusland, Tjekkere, der stod i Køkkenet. De er jo af samme Stamme som Russerne og fik naturligvis en god Behandling, naar de faldt i Fangenskab, men desværre benyttede de ikke deres Stilling paa en god Maade. Hvor de så en tysk Uniform, skar de Tænder, og her i Darnitza nægtede de ganske simpelt at udlevere Mad til os. Der var nogle raske Optræk til Slagsmaal hist og

her, men Situationen var ganske haabløs for os. Der, hvor Forholdene udviklede sig, saa der var Slagsmaal i Luften, blev Lemmene til Spisebarakken ganske simpelt slaaet i, og vi saå ikke noget til Mandskabet den første Timestid. Derimod blev der i Løbet af Dagen tilkaldt russiske Soldater til næsten alle Spisestederne, for at Køkkenmandskabet ikke skulde blive lynchet af de ophidsede tyske Soldater.

Medens vi gik og sultede, fandt vi paa en Forklaring paa vor kedelige Stilling, som vistnok var den eneste rigtige: Vi var kommet for hurtigt frem til Darnitza. Den Marchtur, vi gik til Kiew, var den længste, vi havde været ude for, og det var sandsynligt, at vi slet ikke skulde være gaaet den lange Vej i ét Stræk. Sandsynligvis var vi gaaet forbi et Raststed og et Feltkøkken undervejs. Det var en frygtelig Tanke, som ikke gjorde Sulten lettere at udholde, men paa den anden Side gav den dog en Slags Forklaring paa den Omstændighed, at vi i et Par Dage hverken fik vaadt eller tørt, og en forstaaelig Forklaring var da altid et Nummer bedre end et Mysterium.

Det var en Søndag, vi gik rundt i Darnitza og rasede over Russere og Tjekkere og andre Folkeslag, der havde besluttet at sulte os ihjel. Selv de, der havde været bedst forsynede, var fuldstændig udgaaet for Levnedsmidler og glædede sig til en hvilken som helst Forandring, selv til noget værre. Den kom dog først den følgende Dags Aften, en Mandag Aften. Da blev en Del af Fangerne, deriblandt alle de sønderjyske og tyske Fanger, ført til Jernbanestationen, hvor der holdt et langt Tog parat til at køre os videre ud i Verden. Vi var kommet i noget spredt Orden ud til Stationen, men Hans Jørgensen, der nu er Byrådsmedlem i Sønderborg, aabenbarede allerede dengang sine Føreregenskaber og afslørede sig samtidig som Underofficer.

Han kaldte med Tordenrøst og i en Tone, der ikke taalte Modsigelse, samtlige Sønderjyder sammen og magede det saaledes, at vi kom i Vogn sammen, og at han naturligvis blev vor Vognkommandør. Dermed havde han sikret os, hvad han kunde, mod at komme under en tilfældig og os ubekendt tysk Underofficers daglige Kommando. Der skulde være 50 Mand i hver Vogn. De resterende 31 viste sig at være Hessere fra vort gamle Kompagni. Vort Forhold til dem havde været ejendommeligt. Da vi var i Kompagni sammen, kom vi kun lidt sammen med dem, fordi den sønderjyske Sektion holdt sig for sig selv, men under Marchen til Kiew havde de sluttet sig tættere og tættere til os og demonstrativt tilkendegivet overfor de andre tyske Soldater, at deres Plads var i Nærheden af den store sønderjyske Afdeling. Vi havde jo ikke meget at snakke om og ikke meget fælles, Folk fra Sønderjylland og fra Rhinens Vinbjerger, men den Smule fælles Historie, vi havde, knyttede dem til os. Saa lidt skal der til for at give en Følelse af Samhørighed mellem vidt forskellige Mennesker.

De Vogne, vi var stuvet ind i, var almindelige store Godsvogne. Som Siddepladser var anbragt Brædder tværs over, hvilende paa Planker i Vognens Ydervægge. Brædderne var stablet ovenpaa hinanden, saa der gik 7-8 Stykker til hver Bænk. Det var formodentlig for at gøre dem mere holdbare, troede vi til at begynde med, men Mathias Høeg, der blev inspireret, naar han saå Brædder, fordi han var Bygmester hjemmefra, saå øjeblikkelig, at de ogsaa kunde bruges til andet, og nu overtog han for en kort Tid Kommandoen i Vognen. — Alle hører efter min Kommando! tordnede han ud over den let forvirrede Forsamling, og derpaa forklarede han, at de mange Brædder naturligvis var til at lave Sovebrikse af. Høeg havde Ret. Der var vandrette Planker i Vognsiderne baade foroven og forneden, og Brædderne slog lige bestemt til, saaledes at

der kunde bygges to Lag Brikse paa hver Sidte af Midtergangen, hvor Skydedørene sad, og hvor der i øvrigt stod en stor, rund Kakkelovn, som vi ikke havde megen Brug for i Øjeblikket. Paa disse Brikse indrettede vi os, saa godt vi kunde. Jeg laa paa den mellemste Briks i Sønderjydernes Side imellem Høeg og Nikolaj Jepsen. Nedenunder os laa en 4-5 Hessere sammen med et Par Sønderjyder og over os lutter Sønderjyder. Midterbriksen var langt den bedste at ligge paa, og vi forsvarede skinsygt de Pladser, som vi én Gang havde sikret os paa den.

Høeg skulde ligge i Nærheden af Skydedøren, saa han altid, Nat og Dag, kunde have let ved at komme hen og faa frisk Luft og kigge ud paa Landskabet. Hans Nysgerrighed, eller Videbegærlighed maa man vel snarere kalde det, var uudtømmelig. Saadan havde han ogsaa været paa Rejsen gennem Tyskland til Fronten. Da laa han ude i Gangen, med Benene inde paa Toilettet, for selv at kunne bestemme, hvornaar han vilde rejse sig og se ud paa de fremmede Landskaber, der ilede forbi. Han var maaske den af Sønderjyderne, der tydeligst gav Udtryk for sin Trang til at „faa det hele med“, men vi andre havde det alle i større eller mindre Grad. Det kom tydeligt frem paa denne maanedlange Marchtur, vi lige havde overstaaet, og paa den Jernbanerejse, der skulde vare lige saa længe, at et betegnende Træk hos Sønderjyden er, at han vil se nyt. Han vil helst ikke narres for et eneste Indtryk og føler det som et personligt Tab, hvis han gaar Glip af noget, som de andre har set. Der var ogsaa mange Tyskere, der havde det paa samme Maade, men det var mest Folk, der havde studeret eller havde et specielt Fag, de interesserede sig for. Den almindelige tyske Soldat havde svært ved at forlige sig med, at han var Fange, og mistede som oftest ganske Interessen for det nye Land, der omgav ham.

Naturligvis var Høegs Idé med Briksene det eneste rigtige. Endnu inden det var blevet helt mørkt, laa vi allesammen paa dem, og de fleste af os sov fast. Toget var begyndt at køre, saa snart vi var indladet, og Hjulenes ensformige Melodi dyssede os i Søvn. Vi havde allesammen lært at sætte Pris paa Søvn, fordi vi havde faaet saa lidt af den paa Marchen til Kiew. Ofte blev vi dér jaget op midt om Natten for at marchere videre, og saa gjorde vi maaske først Holdt ud paa Natten den følgende Dag. Da vi vaagnede den næste Morgen, var vi helt ude i det blaa. Ingen af os havde Kort over Rusland, og ingen af os kunde læse, hvad der stod paa Stationsskiltene. Op ad Dagen — det var en Tirslag — standsede Toget, og vi fik Suppe og Kascha, en Slags Boghvedegrød med Flæskesterninger i. Portionerne var ikke store, men i Betragtning af, at vi ikke havde faaet noget at spise siden Lørdag Morgen, betegnede denne Maduddeling dog et betydeligt Fremskridt. Uddelingen foregik fra et Køkken paa selve Stationen, og Maden blev hentet i Timandsportioner i store Kobber- eller Messingbakker. Johannes Lund og jeg meldte os frivilligt til at hente Mad til Sønderjyderne, og det Job fik vi Lov til at beholde paa hele den lange Rejse.

Det blev ogsaa — det maa hellere siges med det samme — et Hvery, som krævede betydelig Indsigt og Erfaring. Hele Holdets Vé og Vel afhang af, hvordan det blev løst. Da vi havde hentet Mad første Gang, var vi klar over, at Portionerne var alt for smaa, og da vi bemærkede, at vi kun skulde have Mad én Gang om Dagen, ligesom paa Marchen, prøvede vi Dagen efter, om det saa ikke til Gengæld kunde lade sig gøre at hente to Portioner i Steedet for én. Spørgsmaalet var, om det Nummer, som Underofficeren skrev med Kridt paa vore Uniformer, naar vi stod opstillet fem Mand foran hver Vogn, blev noteret i Køkkenet, saaledes at vi var afskaaret fra at faa mere end

én Portion udleveret. Det var et lidt risikabelt Foretagende, men det lykkedes over al Forventning godt, og Kammeraterne og vi selv fik den Dag to Portioner Kascha. Senere gik vi videre og drev det i Løbet af kort Tid til at hente tre Portioner Suppe og to Portioner Kascha. Højere kunde det ikke drives op, og jeg tvivler ikke et Øjeblik om, at det faktisk var en Rekord, der ikke blev slaaet noget Sted i hele Toget.

Den krævede imidlertid ogsaa den yderste Anspændelse. Ikke et Øjeblik maatte gaa til Spilde, hvis man skulde naa det Maal, der var sat — at hente fem Portioner i Stedet for to. Kammeraterne ventede det da ogsaa til sidst og fandt, at de lige kunde klare sig, naar de havde faaet disse fem Portioner, men det var heller ikke mere end lige til, og vi forstod, at hvis vi en Dag kun naaede de fire Portioner, vilde det blive betragtet som et alvorligt Nederlag for vor Prestige. Den muntre Sport førte det gode med sig baade for Johannes Lunds og mit Vedkommende, at vi hver Dag fik os nogle ordentlige Løbeture, der sikkert reddede os for de Sygdomme, som den lange Stillesidden bragte over mange af vore Kammerater. Naar vi var færdige med at proppe dem, var vi da som Regel ogsaa saa svedige og trætte, at vi maatte have os en lang Middags-søvn, før vi rigtig kom til Hægterne igen.

Desværre viste det sig hurtigt, at Sønderjyderne ikke var ene om den udmærkede Idé at hente Mad flere Gange. Jeg tvivler ikke et Øjeblik om, at vi var Banebryderne, og maaske var vi ogsaa dem, der bragte det videst, men mange andre gik os i Bedene, og Resultatet blev oftest, at Gryderne var tømte, inden hele Toget havde faaet Mad. Saa blev der skældt og smeldt af de russiske Kokke og Bevogtningsmandskabet, og alle de Vogne, hvor man havde faaet Mad, blev laast, medens der blev kogt ny Mad til de andre. Det gjorde imidlertid ikke os noget, naar blot vi

havde faaet, hvad vi skulde have, og det gav os blot en velsignet Fred og Ro at holde udrangeret paa et Sidespor i Timer, uden at høre de rullende og klaprende Hjul under Vognen. I saadanne Stunder var der Fest i Vognen, indtil vi alle, trætte og mætte, lagde os til at sove Middags-søvn paa Briksene, som i Hast blev slaaet op.

Saa meget om Maden, men den var det vigtigste for os paa denne Rejse. Menneskene vender forbavsende hurtigt tilbage til den rent primitive Tilværelse, hvor kun Erhvervelsen af noget spiseligt spiller en Rolle i første Omgang. Vi talte om Mad, fantaserede om Mad og gjorde hinanden lækkerisultne med at fremfantasere usandsynlige Borde med de bedste Ting, vi kendte. Det blev gjort baade i Tide og Utide, altsaa baade, naar vi var mætte og sultne. Sønderjyderne har en vis Forkærlighed for drastisk Spøgefuldhed. Den kom til fuld Udfoldelse paa denne Jernbanerejse. Engang imellem kunde vi dog ogsaa faa Lejlighed til at se virkelige Borde dække sig for vore Øjne. Det var, naar vi gjorde Holdt ved en landlig Stationsby om Dagen. Omkring Stationsbygningen var der da et formentlig Marked. Bønderne var strømmet dertil med Spisevarer, saa Banegaardens Omgivelser lignede et mægtigt Torv. Priserne var ganske billige, men for os, der næsten ingen Penge havde, var de dog høje nok. Et kogt Æg kostede 2 Kopeker, Rugbrød 2 Kopeker og Hvedebrød 3 Kopeker pr. Pund. Røget Flæsk kostede 18 Kopeker Pundet, en stegt Kylling 25 Kopeker, en stegt And 75 Kopeker og en dejlig stegt Gaas en Rubel. Saa højt naaede ingen af os paa Prislisten. Mine 10 Mark, der var blevet vekslet til en ikke altid favorabel Kurs, var svundet ind til halvanden Rubel eller to, saa jeg kom aldrig længere end til det billigste paa Listen, nemlig Rugbrødet. Større Udgift end 4-5 Kopeker om Dagen turde jeg ikke tillade mig, men sørgede altid for at have Brød i Reserve, da Forplejningen

var meget uregelmæssig. Andre var mere velhavende, men de fleste mindre. Vi delte imidlertid, saa godt vi kunde med hinanden. Høeg, Jepsen og jeg holdt sammen og havde fælles Formue, selv om den ikke var stor.

Hvad vi derimod hurtigt blev rige paa, var Lus. Vognen var befængt med Utøj, og i Løbet af kort Tid havde vi alle faaet vor Portion. Vi vrimlede i den Grad af Lus, at vi var syge af det og maatte tilbringe de første Morgentimer med at rense os, men saa flittige vi end var, lykkedes det os kun for en kort Stund at blive nogenlunde rene for Utøj.

Under disse indre Forhold rullede Toget langsomt gennem Rusland med os. Først kom vi til Kursk og troede, at vi skulde blive der, men det var langt fra Tilfældet. Jeg skulde nok engang komme til Kursk, men under helt andre Forhold. Videre kørte vi til Tambow, men heller ikke der havde vi blivende Sted, saa lidt som i Pensa, hvor Toget holdt et Par Dage, og hvor vi stiftede Bekendtskab med Byens Specialitet — Suppe paa Fisk, som Indvoldene ikke var taget ud af. Den lugtede saa skrækkeligt, at selv en Mand, der var ved at dø af Sult, næppe kunde faa sig selv til at spise den. Længe efter at vi var kørt fra Pensa, kunde vi lugte den modbydelige Stank af Fisk, der laa over Byen. Senere kom vi til Samara, der er lige saa smuk som sit Navn, og til Byen Ufa, der er den sidste større Bebyggelse før Uralbjergene.

Vi havde faaet rigelig Tid til at se paa et Rusland, der var ganske forskelligt fra det, vi havde set i Ukraine — et uhyre udstrakt Land, der kun var spredt bebygget og blot frembød de kummerligste Tegn paa Civilisation. Selv de større Byer opgav at være forskellige fra Landsbyerne. De strakte sig kilometervidt ud til alle Sider med smaa ét-etages Træhuse, og gennem dem gik Veje saa brede som

Torve, men kun brolagt foran de mere betydelige Bygninger. Det var et uendeligt Land med en Uendelighed af Plads, og det var dog kun lille og ubetydeligt i Sammenligning med Sibirien, der ventede os paa den anden Side Ural. Under vore Samtaler — og dem havde vi mange af om det Emne — blev vi enige om, at det maatte være et Land med udtømmelige Muligheder i Hænderne paa de rette Folk. Det svimlede for os, naar vi tænkte paa, hvad vi havde set, siden vi kom fra Sønderborg. Een Gang syntes Galizien os at være det fantastiske Eventyrland, senere var det Ukraine, men nu var vi kørt igennem et næsten uendeligt Land, hvis Jord uden Undtagelse egnede sig til at blive dyrket. Naar man tænkte paa, hvor snæver Pladsen var derhjemme i Sønderjylland! Og der var den endda rigelig sammenlignet med mange Egne i Tyskland, for ikke at tale om Holland og Belgien. Vesteuropa var jo ikke andet end en lidt stærkt indskaaret Kyststrækning, et Forland til dette vældige Rige. Der var ingen Strækninger af Vesteuropa, hvor man behøvede at sidde mere end et Par Dage i en Jernbanevogn for at komme fra den ene Ende til den anden. Her kørte vi i Ugevis stadig i det samme Land, og næsten hele Tiden med samme Udsigt — over uendelige, mer eller mindre opdyrkede Sletter. Hvad betød det, at dette Land havde mistet den lille Bule paa sin Vestgrænse, der hed Polen, og hvad betød det, om det mistede Ukraine. Her var nok, mere end nok til alle disse Mennesker, der boede i Landet, og til mange flere til. Folkene i Samara anede sikkert ikke, at Polen var tabt, og at Ukraine var truet. For dem var selv Moskva en fjern By, som kun de allerfærreste kunde gøre sig Haab om at se. Og hvad saa med de Folk, der boede hinsides Uralbjergene!

— Det er helt tosset, sagde en af Sønderjyderne, da vi

snakkede om det. Det kan ikke hjælpe noget, at vi fortæller noget om det, naar vi kommer hjem. Der er ingen, der vil tro det alligevel!

VIII

Da vi kom til Ufa, blev vi skiftet over i andre Vogne, hvor der ikke var Kakkelovne. Det klagede vi ikke over til at begynde med, for vi havde ikke haft Ild paa de Kakkellovne, vi hidtil havde haft, da der var Varme nok i Vognen uden. Men efterhaanden som vi kom ind i Uralbjergene, hvor der er saa smukt, at kun faa europæiske Bjergkæder kan taale en Sammenligning, begyndte vi at skimte Sne paa Bjergene, og samtidig stjal en ubarmhjertig Kulde Livskræfterne fra os. Vi var stivfrosne, naar vi vaagnede om Morgen, og vi frøs Dagen lang, selv om vi bevægede os nok saa meget rundt paa den Smule Plads, der var i Vognen. Langt de fleste af os var blevet taget til Fange uden Oppakning eller havde senere maattet aflevere Oppakningen, og kun faa havde andet Undertøj end det, de havde paa Kroppen. Kun ganske faa havde Kapper, og ingen havde Tæpper, men nogle havde forsynet sig med Sække og andet tarveligt Vederlag for Tæpper. Først da vi var kommet et godt Stykke ind i Sibirien, og da vi var omgivet af Sne, fik vi vore Vogne med Kakkellovne igen og kunde sørge for en nogenlunde ordentlig Varme i Vognen.

I Mellemtiden var alt muligt blevet forsøgt. Paa Jernbanestationerne, hvor vi gjorde Holdt, havde driftige Mænd stjalet Jernplader eller Mursten og bygget et Ildsted op ved Hjælp af disse enkle Midler. Andre havde søgt for Brænde, hvilket ikke var vanskeligt, da Lokomo-

tiverne var brændefyrede, saa snart vi kom ind i Uralbjergene. Resultaterne svarede dog ikke ganske til de store Anstrengelser. Varme gav disse Fyrsteder ikke meget af, men ualmindelig megen Røg, og navnlig de, der laa øverst, klagede bitterligt over den stærke Røg, som Vognen blev fyldt med, og som var ved at kvæle dem. Trods deres Protester blev vi dog hver Dag enige om at faa en Smule Ild, da Kulden var frygtelig haard, saa længe vi var i Bjergene.

I denne Tid var det, at Johannes Lund og jeg slog alle eksisterende Rekorder med Hensyn til at snyde Køkkenerne. Det var maaske ikke Alverden, det hjalp, men det satte dog Mod i Kammeraterne, at de fik rigelig Mad. Vi havde endvidere alle den Trøst, at Utøjet holdt sig nogenlunde i Ro, saa længe vi frøs. Vi var ikke nær saa plaget af Lusene som i de varme Dage, da vi kørte gennem Syd- og Midtrusland. Men trods de smaa Fordele ved de kolde Vogne var det alligevel ikke til at tage fejl af, at Turen over Uralbjergene uden Varme var for haard for de fleste. Før den Tid havde vi ikke haft nogen syge, men efter den begyndte det med Sygdom og Svagelighed overalt i vor Vogn. Det var navnlig Mavnerne og Nyrerne, det gik ud over, og ikke mindst Nyresygdommene var uhyggelige. De viste sig paa de mærkeligste Maader. Patienterne svulmede op paa Benene eller paa Halsen og maatte massere sig eller bevæge sig ustandseligt for at komme til Hægterne igen. Formodentlig har vi dog været mere modstandsdygtige end de fleste i de andre Vogne, for dem havde man allerede i Rusland begyndt at bære syge og døde ud fra, men indtil Uralbjergene maatte ingen forlade vor Vogn paa Grund af Sygdom.

Da vi endelig fik Kakkellovnen igen, var det for sent for mange af de syges Vedkommende. De blev ganske vist i Vognen, men de var sløje og i daarligt Humør og nærmest

ligeglade med det hele. Da vi kom til Krasnojarsk i Sibirien, maatte vi aflevere Frederik Ruhbeck paa Hospitalet. Mathias Høeg og jeg bar ham ud. Han havde faaet en Sygdom, der fik hans Hals til at svulme op, og skønt vi meget stærkt havde raadet ham til at søge Læge, blev han dog hos os, saa længe han overhovedet kunde holde det ud. Da han endelig gav op, maatte han bæres. Vi bar ham halvt, for han kunde støtte lidt paa Benene, til Hospitalet i Krasnojarsk, og der sagde han Farvel til os. Skønt vi ikke kendte videre til ham, da han var paa det sidste Hold Sønderjyder, der sluttede sig til os, var det dog en hjerteskerende Afsked at tage med en Landsmand i en By midt i Sibirien, en By, vi tidligere end ikke kendte af Navn. Vi stod i Forhallen til Sygehuset og saå ham blive hjulpet ind af russiske Sygepassere, der tog imod ham som et andet Nummer, mens han lod sig tungt slæbe imellem dem. Og han var dog en kendt Mand fra Haderslevkanten, en stor Bonde, der betød meget paa sin Egn. Nu saå vi kun en snavset og krøllet tysk Uniform, et Par Støvler saa snavsede og uplejede som vore egne, og et Ansigt, der med Besvær blev vendt mod os, et sidste dødsensalvorligt Nik, og vi havde sagt Farvel til en af vore egne.

Der kunde vel skrives en hel Bog om denne Rejse gennem Sibirien, skønt den var uden store Oplevelser. Den største af dem var Landets umaadelige Udstrækning, som næsten var ved at tage Livet af os. Den utaaalelige Ensformighed blev kun sjældent afbrudt fra Naturens Side. Vi kørte over sneklædte Sletter, over uhyre brede Floder og saa over Sletter igen. En enkelt Gang dukkede Toget ind i et Hjørne af en Urskov og holdt sig derinde et helt Døgn, for saa igen at rumle ud paa en Slette. Befolkningen saå vi kun lidt til, og det var igen kun paa Stationerne, hvor de stillede med deres Fødemidler, som vi nu fik daarligere

og daarligere Raad til at købe. Efterhaanden som vi kom frem, blev ogsaa Sundhedstilstanden ringere og ringere i Vognen.

Under alt dette holdt jeg mig forbavsende frisk, og én af Grundene var sikkert den, at jeg altid delte de Rationer, som kunde deles, saa jeg fik Mad tre Gange om Dagen, medens mange af de andre spiste alt, hvad de fik, paa én Gang, og dernæst al den Motion, jeg fik, naar jeg hentede Mad til Holdet sammen med Johannes Lund. Der skulde løbes, skubbes og engang imellem slaas for at komme til, og ogsaa her havde vi vore daglige Sammenstød med de østrigske Fanger af slavisk Blod, som pukkede paa, at de havde Privilegier og skulde først til. Men Johannes Lund slog til uden Skaansel, jeg gik, saa godt jeg kunde, i hans Fodspor, og Resultatet blev altid baade god Motion og rigelig Mad til os alle.

Under Uddelingen af den kom Folks sande Væsen for en Dag. Der var Folk, som var helt syge under Uddelingen, af Frygt for, at andre skulde faa mere end de. Der var saaledes en Hesser, som gjorde sig særlig bemærket. Det var en stor, kraftig Mand, der i Almindelighed ikke rørte sig meget, men saa snart der var Mad i Farvandet, var han i ét Nu fremme i forreste Række. Det foregik saa lydløst, at ingen lagde Mærke til det, før han var der. Og naar saa Maden kom, sad Hessereren og fulgte Udleveringen med hurtige og vagtsomme, spillende Øjne. Han greb aldrig ind og protesterede aldrig, men blot saå og saå, at ingen fik for meget og ingen for lidt. Det var vel en af dem, der hurtigst af os alle havde erkendt, at her var vi kommet ind i en Situation, hvor det først og fremmest gjaldt om at faa, hvad man overhovedet kunde rage til sig af Fødemidler. De russiske Fangelejres senere Historie viste, at han saå fuldstændig rigtigt. Det var en stor Mand,

med et vældigt, uplejet Fuldsæk. Sønderjyderne kaldte ham for „æ Kat“ paa Grund af hans lydløse Bevægelser og hans urolige Øjne.

IX

Trods Sygdommene og trods den ømsiggribende Fattigdom, trods Utøjet og trods Kulden, der trængte ind gennem Vognens Sprækker og Revner, kunde der dog skabes en vis Hygge ogsaa dér, og Livet var til at leve. Der var Folk, som aldrig gav op og holdt Tordenprædikener for Kammeraterne fra den tidlige Morgenstund for at bekæmpe deres Fortvivlelse og Modløshed. Der er Folk, som aldrig giver op, og Gudskelov for dem! Mangen Morgen tørnede jeg og andre ud ved at høre Hæg holde en dundrende Straffeprædiken over en eller anden, der havde beklaget sig. Hæg besad hele Sønderjydens djærve og drastiske Humør, hans Trang til at bluffe og stille Tingene paa Hovedet, saa Ofret til sidst hverken vidste ud eller ind og ikke havde anden Udvej end at le med. Andre arbejdede i samme Retning og paa samme Maner: — De, der hænger med Hovedet, kommer aldrig hjem, raabte én, og dette her er bare Begyndelsen, vi skal gennem noget, der er meget værre, vær sikker paa det!

Blandt Hesserne virkede en ung Lærer, der var utrættelig i at opmuntre sine Kammerater. Han fik dem til at synge, skønt de er ret træge, og fik dem til at drømme om Rhindalene og om Vinbjergene og om de smaa Landbrug, de skulde hjem til igen, naar alt dette var overstaaet. Han fortalte dem om Hessens Historie og fortalte om de 20.000 Hessere, der var lejet ud til Englænderne under den amerikanske Frihedskrig — hvad de maatte døje, og hvor langt de maatte hjemmefra, endda for at kæmpe for en Sag,

som ikke var deres egen. Han var utrættelig i sit Arbejde og fik ogsaa nu og da arrangeret Sammensang mellem os og Hesserne eller Timer, hvor hver Halvdel af Vognen sang sine typiske Hjemlandssange. Hos os var det naturligvis Nikolaj Jepsen, der sang for og ordnede det hele, og naar han var rigtig i Humør, sang han: „Du gamla, du fria“, som Hesserne var grumme interesseret i, da de hørte, at det var en svensk Sang. Sverige var noget uendelig fjernt for dem, og de havde ikke troet, at de skulde faa en Sang at høre fra det Land. De maatte hen til os og spørge, om vi forstod, hvad der blev sunget, og undrede sig saare over, at det var Tilfældet, for de troede, at Danmark og Sverige var Lande, der intet havde med hinanden at gøre. Men naar Nikolaj Jepsen var rigtig i sit Es, og det indtraf for ham som for os andre, naar han var mæt, saa sang han paa Vesteregnens typiske Dialekt den gode gamle Drikkevis:

Guj Owten, I Dræengel kommer hid til vor Disk,
la wos sloe vos en lild Basseralle.

Den er ganske vist skrevet paa Alsisk, men Jepsen satte den med Lethed over paa sin egen Dialekt.

Saadan en Morgenstund, naar vi havde rensat os nogenlunde for Utøj, havde faaet Blus paa Kakkelovnen, saa den glødede og truede med at stikke Ild i alt det tyvstjaalne Brænde, der laa opstabledt om den, naar Kogekarrene, der var sat over Kakkelovnen, begyndte at snurre, og der var Udsigt til en Kop Te eller blot til lidt varmt Vand, kunde godt havde sin Charme. Kort efter, at Teen var drukket, indfandt Trangen sig til at synge, og naar det var overstaaet, hørte man hos os den første Stemme hæve sig og kræve Kortene frem: — Hvordan med en Skat, Nikolaj, lød det fra øverste Hylde, og snart sad Nikolaj Jepsen

sammen med tre andre Skatfanatikere og hamrede i Plankerne med Kort, der blev sortere og sortere, efterhaanden som Rejsen gik frem.

Vi andre, som ikke spillede Kort, men som ogsaa gerne skulde have Tiden til at gaa, spillede Dam eller Mølle. Høeg havde lavet Brikkerne til os af en rund Stok, som han havde skaaret i Skiver. De sorte havde han sværtet med en Stump Blyant eller med Trækul, og Spillet havde han tegnet paa et Par Stykker møjsommeligt fremskaffet Papir. De primitive Spil, som forkortede os mange af Rejsens lange Timer, blev efterhaanden saa medtaget, at de maatte fornyes, og Brikkerne maatte ofte renses, da de hvide Brikker i Tidens Løb blev lige saa mørke som de sorte.

Men der var ogsaa Folk, som ikke kunde være med til noget af dette, men som sad ganske tavse og kunde sidde saadan i Dagevis og stirre frem for sig eller ud gennem Lugerne under Taget paa Vognen. Det var mest Bønder, der havde den Slags Omgange. De var ikke saa lette i Sindet som Byboerne og Haandværkerne, der havde prøvet lidt af hvert og havde været paa Valsen i mange Lande. Jeg kan endnu se for mig de alvorlige Ansigter med Træk saa rolige, som var de skaaret i Sten, stirre ud gennem Lugerne over det uendelige, sneklædte sibiriske Landskab, uden at se noget med de vidaabne Øjne. Tankerne var langt borte fra det, der skete omkring dem. De var draget hjem til Gaarden paa Als eller Sundeved eller Haderslev. De bevægede sig gennem Stuerne i de store, gamle Stuehuse eller vandrede gennem Stalde, Lo og Lade. Disse Mennesker var egentlig slet ikke i Vognen hos os. Det var kun deres Ham, der var blevet tilbage. Deres Sjæl og deres Sind var vandret hjem.

Der var andre, som ogsaa samlede sig om Lugerne, hvor der var Lys tidligere og senere end inde i Vognen. De

læste sammen i en lille Lommeudgave af det Nye Testamente og drøftede lavmælt, hvad de havde læst. Andre igen sad og udvekslede Erindringer med hinanden, fortalte Begivenheder fra deres Tilværelse som Civile. Nogle havde oplevet noget, andre ikke, men Fortællelysten stod som Regel slet ikke i Forhold til Erindringernes Fylde. Det var ofte dem, der daarligt nok havde været udenfor deres Sogn, der var de skrappeste til at fortælle. Saadan gik Tiden.

Engang imellem sørgede Russerne for lidt Afveksling, f. Eks. naar de fik den Idé, at vi pludselig skulde aflevere vore Kogekar. Det var ikke os alle, der havde et saadant Universalapparat, som kunde bruges baade til at lave Mad i, at opbevare Mad i og til at spise af, men de faa, der havde det, passede paa som Smede, naar Revisionen kom. Det gik som en Løbeild gennem Togstammen, naar den Slags Ting var i Gære, og selv om ikke mange naaede at redde Kogekarret, lykkedes det dog for en Del af os at trodse den russiske Retfærdighed, og jeg havde den store Glæde at føre mit Kogekar frelst gennem baade Rusland og Sibirien og tilbage igen. To Gange kastede jeg det op paa Taget af Vognen, og én Gang, da jeg havde en Mistanke om, at man vilde se efter dér, bandt jeg det under Toget og reddede det ogsaa dengang.

Betydelig længere Tid tog det, da den russiske Togkommandant, noget efter at vi var kommet ind i Sibirien, fandt, at den rette Dag og Time var kommet til at tælle os. Det begyndte ganske fredeligt. Kommandanten gik fra Vogn til Vogn sammen med to Underofficerer, som talte hver sin Halvdel af Vognen. Da de var færdige med det, blev Tallene lagt sammen, hvorefter begge Underofficererne fik sig en ordentlig Omgang af Kommandanten. Vi kendte en Del af de fagre Ord, han anvendte, og vidste, at de kun blev benyttet i meget nedsættende Betydning. Ny Tælling

og ny Sammenlægning og ny Sammenligning med en Liste, som Kommandanten havde med, og en ny Serie af Skældsord over de ulykkelige. Saa blev Vognunderofficeren, Hans Jørgensen, kommanderet frem og fik Ordre til at udfærdige en Liste over alle Vognens Indvaanere, og vi andre fik derefter Ordre til at træde an foran Toget, saa snart Listen var færdig. Hans Jørgensen var hurtigt færdig med det Arbejde, og vi traadte an i Sneen sammen med andre femogtyvehundrede, der ogsaa var blevet talt op af deres Underofficerer, som nu marcherede frem én for én og aflagde Melding til Togkommandanten, der stod for Fronten omgivet af Underofficerer og Skrivere. Hele Processen tog en uendelig Tid, fordi hver enkelt Liste skulde konfereres med Lister, som Skriverne havde med, og vi frøs, saa vi ustandseligt maatte banke Hænder og stampe med Fødderne i Sneen.

Da endelig alle Lister var afleveret og sammenlignet med de Lister, som Kommandanten havde med, brød der et frygteligt Uvejr løs over Vognkommandanterne, Skrivere og Underofficererne. Der var, kunde vi forstaa, overhovedet ingenting, der stemte. Listerne var uenige baade om Totalantallet og om Belægningen i de enkelte Vogne og formentlig ogsaa om Navnene. Saa blev to Underofficerer sat til at tælle os op. De begyndte ved hver sin Ende og mødtes paa Midten og lagde derpaa deres Tal sammen. Saa vidt vi kunde se paa det hele, var det nu ved at blive for meget for Kommandanten. Han lod alle Listerne, baade de nye og de gamle, dale som et Snevejr ud over Skriversnes Hoveder, hvorpaa han vendte sig om og gik. Soldaterne, som passede paa os, kiggede lidt efter ham. Saa sagde de: *Nitschewo* — skrup af! og vi var ikke længe om at komme ind i den gode, varme Vogn efter en halv Eftermiddags Ophold i Kulden. Det blev vist aldrig opklaret, hvor mange vi var i Toget gennem Sibirien.

En Dag saå vi til vor Undren en stor, skøn Sø paa venstre Side af Toget. Paa den anden Side af den saas fjerne Bjerger: — Bajkalsøen, sagde Nikolaj Jepsen, der mange Gange havde afsløret sig som en dygtig Geograf. Det skal nok være den Sø, som Russerne gik over, da de sloges med Japanerne og ikke havde faaet deres Bane færdig rundt om Søen.

Det var naturligvis Bajkalsøen. Det var vi alle klar over, da vi havde tænkt os lidt om. Hvor var vi saa henne, hvor var vi saa? Vi anstrengte os til det yderste for at kunne se et Asienskort for os. Jepsen tegnede et stort et med Trækul paa Væggen, den hessiske Lærer forbedrede det lidt. Ingen af dem var helt sikre paa Afstandene, for alting var her saa umaadeligt, og en Fejlhuskning paa et Par Tommer paa et almindeligt Skoleatlas betød i denne Verdensdel Hundreder af Kilometer:

— Nu deler Banen sig, sagde den hessiske Lærer. Den sydlige Gren gaar gennem Manshuriet og Charbin, og den nordligste følger Grænsen mellem Manshuriet og Sibirien. Hvis vi ikke bliver sat af her, saa standser vi nok ikke, før vi kommer til det yderste Sibirien, maaske til Vladivostok. Jeg kan ikke tro, at de har Fangelejre i Manshuriet. Det er jo kinesisk Land. Men de kan naturligvis have nogle Nord for Manshuriet.

En af Sønderjyderne havde hørt noget om en russisk Fangelejr ved Vladivostok, en kæmpemæssig Lejr, hvor nogle Sønderjyder allerede var havnet. Han kunde ikke huske Navnet. Der var heller ingen, der med nogenlunde Sikkerhed kunde sige, hvor lang Rejsen var fra Bajkalsøen til det yderste Sibirien, og under Indtryk af den almindelige Usikkerhed med Hensyn til Bajkalsøens geografiske Beliggenhed undersøgte jeg mine Pengemidler og fandt, at jeg var meget fattig. Jeg havde kun nogle faa Kopeker tilbage og mente nu, at det var forsvarligt at sælge

min Vielsesring. Da vi gjorde Holdt ved en lille Station Syd for Bajkalsøen, marcherede jeg ind til Stationsforstanderen og tilbød ham Ringen. For ham var det sikkert ikke nogen usædvanlig Handel, for han lod ikke det mindste overrasket, men for mig var den jo temmelig enestaaende. Han lagde Ringen paa en lille Brevvægt og balance-rede den nøje af. Saa rakte han tre Fingre i Vejret. Jeg var trods alt saa meget Handelsmand, at jeg svarede med at række fire Fingre op. Vi kiggede lidt paa hinanden. Han vidste, at jeg var i en Nødssituation, men viste sig alligevel som en Mand af det rette Stof. Han gjorde en Gestus, som om han huggede Pegefingeren midt over. Jeg nikkede, fik mine 3½ Rubel og drog af Sted. Nu kunde de for min Skyld køre, hvilken Vej de vilde til Vladivostok. Kunde jeg holde mine Udgifter indenfor de sædvanlige 5 Kopeker om Dagen, havde jeg da noget at staa imod med til længere Tid.

Vi kørte gennem Manshuriet. Klimaet var med ét blevet mildere, og Sneen var endnu ikke faldet her. Sletterne gik over til Mosedrag, som skilte Manshuriet fra Sibirien, og derefter til et Sletteland med småa umotiverede Høje, der lignede store Kæmpehøje. Imellem dem gik Hyrder med Hjorde af Faar eller Geder. Vi saå ogsaa store Hjorde af vilde Heste eller Kameler og saå nogle mongolske Ryttere jage langs Jernbanelinien om Kap med Toget. Et Land uden Bygninger, hvor Mennesker boede i Telte eller i Huler.

Men paa dette Tidspunkt havde vi alle forlængst faaet nok af at køre i Toget. Selv de mest videbegærlige var blevet sløve af den uendelige Rumlen af Sted, og Stemningen i Vognen kunde ofte blive spændt og Sindene pirrelige. De fleste var syge paa én eller anden Maade, Nysesygdomme, Mavesygdomme, syge af Kampen mod Utøjet,

havde Bylder og Udslet af det stive, snavsede Tøj, der aldrig kunde blive skiftet eller taget af Kroppen, stive af at ligge paa de haarde Brikse, uden at faa rigtig ordentlig Søvn. Det var nu ikke længere nogen Nødvendighed at overanstrenge sig med at løbe efter Mad til dem, skønt vi gjorde det alligevel, for mange havde mistet Appetiten, og var ved at miste hele deres Modstandskraft. Der skulde kun et uforsigtigt Ord til, før Trætterierne var i Gang over hele Linien, og det faldt mange forbavsende let at sige netop dette Ord. Jeg kunde mærke paa mig selv, hvordan det gik ned ad Bakke med mig, skønt jeg dog fik Lejlighed til at røre mig hver Dag og gjorde mig overordentlig store Anstrengelser for at holde mig ren.

I denne Stemning passerede vi Charbin, Manshuriets store Handelsby, som vi kun saå meget lidt til. Vi fik Indtryk af en By, der i det store og hele var præget af Kina og kun ganske lidt af Rusland, hvad Indbyggerne angik; derimod var Bygningerne langt mere russiske, end jeg havde ventet.

Vi kørte videre efter kun faa Timers Ophold og nærmede os nu vor Rejses Maal. En Aften standsede Toget, og vi fik Ordre til at stige ud. Der var ikke Mad i Farvandet, saa vi var klar over, at nu var vi kommet derhen, hvor vi skulde. Det var Stationsbyen Nikolsk, der ligger Nord for Vladivostok. For at adskille den fra andre russiske Nikolsk'er havde den Tilnavnet Ussuriski efter en Flod eller efter selve Landet.

Der var tre Kilometer fra Jernbanestationen til de store Fangelejre, som ligger ved eller rettere omkring denne By, der er velkendt af en Mængde tyske Krigsfanger. Det skulde jo være en smal Sag at gaa dette Stykke Vej, men nu viste det sig, hvor haardt Jernbanerejsen havde taget paa de fleste. For en uindviet Tilskuer maa det have set ud, som om vi alle var fulde. Vi vaklede og ravede som Folk,

der ikke har Herredømme over Benene, og det havde vi heller ikke. Jeg hørte til de heldigste og kunde stive Nikolaj Jepsen af paa den ene Side og Karl Rasmussen paa den anden. De jamrede og gav sig, hver Gang de satte Foden paa Jorden, og hele Kolonnen kom kun frem i Snegle tempo. Som de gik dør, var to af hver tre Mand tjenlige til at blive indlagt paa et Sygehus for en eller anden Lidelser, og de fleste af dem kom det virkelig ogsaa. Der er sagtens Folk, der har haft det langt haardere end vi og er blevet sendt gennem Sibirien midt i den strengeste Kulde. Deres Lidelser kan man udmaale af den Tilstand, som vor Transport var i, da den kom til Fangelejren ved Nikolsk og vaklede ind gennem de svære Porte, der var stærkt bevogtede af Skildvagter i lange Kapper og med drabelige Geværer.

Vi blev ført ind i en Barak, der ikke var opvarmet, og den Nat, der nu fulgte, blev sent glemt for andre og stærkere Indtryk. Rundt omkring lød en Hosten og Spyttens, en Larmen og Banden og Jamren, saa man egentlig kun manglede Flammerne for at føle sig hensat til de fordømtes Opholdssted. En Østriger, som jeg var kommet til at ligge ved Siden af, fortalte, at flere af dem, der var i hans Vogn, havde Lungebetændelse, og at de endda maatte betragte sig som heldige. Der var andre Vogne, hvor faktisk hver eneste Mand var syg, saaledes at de ingen havde haft til at hente Mad. Vor sidste Togkommandant havde været alvorlig bekymret for al denne Sygelighed, men havde opgivet at lade de haardt medtagne indlægge paa Hospitalerne, dels fordi der ikke var saa mange af dem i Manchuriet, og dels fordi han mente, at de syge kunde blive passet bedre i Fangelejren, hvor der var store Lazaretter.

Jeg laa og tænkte paa, hvilken Rædsel en Transport gennem Sibirien i den rigtige Højvinter maatte være, og

jeg kunde ikke lukke et Øje hele Natten. Jeg savnede ogsaa Hjulenens Rumlen. Den var blevet afløst af Lyde, som ikke var nær saa beroligende. Østrigeren kunde heller ikke sove. Han laa og talte om dem derhjemme, som nu ikke havde hørt fra ham i to Maaneder, og om, hvordan Behandlingen nu vilde blive i Nikolsk Ussuriski. Om denne By vidste han i øvrigt, at det, maaske næst efter Vladivostok, var den største Kaserneby i de sibiriske Søprovinser. Her laa til daglig Brug flere russiske Divisioner, men nu var de alle sendt til Fronten, og Kaserne blev brugt til Fangelejr. Det vidste han af Breve fra Kammerater, der var havnet her allerede i Begyndelsen af Krigen. Jeg var ham taknemmelig for Oplysningerne, for i vor Vogn var der ingen, der rigtig vidste Besked med denne Kaserneby, skønt der sikkert ogsaa var sønderjyske Fanger her, og vi talte længe sammen om Transporten og vort nye Opholdssted, indtil den endeløse Nat med al sin Uhygge alligevel maatte vige for det første Dagslys.

X

Fangelejren i Nikolsk Ussuriski var ikke nogen Fangelejr af den Slags, som vi senere kom til at stifte Bekendtskab med. Den var ganske vist omgivet af Pigtraad anbragt ovenpaa et vældigt Plankeværk, men det var ogsaa det eneste, der mindede om, at vi var Fanger. Kun én Nat tilbragte vi i den kolde Barak. Allerede den næste Dag blev vi fordelt i de kæmpemæssige Kasernebygninger i Blokhustil, der fandtes i Lejren. Hver af dem rummede 500 Mand. De laa i Rækker med en Administrationsbygning for Enden og lignede nærmest en By med ensartet Bebyggelse. Vi var flere Dage om at blive orienteret i den

Lejr, vi var havnet i, og senere fik vi at vide, at der foruden den fandtes to andre lige saa store Lejre, der ogsaa var fyldt med Fanger. De tre Lejre laa i en Halvkreds om Byen Nikolsk Ussuriski og havde betydeligt flere Indbyggere end den lille By, som vi i øvrigt stiftede Bekendtskab med allerede Dagen efter vor Ankomst til Fangelejren. Vi blev holdvis ført ind i dens store Badeanstalt, hvor vi blev vasket og afluset, hvorefter Lejrens Stab af Barberer og Frisører gik i Gang med at rage det værste Urskovshaar og -skæg af os. Vi saå alle som én gruopvækkende ud efter den lange Rejse gennem Sibirien, hvor vi ikke havde haft Lejlighed til at vaske os eller til at komme af Tøjet, og ikke mindst vore Ansigter var skrækelige at se paa med langt, uplejet Skæg og Haar. Vi saå yderligere afskrækkende ud i Sammenligning med de Fanger, der fandtes i Lejren, hvoraf mange gjorde et næsten lapset Indtryk. Der laa nogle ungarske Kavallerister i en af Kasernebygningerne. De blændede os ligefrem med deres fint pudsede Støvler, da vi marcherede gennem Lejren paa Vej til vort første Bad.

Alle Sønderjyderne havde holdt sammen ved Fordeelingen til Barakkerne, og Hesserne havde sluttet sig til os, saaledes at vi stadigvæk var omgivet af de samme Kammerater, som havde rejst sammen med os gennem Sibirien. Længe fik vi dog ikke Lov til at være sammen. Een for én afgik til Lazarettet paa Grund af Sygdomme, de havde paadraget sig under Transporten, men deres Plads blev staaende aaben, og de naaede ogsaa allesammen at komme tilbage igen, saa vi hele Tiden havde Følelsen af at være et sluttet Selskab.

De første Uger i Nikolsk fik vi en ekstra god Forplejning for at komme til Kræfter ovenpaa den haarde Rejse. Det var Røde Kors, der sørgede for dette, og nogle Dage efter at vi var kommet, fik vi Besøg af en tysk Røde

Kors-Søster og en dansk Officer, hvis Navn vi desværre ikke fik at vide. De gav os tre Rubler hver til at købe Nødvendighedsartikler for og havde i Forvejen sørget for Ekstraforplejning til os. Under Slutningen af vort Ophold i Nikolsk gentoges dette Besøg, men dog ikke af de samme Røde Kors-Repræsentanter. Det var en tysk Søster, man sagde en Grevinde, og den danske Maler Edvard Saltoft. De gav os 6 Rubler. Da vi hørte, at Manden var Dansker, bad vi Sønderjyder vore Vogtere om Tilladelse til at tale med ham, og fik Lov til det. Han modtog en Deputation, hvor jeg var Ordfører, og havde en længere Samtale med mig om Forholdene i Lejren. Den var i øvrigt nær blevet standset paa en ubehagelig Maade. Vi talte Dansk, og da de russiske Officerer ikke kunde forstaa det Sprog, spurgte de øjeblikkelig Saltoft, hvad han havde for, siden han ikke talte Tysk. Den danske Maler maatte saa til at forklare Sammenhængen, nemlig at vi kom fra en Landsdel, som var blevet erobret af Tyskerne i 1864, men som talte samme Sprog som Danskerne, og efter denne Forklaring fik vi Lov at snakke videre paa Dansk. Jeg blev efter denne Samtale sat til at udfærdige en Liste over mine egne og Kammeraternes overkommelige Ønsker. Desværre har jeg ikke den Afskrift, men det er muligt, at Edvard Saltoft har den. Det Ønske, der var hyppigst forekommende, var: Hurtigere og bedre Brevforbindelse med Hjemmet! men der var ogsaa nogle, der gav Udtryk for deres Længsel efter hjemlige Forhold ved at bestille: en halvlang Pibe! Saadan en var ikke til at opdrive i hele det russiske Rige.

Det var et lille Udsnit af det store danske Hjælpearbejde under Krigen i Rusland, som vi her stiftede Bekendtskab med. Til en Begyndelse var vi fuld af Undren over at træffe danske Udsendinge i de sibiriske Fangelejre, og navnlig over, at de i særlig Grad tog sig af tyske Fanger,

for det var jo ikke alene os Sønderjyder, der nød godt af deres Besøg. Men efterhaanden gik det op for os, at Danmark havde kastet sig ud i denne kæmpemæssige Op-gave, drevet frem af de ædleste og skønneste Motiver, og der er næppe nogen Handling, der i den Grad har gjort Danmarks Navn kendt, som det danske Hjælpearbejde blandt de tyske og senere blandt de østrigske Krigsfanger i Rusland. Danmark blev for Mennesker, der før næppe havde anet dets Eksistens, et Sindbillede paa mange gode menneskelige Egenskaber, der var ved at gaa i Glemme andre Steder, og dets Navn blev nævnt med Respekt som en af Verdens Stormagter. Det var ogsaa saadan. I disse Aar var Danmark og de andre neutrale Stater Stormagter i Barmhjertighedens Verden.

Ved Juletid, halvanden Maaned efter vor Ankomst til Lejren, begyndte Brevposten hjemmefra at ankomme og de første Postanvisninger at sprede deres Indhold ud over de sidst ankomne Fanger. Pakker og Breve og Anvisninger kom præcist og ærligt frem. Der var altsaa endnu Orden i Rusland, trods alle de Tegn, vi havde set paa det modsatte, og ved Juletid følte de fleste af Sønderjyderne sig meget velhavende og ganske godt tilfreds i Nikolsk Ussuriski. Jeg for min Del var overrasket over at blive anbragt i en Fangelejr, hvor Forholdene var saa gode som her. Vi fik god og i Forhold til tidligere meget rigelig Mad, vi fik Bad hver Uge, saa vi kunde holde os rene, og vi havde den mest uindskrænkede Frihed indenfor Pigtraaden til at gøre, hvad vi vilde, blot vi overholdt et meget rimeligt Reglement. Straf anvendtes saa at sige ikke. Jeg erindrer kun ét enkelt Tilfælde, men det var til Gengæld ogsaa knyttet til en saa sindsoprivende Dag i Fangelejrens Historie, at man næsten maatte undre sig over, at kun én Mand blev straffet ved den Lejlighed.

Det var et Par Maaneder efter vor Ankomst, lige over Jul. Den ene af de to Vagtmænd, som fire Timer ad Gangen gik Vagt i vor Kaserne om Natten, kom en Dag grædende ind til os og forklarede os en hel Mængde paa sit Russiske, der ikke var let at forstaa, da han tilhørte en Nomadestamme ved Kinas Grænse. Flere og flere flokkedes om lille Pan, som vi kaldte ham, fordi han hver Dag ved Morgenteen hilste os med et „Gute Appetit, Pan!“ og efterhaanden gik det op for os, at lille Pan var rystet i sin Sjæls Inderste i Anledning af en stor og meget fornem Besøgende, som var i Lejren, og som snart vilde komme her og — — — Lille Pan havde slet ikke Tid til at tale til Ende, men styrtede igennem Barakken og ind i Vagtstuen, hvor han kaldte sin Kammerat og en Underofficer til Vaaben. Alle tre styrtede, saa hurtigt de kunde, ned til Indgangsdøren, medens Underofficeren i Forbigaaende brølede til os om at træde an ved Briksene. Han havde lige naaet Døren, da den blev revet op af usynlige Hænder, og en høj, statelig Officer, indhyllet i Pels, traadte ind, ledsaget af et Følge paa en Snes højtstaaende Officerer. Underofficeren aflagde Melding til ham med en Stemme, der var skærende falsk af lutter Ophidselse, og lille Pan og hans Vagtkammerat stod rette som Lys med præsenterede Geværer paa begge Sider Indgangsdøren. Den høje Officer gik hurtigt forbi de tre panikslagne Soldater uden at værdige dem andet end et skødesløst Nik og begyndte derpaa en Inspektion af Fangerne, der stod opstillet for Enden af deres Brikse. Hist og her standsede han og rettede et Par Spørgsmaal til dem paa et haardt, kommandopræget Tysk. Jeg lagde Mærke til, at han fortrinsvis talte til dem, der havde langt Skæg, og glædede mig i mit stille Sind over, at jeg kun bar et ganske kort Fuldsæg. I vor Række tiltalte han to Sønderjyder — ogsaa Folk med langt Skæg — men jeg blev forbigaaet.

Jeg naaede at se temmelig nær ved mig Omridsene af et skarptskaaret, haardt, koldt Ansigt, lysende af Villiekraft og af Menneskeforagt. Saaledes saa jeg den russiske Hærs tidligere Øverstbefalende, Storfyrst Nikolaj Nikolajewitsch. Han var paa Hjemvejen fra en Rejse til Japan, vel-sagtens for at sikre Russerne Ammunition til et nyt Fremstød paa Østfronten.

Jeg har aldrig staaet overfor et Menneske, der i den Grad virkede fremmedartet paa mig, som Storfyrsten. I Tidernes Løb havde jeg set ikke saa faa højtstaaende tyske Officerer med Ansigter som skaaret i Sten, men den Ro og den fuldkommen umenneskelige Sikkerhed, der laa over denne Mands Ansigt, Holdning og Bevægelser, hørte hjemme i et Land, hvor der var en Afgrund mellem den herskende Klasse og Folket. Vi spurgte bagefter Kammeraterne, hvad han havde spurgt om. Det var overalt de tre samme Spørgsmaal: Hvilket Regiment, hvor taget til Fange, tilfreds med Behandlingen og Kosten. Han efterlod os frysende og glade over, at det var overstaaet. De tre Vagtmænd, og navnlig lille Pan, var nærmest bevidstløse af Skræk. Hos os var dog alting gaaet godt. Det var i Barakken overfor os, at det gik galt. Der var en ualmindelig flot Garderkyrasser, som man ikke kunde undgaa at lægge Mærke til, og Storfyrsten stillede da ogsaa sine tre Spørgsmaal til ham. Men her var det, at Skandalen skete. Paa det sidste Spørgsmaal svarede den unge Mand frimodigt, at han godt kunde spise lidt mere, hvilket har været i fuld Overensstemmelse med Sandheden. Storfyrsten fortrak ikke en Mine, sagde de, der overværede Scenen, men vendte sig blot halvt om mod Lejrkommandanten og sagde: Arrest! Garderkyrasseren blev omgaaende ført i Lejrens Arrest, hvor han sad i fire Dage for et Syns Skyld. I Barakken havde de daglige Indsamlin-

ger til Fordel for den sultne Mand, der fik mere at spise i Arresten, end han kunde overkomme.

Ellers gik vort Liv i Nikolsk Ussuriski uden store Begivenheder. Vi fik god og rigelig Kost, var rene og kunde skrive hjem, og derhjemmefra fik vi Penge og Gaver. Jeg sagde til de Kammerater, der klagede, at vi sikkert ikke kunde faa det bedre i nogen Fangelejr i Verden. Efterhaanden kom Vinteren med den sibiriske Kulde, som vi havde frygtet mest, men den viste sig at være ikke tilnærmelsesvis saa ubehagelig, som vi havde ventet. Ganske vist havde vi Frostgrader paa omkring 30, og Sneen laa højt i Kasernegaarden, men Kulden generede ikke meget, da det var ganske stille. Jeg havde købt mig et Par kinesiske Silkebenklæder, som jeg trak paa under Uniformen, og over den trak jeg en vatteret kinesisk Frakke, der skærmede aldeles fortræffeligt imod Kulden. Hver eneste Morgen, naar vi blev purret ud, løb jeg ud i Gaarden i omtrent bar Figur og vaskede mig i Vand og Sne, hvorpaa jeg forsvandt ind i Kasernebygningen igen og løb op og ned ad Midtergangen, indtil jeg havde faaet Blodet rigtig i Bevægelse. Naar jeg havde faaet mig klædt paa, gik jeg alene eller sammen med en Kammerat en hurtig Tur to-tre Gange rundt om hele Kasernekomplekset og var saa lige i Stemning til at nyde Morgenteen. Jeg var aldrig paa Hospitalet og blev aldrig forkølet i den Tid, jeg var i Nikolsk Ussuriski, men følte mig tværtimod saa legemligt veltilpas, som jeg nogen Sinde har været. Naar Morgenteen var drukket, lød Programmet som Regel paa Besøg i de andre Barakker, hvor der altid var noget interessant at se.

Ved Siden af os laa nogle Hundrede Hamborgere, der var taget til Fange i Østpreussen i Begyndelsen af Krigen.

Derinde herskede der altid en Munterhed, som man daarligt kunde rive sig løs fra. Utallige Historier blev serveret derinde paa Plattysk, mange Sømandssange sunget. Der blev ogsaa spillet og danset, til den største Fryd for de russiske Vagter, der ikke var forvænt med Munterhed fra den daglige Tjeneste. Ogsaa hos Ungarerne og Østrikerne i Barakkerne paa den anden Side Lejrgaden herskede der et muntert og sorgløst Liv. De fleste af dem var beskæftigede med at lave Souvenirs, som de fandt Aftagere til blandt Kineserne inde i Byen til ganske smaa Priser, men dog nok til de smaa Fornødenheder, man havde i Fangelejren. Her havde efterhaanden udviklet sig et ret nuanceret Erhvervsliv, der blev opretholdt af de faa Penge, der kom ind til Lejren udefra, paa Anvisninger eller ved Salg af Souvenirs eller andre hjemmelavede Ting, navnlig flettede Kurve. Tjekkerne havde indrettet en Restaurant i Enden af en Barak. Her kunde man for 10-15 Kopeker faa et godt Maaltid Mad i helt hyggelige Omgivelser. Ogsaa selve Lejren havde en Restauration eller Marketenderi, hvis Indtægter sikkert gik i Kommandantens Lomme. Jeg saá ham i det mindste flere Gange indfinde sig i fuld Uniform og gøre Kassen op, medens Makketuttens to tjenende Aander, et Par russiske Soldater i fuld Uniform og med Huen saa meget paa Sned som overhovedet muligt, gjorde stram Honnør bag deres Disk. Baade de og Kommandanten anvendte den almindelige russiske Regnemaskine med Kugler, der ligner de Sammenlægningsapparater, man bruger i Skolernes yngste Klasser, med den største Dygtighed, men ingen af dem indlod sig paa at tælle sammen uden Maskinen. Der var ogsaa Barberstuer i Lejren, og der var Folk, der pudse Støvler. Der var Orkestre med mere eller mindre hjemmelavede Instrumenter, der var Sangforeninger og Kursus, hvor man kunde lære fremmede Sprog. Alle, der

havde et lille Speciale, som kunde gøres i Penge, udfoldede sig ganske frit i Lejren og fik beredvilligt tilstaaet Plads af Russerne, der var fulde af Beundring for al denne Foretagsomhed.

En lille Hesser, som paa Rejsen gennem Sibirien havde gjort sig bemærket ved sin temmelig skandaløse Tyvagtighed, navnlig af Levnedsmidler fra Banegaardsrestaurationerne, havde nu omvendt sig og besluttet at leve et hæderligt Liv. Han havde i et Hjørne af vor Kasernebygning lavet en lille Kafferestauration, hvor man kunde faa Kaffe og et Stykke Brød for et Par Kopeker. Restaurationen var beskeden og tarvelig af Ydre, da Møblementet kun bestod af Pakkasser, som han havde faaet skrabet sammen paa mærkelige Maader, men Omsætningen gik strygende, og vi beskyldte det unge Menneske med den mørke Fortid for at sidde og tjene sig rig paa vor Bekostning. Driftsudgifter havde han nemlig ikke mange af, da han fik det kogende Vand foræret fra Køkkenet, naar han blot selv vilde hente det. Han kom tilbage fra sine Ekspeditioner efter varmt Vand med de mest fantastiske Fortællinger om dette Køkken og dets unaturlige Størrelse, men det, der gjorde stærkest Indtryk paa ham, var, at Køkkenet blev kalket hver Dag. Der var ingen, der troede paa det, før de paa en eller anden Maade havde overbevist sig om det ved Selvsyn, men saa var det ogsaa slaaet fast: Russerne kalkede det store Køkken hver eneste Dag. — Det var i det hele taget nogle mærkelige Mennesker. Et fast Inventar ved Kostforplejningen var nogle smaa, spidse Pinde. Paa dem blev Flæskestykkerne til de russiske Vagter stukket, 10 paa hver Pind. Overalt skulde Russerne bruge Tællemaskine eller et Apparat, der var lige saa overskueligt, hvis de skulde tælle og uddele noget i en Fart.

Den lille Hesser havde en enorm Søgning, og man maatte lade ham, at han gjorde alt for at faa udslettet det kedelige Indtryk, vi havde faaet af ham paa Rejsen. Selv den russiske Vagtsergent, der ellers fik sine rigelige Portioner udleveret, kunde ikke slippe forbi Hesserens lille Hjørnerestaurations uden at smage paa Kaffen. Lille Pan derimod sad aldrig paa de elegante Pakkassesele og glædede sig over Kaffeduft og Smagen af de sprøde Bulki-Brød, men jeg så ham tit gaa forbi med en sulten Mine. Vi spurgte ham saa, om han ikke vilde have en Kop med, men Pan rystede blot paa Hovedet. Han mente ikke, at det gik an. Maaske kom Underofficeren og skulde sidde paa en af de Pakkasser, som Pan netop havde udvalgt sig — nej, det gik ikke. Lille Pan var en elskelig Sjæl fra det russiske Riges yderste Grænsedistrikt, og for ham var Bjælkekasernerne i Nikolsk Ussuriski Højdepunktet af den jordiske Luksus, han havde set. Han forlangte ikke mere end at se og selv glæde sig over, at han var blevet udset til at gaa Vagt i saadan et stort, smukt Hus.

En Dag kom han mærkelig ophidset til mig og til de øvrige Sønderjyder, og da fik vi at vide, at lille Pan ogsaa havde haft andre Grunde til at være tilbageholdende, hvor det drejede sig om Udskejelser som at drikke en Kop Kaffe. Han havde faaet Lønning, men for første Gang i sin Soldatertid, der begyndte samtidig med Krigen. Han viste os Pengene, store og smaa Sølvmonter, som han pakkede ud af et blomstret Lommetørklæde, eller hvad det nu var. Det var en uhyrlig Masse Penge, vi skulde tælle dem for ham og fortælle ham, hvad han kunde købe for dem. Jeg talte efter. Det var fem Rubler og nogle faa Kopeker for næsten halvandet Aars Tjeneste. Der maatte bestemt være blevet nogle af dem borte undervejs, blev vi enige om, men det var klart, at det kunde vi ikke sige til Pan. Vi maatte lade, som vi var meget im-

poneret af hans Rigdom, skønt de fleste af os, takket være Anvisningerne hjemmefra, raadede over mange flere Penge. Jeg forklarede saa Pan, at det var mange Penge, han var kommet i Besiddelse af, 5 Rubler og saa og saa mange Kopeker, og at han maatte passe godt paa dem, ikke tabe dem og navnlig passe paa at faa rigtigt tilbage, naar han købte noget her eller i Byen. Pan, der var saa blank som et Barn overfor Penge, pakkede sin Rigdom sammen og var synligt rystet. Der var noget, han vilde spørge om, men først da han fik mig paa Tomandshaand, kom han paa Gled. Om jeg nu troede, det kunde tilstedes, at han satte sig hen paa en af Pakkasserne og fik en Kop Kaffe og en Bulki som vi andre? Jeg forklarede ham, at det kunde han da sagtens, og bad ham pakke Monterne ud igen for at vise ham, hvorledes han skulde betale. Der var en Femkopek. Naar han havde betalt med den, skulde han have tre Kopeker tilbage. Pan var ikke dristig ved Eksperimentet, og jeg lovede at gaa med derhen. Han satte sig paa det yderste Hjørne af Pakkassen, og jeg maatte bestille Kaffen til ham. Saa snart den var kommet, rakte han sit Femkopekstykke ud og fik tilbage paa det. Han viste mig ivrigt de Penge, han havde faaet tilbage, og spurgte, om det var rigtigt. Jo vist, det var rigtigt nok. Og saa med ét var han fortrolig med det hele. Han satte sig solidt til Rette paa Pakkassen og straaled alle nyankomne i Møde med et hjertevindende Smil, samtidig med at han begyndte at fortælle mig om sin Hjemstavns ved Kinas Vestgrænse. Han talte Russisk og Tartarisk og Kinesisk i ét Kørsammen, men saa meget kunde jeg da forstaa, at hans Folk drev Heste omkring paa Stepperne. Lille Pan kom i Ekstase, naar han talte om Heste, men da jeg fik flikket et Spørgsmaal sammen om Grunden til, at han ikke kom til Rytteriet, rystede han blot paa Hovedet, pegede paa sit Skæg og sagde: For gammelt! I Krigen bru-

ger de unge Heste og unge Mænd, men ikke gamle Heste og gamle Mænd.

Lille Pans Begejstring og Glæde varede kun, til Natten faldt paa. Da jeg vaagnede ved Midnatstid, saå jeg ham staa med det kulørte Tørklæde i Haanden ivrigt optaget af at tælle sine Penge. Et Par Dage efter saå han syg og elendig ud, helt graa i Ansigtet, sky og tilbageholdende, da vi mødtes i Kaffebar'en. Jeg spurgte ham, hvad der var i Vejen, og han forklarede mig lavmælt, at han var bange for sine Penge. Sæt nu, nogen overfaldt ham om Natten og dræbte ham og tog hans Penge. Han kunde ikke sove af lutter Angst. Jeg søgte at berolige ham med, at vi jo allesammen havde Penge her, og at ingen blev dræbt af den Grund, og efterhaanden lod han sig ogsaa stille tilfreds, men Kammeraterne fortalte mig, at de ofte havde set ham staa under en af de elektriske Lamper i Færd med at tælle Pengene. Lille Pan havde mærket Rigdommens Forbandelse og ønskede sig tilbage til den lykkelige Tid, da han tjente Czaren for Kosten og Klæderne alene.

Da det led mod Foraaret i 1916, kom der store Lægeundersøgelser i Gang, og jeg blev klar over, at der nu skulde ske Forandringer, der maaske ikke udelukkende var til vor Fordel. Jeg var paa det Tidspunkt saa sund og rask som nogen Sinde, og det undrede mig ikke, at jeg fik en meget høj Betegnelse i Rubriken for almindelig Sundhedstilstand. En 6-7 af de andre Sønderjyder, deriblandt Nikolaj Jepsen og Karl Rasmussen, kom paa samme Hold, men indtil videre fik vi ikke nærmere Ordre. Vi forstod imidlertid, at det kun var Galgenfrist, og talte ofte sammen om, hvad der nu forestod os. Jeg skrev hjem, at de maatte være forberedt paa, at jeg snart skiftede Adresse, og at det ikke maatte ængste dem, men selv var jeg ikke uden Ængstelse. En Forflyttelse kunde umu-

ligt føre mig hen til et Sted, hvor vi fik det tilnærmelsesvis saa godt som her.

Til os var der allerede kommet mange Rygter om Forholdene i andre russiske Fangelejre. To Sønderjyder var kommet til Nikolsk, men var blevet indkvarteret i en anden Kaserne. Den ene kom fra en Lejr ved Bajkalsøen, hvor man havde planlagt et større Flugtforsøg ind i Kina. Vagten skulde overrumples, og man skulde bevæbne sig med de Vaaben, der fandtes i Vagtlokalerne, og saa trænge gennem Mongoliet ind i Kina, der nu ogsaa var i Krig med Tyskland. I sidste Øjeblik var Planen blevet opdaget, og Fangelejrens Indvaanere var blevet spredt til andre Fangelejre. En anden Sønderjyde kom fra en Lejr, hvor Tyfus og Kolera havde hærget i den Grad, at Lejren maatte opløses, alle syge interneres, og de raske fordeles til andre Lejre. Disse Mænd gav os et Indtryk af de russiske Fangelejre, som vi ikke kunde faa i Nikolsk Ussuriski. Rædsel og Vilkaarlighed herskede Haand i Haand med Underernæring og Urenlighed og dræbte Folk i Hobetal. De kunde slet ikke fatte, hvordan det var muligt at leve et saa roligt og behageligt Liv, som vi gjorde, under russisk Styre. De havde kun mærket Uorden og Hensynsløshed, hvor de kom fra.

Disse Fortællinger styrkede mig yderligere i Troen paa, at Nikolsk Ussuriski var den bedste Lejr, man kunde havne i. Maaske var en af Grundene den, at den laa saa forholdsvis nær for en Undersøgelse af de neutrale Magters Røde Kors, der jo kunde komme over fra Amerika med Skib og i Løbet af ganske kort Tid aflægge Lejren en uventet Visit, men maaske var det virkelig russiske Officerers Opfyldelse af deres Pligter, der gjorde Lejren saa behagelig, som den var. Til Gengæld tror jeg at maatte have Lov til at betegne Fangerne i Nikolsk Ussuriski som ganske overordentlig føjelige og lette at have med at gøre.

Vi sørgede for en eksemplarisk Orden paa Stuerne, for den yderste Renlighed, og Flugtforsøg fandt saa at sige aldrig Sted, i det mindste ikke i vor Lejr. En af de sidste Dage, jeg var der, viste vi endog de russiske Officerer en tysk Parademarch, som havde vasket sig. Der var kommet Officerer fra Omegnen og fra Vladivostok til Lejren, og de havde udtalt Ønsket om at se en rigtig tysk Parademarch. Vi gik med Iver op i Træningen, der var en velkommen Afbrydelse af Dagenes Ensformighed, og en skønne Dag defilerede fire nyformerede tyske Kompagnier paa hver 250 Mand forbi en stor Forsamling russiske Officerer. Det var en Strækmarch, der tog sig flot ud. Benene laa næsten vandret, og Støvlerne ramte Jorden med den største Præcision. Vi gik uden Musik forbi de russiske Officerer, der stod pelsindhyllede og cigaret-rygende paa Eksercerpladsen, hvor vi marcherede. Det blev den sidste Parade, jeg var med til i den tyske Hær. Skønt den var flot nok, var det en Skyggernes Parade, et uvirkeligt Syn, som sikkert kun faa Fangelejre har oplevet.

I April Maaned 1916 fik vi en Aftenstund Meddelelse om, at vi, der var særlig udtaget — vore Navne blev læst op — havde at stille tidligt den næste Morgen, parat til at forlade Lejren for ikke mere at komme tilbage. Jeg sov daarligt den Nat, men laa og spekulerede paa, hvad Fremtiden nu vilde bringe. Jeg syntes, at Skæbnen havde været meget naadig imod mig endnu. Jeg havde holdt mig rask, hvor saa mange andre var blevet syge, var kun blevet lettere saaret, da vi var i Krigen, og var sluppet for alle Mæn fra den lange Jernbanerejse. Nu gik det nok ikke længere. Jeg lovede imidlertid mig selv, at hvordan det end gik, skulde jeg gøre, hvad der stod i min Magt, for ikke at blive slaaet ned af Fangenskabet. Jeg havde et Forspring frem for mange og vilde fastholde det.

XI

Vi traadte an i Lejrgaden tidligt den næste Morgen. Sneen laa endnu højt, men Russerne sagde, at Foraaret vilde snart komme, og jeg havde glædet mig til at opleve Foraaret i Nikolsk Ussuriski. Egnen saa ganske vist ikke ud til at være nogen Skønhedsaabenbaring, men vi havde oplevet saa megen Indespærring i Kupeer og Indelukket-hed i Kaserner, at jeg glædede mig til den Tid, da vi kunde færdes hele Dagen under aaben Himmel ligesom i Galizien og Ukraine. Nu var det aabenbart atter en Jernbanerejse, der stod paa Programmet, maaske hele Sibirien igennem, medens det endnu var Vinter. Intet Under, at vi skuttede os og skelede misundeligt til de Kammerater, der stod udenfor Kasernebygningen for at overvære vor Afmarch. Vi havde sagt Farvel til dem for et Øjeblik siden og grinende tilføjet, at nu blev vi nok sendt hjem, men deres Tur kom saamænd ogsaa snart. Baade de og vi vidste, at det var blot noget, vi sagde, for ikke at tage tungere paa det end nødvendigt.

Det var kedeligt for os alle at skilles fra saa mange fra samme Landsdel som os, den største Flok Sønderjyder i hele Sibirien, var vi sikker paa, og selv om vi naturligvis havde haft vore Smaarivninger, havde vi i det store og hele holdt godt sammen og været gode Kammerater. Værst var det at faa sagt Farvel. Baade sønderjysk Sprog og Skik fornægter al Højtidelighed ved saadanne Lejligheder, men fordrer en Spas eller et ligegyldigt Ord. Tyskerne havde det lettere. Intet forbyder dem at lægge deres Følelser for Dagen, i det mindste ikke, naar det drejer sig om Sydtyskerne. Der havde da ogsaa været mange rørende Afskeds-scener i Kasernen, før vi drog ud. En Del af Hamborgerne fra den anden Barak skulde med. Langs Væggene stod deres Kammerater og ventede paa

at se dem drage af Sted. Heller ikke de sagde meget, men engang imellem lød dog en drævende plattysk Bemærkning over til os, der stod og krøb sammen i den kolde Vintermorgen.

Saa marcherede vi af. Vi kiggede en enkelt Gang tilbage. Dér stod Kammeraterne og saá efter os. Nogle af dem skulde vi aldrig se mere, men det var nu godt, at vi ikke kunde se ind i Fremtiden, thi den ene Halvdel af os, der drog af Sted, skulde aldrig komme hjem.

Vi marcherede lige til Jernbanestationen under en meget stærk Bevogtning. Aldrig før havde man brugt saa mange Mand til at passe paa os. Paa Stationen stod Toget med de samme lukkede Godsvogne, som havde ført os til Sibirien. En Officer gik hurtigt Rækkerne igennem og talte af. Jeg kunde høre paa hans Tælling, at der kun skulde være 30 Mand i hver Vogn. Det var dog lidt bedre, end da vi kom til Sibirien, men desuden stillede der sig 4 Vagtmænd udenfor hver Vogn. Dem skulde vi altsaa have med. Officeren kom tilbage igen, inspicerede Vagtmandskabet og Vognene. I den Vogn, som vi stod ud for, havde en af Vagtmændene stillet en lille grøn Kasse, hvori han havde noget Tøj og Mad. Officeren gjorde Tegn til en Underofficer, der sprang op i Vognen og sparkede den ud, saa Indholdet spredtes for alle Vinde.

— Hvem tilhører den? brølede Officeren.

En lille Soldat med stort Skæg traadte frem og gjorde stram Honnør: — Det er min, Deres Velbaarenhed!

— Naa, det er din — jeg skal lære saadan et forbandet Svin at stille sin lusede Kasse ind i Vognen . . . Tag den, og den, og den . . . Det sidste kom som et Brøl, og for hvert Brøl huggede Officeren sin knyttede Næve lige i Ansigtet paa Soldaten, som blev staaende med Haanden til Huen, skønt Blodet løb ham ned ad Ansigtet. Officeren

gik videre og steg til Vogns. Et Øjeblik efter gled Toget ud af Nikolsk Ussuriskis Station.

Vi blev staaende i Skydedøren og saá efter Lejren, hvor vi havde haft det saa godt. For mig var det, som kørte vi ind i en ny Tilværelse. Den modbydelige Mishandling af Soldaten havde aabenbaret et andet Træk af den russiske Karakter, som vi hidtil lykkelig havde undgaaet at se noget Glimt af. Et nyt af samme Slags fik vi, da vi havde kørt nogle faa Minutter, idet en af Vagtmændene brølede: — Luk den Dør og se at komme paa Plads! Vi saá paa hinanden og paa Manden, der havde talt, og jeg kunde se, at Hamborgeren Kruse, som jeg havde lært at kende i Nikolsk Ussuriski, vilde sige noget eller gøre noget, men fik en Albue i Siden af sin Ven Funke og brummende gik hen til sin Plads. Vi satte Briksene sammen og lagde os paa dem, i lige daarligt Humør allesammen. Selv de ivrigste Kortspillere gad ikke tage Kortene frem. De fire russiske Vagtmænd satte sig midt paa Gulvet omkring Kakkelovnen og røg Cigaretter. Den lille Fyr, der var blevet slaaet, lod til fuldstændig at have glemt, hvad der var overgaaet ham, men vi andre kunde ikke glemme det.

— Det er vist en køn Køretur, vi er kommet ud paa, sagde Nikolaj Jepsen, og jeg gav ham Ret med et Grynt.

Vi kørte gennem Manshuriet og Sibirien med et kort Ophold i Irkutsk. Her maatte vi sætte de to Sønderjyder Jep Lausen og Theodor Petersen af. De kunde ikke holde den haarde Transport ud, skønt de gjorde, hvad der stod i deres Magt, for at blive hos os andre. Vi passerede Uralbjergene, og her mødte os det første opmuntrende Syn paa den europæiske Side — Foraaret havde holdt sit Indtog, og Sletterne stod i fuldt Blomsterflor, ligesom mange Træer blomstrede. Det var som at komme ind i en ny Verden fra det kolde Sibirien, hvor Sneen havde forfulgt

os lige til Uralbjergene, og hvor Landet laa som dødt efter Vinteren. Vore Vagtmænd, der i ét og alt havde skaffet os en kedelig og ubehagelig Rejse, blev nu ogsaa paavirket af Foraaret og begyndte at blive lidt mere elskværdige, hvad dog ikke hjalp dem meget, da vi ikke kunde lide de tre af dem. Den lille, der var blevet slaaet af Officeren, havde hele Tiden været os en god Mand — det er ofte den Slags Folk, det gaar ud over, naar noget er forkert.

Den 16. Maj, midt i det skønneste Foraar, naaede vi frem til Pensa, som lugtede lige ihærdigt af Fisk. Her gjorde vi Ophold nogle Dage, og de Fanger, der havde daarlige Uniformer, fik udleveret noget russisk Drejlstøj, men jeg var dog ikke paa det Hold, da jeg havde en særdeles solid og god Uniform. Fra Pensa havde vi haabet, at Rejsen var gaaet videre mod Vest. Vi nærede nogle vage Forestillinger om Fangeudveksling, og om, at der var sluttet Vaabenstilstand mellem Tyskland og Rusland, thi baade i Nikolsk Ussuriski og under Transporten var vi ganske uden Kendskab til, hvad der var sket i Europa, og drog rundt med den Forestilling, at Tyskerne stadig masede paa Russerne og vel snart var naaet til Moskva. En af de sønderjyske Fanger drev det saa vidt, at han væddede adskillige Flasker Champagne paa, at vi stod lige foran Hjemsendelsen, naar vi naaede til Pensa. Men her led vi allesammen en alvorlig Skuffelse. Toget skulde ikke føre os mod Vest, men mod Syd.

Efter tre-fire Dages Kørsel saå vi de første Kulminer og Slakketaarne. Vi var havnet i det russiske Industriomraade ved Don. Toget satte Farten ned. Her var mange Sidelinier og Skiftespor at tage Hensyn til. Et Par Gange sad vi fast en halv Dags Tid paa et Sidespor og ventede.

Under et af disse Stands blev der banket paa vor Vogn. Underofficeren brølede, at de, der vilde ind, maatte gaa

den anden Vej, hvor Indgangen var. Vi hørte Lyd af en Hest udenfor, og kort efter bankede det paa Indgangen til Vognen, Skydedøren. Udenfor holdt en Kosak, en vildt udseende Mand med en mangeffliget Pisk ved Bæltet og Karabin over Skulderen samt en drabelig Sabel ved Siden. Vi kunde ikke rigtig forestille os, hvilket Ærinde en saa stærkt udrustet Herre kunde have hos os, men frygtede det værste. Det viste sig imidlertid, at det var Kosakken, der var i Knibe, og ikke os. Paa et Sprog, som jeg havde vanskeligt ved at forstaa, men som saa nogenlunde blev opfattet af en Schlesier, vi havde med i Vognen, forklarede han, at han skulde til Fronten, og naar han kom derud og maaske blev taget til Fange af Tyskerne, vilde de sikkert dræbe ham, for han havde hørt, at de dræbte alle Kosakker. Nu var Forholdet det, at han havde været Vagt i en Fangelejr ikke langt herfra, og dér havde han efter sin Mening opført sig udmærket mod de østrigske Fanger, som var i Lejren. Een af dem havde givet ham et Brev med, som han altid skulde bære paa sig, naar han gjorde Tjeneste ved Fronten. Det gjorde ham ikke haard mod Kuglerne, men skulde tværtimod gøre Tyskerne bløde, hvis de fangede ham. Han viste Brevet frem. Det var gemt under mange Lag og blev opbevaret som en Amulet. Vi læste det. Der stod med stive Bogstaver af den Slags, der læres paa Regimentskontorerne: — Gør ikke denne Mand noget ondt, da han altid har været god mod Fangerne. Derefter fulgte et østrigsk Navn paa en „kejserlig og kongelig“ Underofficer.

Vi nikkede anerkendende, da Brevet havde været paa Omgang imellem os, men hvad skulde vi gøre? Kosakken fortalte os det, som om han havde læst vore Tanker. Om der ikke var en tysk Underofficer her, der vilde give ham et lignende Brev. Han havde Brevpapir og Konvolut og Blyant med. Denne Mand, der havde skrevet det andet

Brev, var jo Østriger, men hvis han nu faldt i tysk Fangenskab! Man kunde aldrig være forsigtig nok. Og den schlesiske Underofficer, der med ét følte, at der atter var givet ham Magt over Menneskenes Liv og Færden, tog ivrigt mod Papiret og Blyanten og skrev med store prentede Bogstaver og paa velment, men ikke helt korrekt Tysk: — Dette er en god Kosak. Gør ham intet ondt, hvis han falder i Eders Hænder. Saa oversatte han Indholdet, saa godt han kunde, og Kosakken rev sin Hue af, rakte ham Haanden og takkede ham mange Gange. Derefter skulde alle vi andre takkes, én for én. Vi rakte Hænderne frem, og han trykkede dem i én Uendelighed. Hvor han ellers skulde hen? spurgte Underofficeren. Kosakken lo og pegede ud over Sletten. Han skulde mange, mange Verst herfra i vestlig Retning og havde redet det meste af Dagen, da han hørte, der var tyske Fanger med Toget. Det var, sagde han, de første tyske Fanger, han havde hørt om paa denne Egn. Saa hilste han endnu en Gang og red sin Vej. Da han var kommet et godt Stykke ud, rejste han sig i Sadlen og svingede med Huen. Vi andre sad tilbage som Bytte for mangehaande Tanker. Jeg sad og tænkte paa, at Krigen nu var blevet saa gammel, at den enkelte tog sine Forholdsregler mod dens Tilskikkelser, længe før han drog hjemmefra. Ved Begyndelsen af Krigen brasede Folk blot af Sted, men nu var det kommet saa vidt, at selv Kosakkerne i Don købte Afladsbreve for at sikre sig et nogenlunde ordentligt Fangenskab.

— Hvis nu alle Kosakkerne rider rundt med den Slags Breve i Lommen, sagde en af Kammeraterne, saa vil de alligevel gaa ned i Kurs.

Op paa Dagen satte Toget sig i Gang igen og kørte, til det blev mørkt. Saa standsede det paa en Station, men vi fik Ordre til at blive i Vognene. Jeg havde dog en Anelse

om, at vi ikke skulde længere, og den slog til. Saa snart det blev lyst, blev vi kommanderet ud af Vognene, og kort efter kørte Toget lige for Næsen af os. Vi stod paa en øde Station, omgivet af Morgentaagen og, saa vidt vi kunde se, ikke bevogtet af nogen. Lidt efter lidt lettede Taagen, og vi så, at der gik nogle Kosakvagter foran os og patrouillerede med Geværerne skudberedt. De ventede sig aabenbart ikke noget godt af os, og vi havde heller ikke nogen synlig Grund til at vente os noget af dem i den gode Retning. Der stod tre lige foran mig og så ud til at repræsentere de tre Generationer, Søn, Fader og Bedstefader, og senere fik vi ogsaa at vide, at det virkelig hang saadan sammen med Slægtskabet. Omegnen begyndte at kunne skimtes gennem Morgentaagen. Langt bag os havde vi rygende Fabriksskorstene, der kontrasterede stærkt med det øde Land, vi stod i, men efterhaanden så vi, at det ikke var saa øde endda. Rundt omkring os dukkede først Barakker og smaa Bonde- eller Kosakhuse op og længere ude Hejseværker og Minenedgange strøet over de flade Marker med ødsel Haand, yderligere understreget af store Kuldynger, der endnu ikke var kørt bort. Endnu længere ude saas flere rygende Skorstene. Vi var kommet til det store Don, Ruslands Kulmine- og Fabriksomraade, og var naturligvis slæbt herved for at gøre Arbejde i Kulminerne.

Der gik et Gys igennem mig, da jeg blev klar over dette. Af alt Arbejde i denne Verden har Arbejdet under Jorden altid forekommet mig uhyggeligst, skønt jeg aldrig har prøvet det. Denne Følelse af at gaa Hundreder af Meter under Jordoverfladen kunde forfølge mig som et Mareid, naar jeg havde læst Beskrivelser af Minearbejdernes Liv. Og nu stod jeg selv her, parat til at forsvinde i Dybet. Jeg kiggede omkring paa mine sønderjyske Kammerater og de tre Hamborgere, der havde sluttet sig til os under

Transporten. Heller ikke de så ud til at nyde Situationen. Men foreløbig var der jo Spørgsmaalet om, hvad vi skulde foretage os i denne Morgenstund. Kosakkerne blev ved at gaa foran os med saa ængstelige og vagtsomme Miner, at man skulde tro, vi var en Flok meget farlige Forbrydere, og at de kun ventede paa et Signal til at aabne Ilden imod os, og vi stod i en Klump og gloede paa hinanden og paa dem, uden at ane, hvad vi skulde tage os til. Til sidst var der én, og derefter flere, der ganske roligt begyndte at vandre ind i Stationsbygningen, hvor man kunde faa lidt Morgente. Kosakkerne klumpede sig nu sammen og stod og talte med hinanden, stadigvæk vagtsomme og med Geværerne rede. Medens jeg var inde for at drikke Te, var der dog kommet en Officer til Stede, som fortalte os, at vi skulde bo i en af Barakkerne og i øvrigt vente paa nærmere Ordre.

Der laa en Del Barakker deromkring, og jeg gik ind i den ene af dem, men kom snart ud igen. Den var optaget til sidste Plads af Folk i ungarske Uniformer. Jeg var ikke sikker paa, om de var levende eller døde, før jeg nogle Timer efter så dem paa Banen. De var voksgule eller dødblege i Ansigtet og lignede fuldstændig en Samling døde Mennesker, da de laa spredt paa Barakgulvet. Det var Folk, som arbejdede i Kulgruberne, og som ikke så Dagens Lys, undtagen naar de gik til og fra Minerne. Jeg blev yderligere grundfæstet i mit Had til Kulminer i Almindelighed og disse i Don i Særdeleshed, men så ingen Udvej til at komme væk fra dem. Saa skulde man ligefrem løbe sin Vej, men jeg kom næppe langt i denne Uniform og med mit ringe Kendskab til Landet og til Befolkningen. Det var første Gang, Tanken om at flygte virkelig greb mig og fik mig til at overveje længe, om der ikke skulde være en Mulighed. Jeg havde efterhaanden samlet mig nogle Penge, dog næppe nok til at købe

Civiltøj for og til at rejse ret langt med Jernbanen, og dertil kom, at mit Russiske indskrænkede sig til ganske faa Ord.

En af Kammeraterne bragte mig ud af disse bedrøvelige Tanker med et drønende Slag paa Skulderen og spurgte, om vi ikke skulde se at faa købt noget spiseligt. Der var tilsyneladende ikke nogen, der tænkte paa at give os noget. Jeg indsaa det indlysende rigtige i hans Betragtninger, og vi fulgte ad til et lille Hus, der laa et Stykke fra den Barak, hvor vi var indkvarteret. Der stod en Mand og en Kone udenfor Huset, men saa snart de så os, fo'r de ind og knaldede Døren i for Næsen af os. Vi hamrede paa den, men fik ikke noget Svar. Familien havde stængt sig inde og lod sig ikke se mere. Vi drog videre til et andet Arbejderhus, men med det samme bedrøvelige Resultat. Der naaede vi lige at komme til Tærskelen, da Manden kom farende ud imod os med et Brøl og hamrede Døren i for Næsen af os. Vi så forbløffede paa hinanden. Ganske vist så ingen af os særlig kønne ud — med langt filtret Skæg og temmelig snavsede, men paa den anden Side vrimlede det just ikke med mandlige Skønhedsaabenbaringer her paa Egnen. Vi drog videre til et tredje Hus og opdagede paa Vejen, at en Kosak fulgte efter os med Geværet i Armen. Det har maaske været det, der gjorde Manden i Huset saa dristig, at han hilste paa os og gik ind i sit Hus for kort efter at komme ud med et stærkt farvelagt Billede, som han viste os. Det var trykt paa daarligt Papir i grelle Farver og forestillede tyske Soldater med høje, spidse Pikkelhuer, der var i Færd med at hugge et lille Barn midt over med en lang Kavallerisabel. Billedet var saa naivt tegnet, at man maatte gaa ud fra, at Tegneren aldrig havde set tyske Soldater paa andet end ældgamle Postkort, men det var vel et Led i den

Propaganda, der førtes i Rusland for at faa rejst en Folkestemning for Krigen. Manden pegede paa Billedet og spurgte med en Stemme, der dirrede af baade Skræk og Harm, om det var sandt, at Tyskerne bar sig saadan ad. Kosakken var forsigtigt kommet nærmere for at se med, og en snavset Kone stak Hovedet ud af Døren og saå truende paa os, medens hun søgte at holde flere viltre og nysgerrige Børn inde i Stuen.

— Nej, saadan bærer Tyskerne sig ikke ad! sagde jeg, lidet opfindsomt.

— Husk paa, at vi selv har Børn derhjemme, sagde Hamborgeren Funke og viste med Haanden en-to-tre-fire Børn, ganske smaa og fuldkommen ens i Størrelse. Til Undskyldning maa siges, at han var ugift og naturligvis ikke havde store Betingelser for at lyve sandfærdigt paa det Omraade, men han gjorde, hvad han kunde. Konen kom helt ud i det Fri, en sorthaaret, eventyrlig snavset Unge undveg og blev først fanget i sidste Øjeblik. Funke løj videre med den Sikkerhed, som den gode Begyndelse giver. Der var ikke meget, han ikke vidste om Børn, og ikke meget om sine egne, han ikke gerne vilde fortælle, hvis han blot havde kunnet noget mere Russisk. Det gled imidlertid ned altsammen. Kosakken tog Geværet ved Fod og lyttede spændt og interesseret, Manden stod med det uhyggelige Billede i sine store Næver og vendte og drejede det af lutter Flovhed, og Konen var kommet helt hen til os med et lille Barn ved hver Haand. Det er uvist, hvad Funke havde faaet ud af det, hvis han var blevet ved. Da jeg standsede ham med en Albue i Siden, var han godt paa Vej til at blive Forstander paa et Børnehjem, men nu syntes jeg, at Tiden var kommet til, at vi talte lidt Forretning. Om de ikke kunde sælge os nogle Æg? Vi havde set, at de havde Høns. Jo, det kunde de da udmærket. Med et varmt Blik til Børnevennen Funke strøg

Konen ind og kom tilbage med en halv Snes Æg i sit Forklæde. Jeg tog dem i Huen. De kostede næsten ingenting, og vi kunde godt komme igen en anden Dag, navnlig Funke, forstod jeg. Vi drog bort med Fred, fulgt af en vennessæl Kosak, som vi, for dog at spørge om noget, spurgte om, hvad dette Sted hed. Han standsede og pegede ind mod den By, der laa med rygende Fabrikkskorstene et Stykke fra Stationen: — Muschetowa! Saa var vi saa meget klogere og kunde fortælle Kammeraterne det, da vi kom tilbage til den Barak, der var udset til os.

Vi var ialt en 5-600 Fanger, der laa i Muschetowa i en 12-14 Dage. Vi fik vor Forplejning paa Banegaarden, men maatte i øvrigt slaa os igennem med, hvad vi kunde købe hos Arbejderne, der næsten alle holdt Høns. Det var nogle ejendommelige Omgivelser, vi boede i. Ved første Blik syntes Stedet saa øde som en Holdeplads paa Heden derhjemme, men i Virkeligheden var den fuld af Liv. Hundreder af Mennesker arbejdede under Jorden, maaske lige under Stationen, for der var Minegange ikke langt derfra, og Hejseværker og Elevatorer var i stadig Bevægelse. Store Togstammer kørte over Sletterne fra Mineskakt til Mineskakt og indtog Ladninger af Kul. De fleste af dem rumlede forbi vor Station paa Vej til Muschetowa eller længere nordpaa. Man kunde se Arbejdshold komme op af Mineskakterne og forsvinde ind i Barakkerne, jørdfarvede og graa. Det hele foregik imidlertid saa stille, at man syntes, det var uvirkeligt, og ikke rigtig kunde tro sine egne Øjne.

Til os var der stadig intet Arbejde, og vi glædede os over hver Dag, der gik, uden at vi blev jaget ned i Minerne. Befolkningen begyndte saa smaat at komme paa god Fod med os, og vi fik nu at vide, at vi var de første tyske Soldater, der gjorde Holdt paa denne Station. Alle de an-

dre, der var kommet forbi, var Østrigere, og om dem gik der ikke tilnærmelsesvis saa slemme Frasn som om Tyskerne. Overfor disse havde Propagandaen gjort sin Virkning til Bunds. De var saa hadede og saa frygtede af disse enfoldige Mennesker, at de havde Vanskelighed ved at forestille sig, at vi virkelig var Tyskere. Det var især den Omstændighed, at vi ikke havde Pikkelhuer paa, der gjorde dem usikre, thi paa alle Propagandabilleder spillede Pikkelhuerne en fremtrædende Rolle. Der var dog en Mand, der boede i Udkanten af Byen, som kunde sige god for, at vi var Tyskere. Han kunde endog tale en lille Smule Tysk. Ved et rent Tilfælde dumpede jeg ind til ham paa et af mine Provianteringstogter og blev modtaget helt godt af en stor Mand, der trak noget paa det ene Ben. Han forklarede mig, at han havde været Krigsfange i Tyskland, men var blevet udvekslet sammen med andre haardtsaaede, og for at vise, at han talte Sandhed, viste han mig nogle Papirer, der var stemplet ved en svensk Grænseovergang, hvor Udvekslingen var sket. Han anbragte desuden ikke uden Virkning nogle enkelte tyske Ord i sin Tale, men Prikken over i'et satte han paa sin Tale, da hans Kone serverede mig noget Mælk og Brød i absolut lidet tillidvækkende Service: — De russiske Kvinder er nogle Svin! udbrød Manden, glad over at kunne vise mig, hvor haarfint han havde opfattet denne Forskel mellem russisk og tysk.

Trediedagen efter at vi var ankommet til Stationen, ankom en Læge, som undersøgte en Del af os og derpaa forsvandt igen med det første Tog. Den næste Dag raabte Kosakkerne til os, at vi skulde træde an udenfor, og da vi var kommet derud, fik vi Ordre til at gaa i spredt Orden ud over de udstrakte græsbevoksede Marker, der laa udenom Stationen. En af Kosakkerne gik foran, bukkede sig ned og halede en stor hvid Blomst op med Rode,

knækkede Stilken og kastede den væk. Dernæst fortalte han os, at saadan skulde vi gøre, bare gaa frem over Græsmarken, trække alle hvide Blomster op og kaste dem væk. Vi saå paa hinanden og paa Kosakken, men kunde se, at det var Alvor, saa der var ikke andet at gøre end give os i Lag med Arbejdet. Det fortsatte vi med nogle Timer 8 Dage i Træk. Endnu den Dag i Dag er det mig ikke muligt at fatte, hvad Mening var med den Øvelse. De hvide Blomster, en stor hvid Marguerite eller Okseøj, var faktisk det eneste smukke, der fandtes der paa Egnen, og intet Menneske ved sin Fornufts fulde Brug kunde finde nogen rimelig Grund til at ødelægge netop disse Blomster. Jeg tror, det var noget, Kosakkerne selv fandt paa. For disse Mennesker har den ene Idé sikkert været lige saa god som den anden. Mange Blomster blev der imidlertid ikke plukket ved vor Hjælp. Vi begyndte hver Dag paa det samme Sted, og naar vi havde passeret en lille Bakke, saa vi ikke kunde se hinanden, lagde Kosakkerne sig ned i Græsset paa den ene Side Bakken og vi paa den anden, røg, spillede Kort eller sov, alt eftersom vi var i Humør til det.

Det var gode Dage, og dem kunde vi saamænd sagtens have holdt ud længe endnu, men Afgørelsen nærmede sig med stærke Skridt. Lægen kom igen og blev der længere denne Gang. Der dukkede ogsaa forskellige Officerer og nogle civile Herrer op i Landskabet, og vi skulde nu opgive, hvad vort civile Erhverv var. De fleste af os opgav det ærligt nok, men den lille Hesser, som havde haft Kafferestaurations i Nikolsk Ussuriski og ogsaa var kommet med paa denne Tur, var saa klog at udgive sig for Apoteker, skønt han vist i Virkeligheden var Arbejder. Da han havde brudt Vejen, fulgte flere hans Eksempel, og en skønne Dag viste det sig, hvad denne Erhvervstælling skulde bruges til. Vore Navne blev raabt op for Fron-

ten. Det var ikke let at høre, hvem Russerne kaldte paa, for de radbrækkede de fleste af de tyske Navne slemt, og de danske -sen Navne forblev en Gaade for dem, idet de helst vilde stryge -sen'et som noget, der var Navnet uvedkommende. Bedst klarede Nikolaj Jepsen sig i denne Navnekonkurrence: — Du har da ellers et Navn, som Russerne kan klare, hviskede Hans Jørgensen til ham under Navneopraabet.

Da dette var til Ende, var Transporten delt i to nogenlunde lige store Halvdele, af hvilke den ene skulde blive ved Kulminerne, medens den anden skulde transporteres videre med ukendt Bestemmelsessted. Kun én af Sønderjyderne, Hans Blom, blev tilbage i den Halvdel, der hørte Minerne til — alle vi andre skulde rejse videre. Vi tog Afsked med Hans Blom i den sikre Tro, at vi aldrig skulde se ham mere, og flere af os skulde det heller ikke, men det var ikke Hans Bloms Skyld. Han klarede Minerne og lever den Dag i Dag i Sønderjylland.

Medens vi tog Afsked med ham og andre Bekendte og senere, da vi stod opstillet paa Perronen og ventede paa Toget, kredsede en civil Herre rundt om os, saá navnlig paa de mindste og spinkleste af os og fo'r derpaa i Hovedet paa nogle russiske Officerer, der stod foran vor Front. Han viste med Haanden og med drabelige Gebærder, at vi allesammen var ganske smaa og uhyre spinkle, overhovedet ikke i Stand til at gøre ordentligt Arbejde. En Del af hans Tale var Fransk, et Sprog, som jeg ofte havde Lejlighed til at høre, da jeg stod i Butik i Hamborg, og Resten var Russisk. — Du store Gud, sukkede Funke, du skal se, det er nok en af de Slavepiskere, vi skal til at arbejde for. Han ligner en Kreaturhandler. Der faar vi det pinedød godt! Jeg skulde tage meget fejl, om han ikke er Franskmand.

Funke tog noget fejl. Manden var ikke Franskmand, men Belgier. Han var Ingeniør og Arbejdsleder for et belgisk Byggefirma, der var beskæftiget med at bygge et stort nyt Fabrikskompleks for Mine- og Fabriksselskabet „Nye russiske Selskab“ i Byen Jussowka, der ligger Nord for Muschetowa. Det var dér, vi skulde hen. Vi var færdige med at plukke store hvide Margueriter under Overopsyn af en Flok Kosakker, der var mere bange for os end vi for dem. Vi indgik nu som Led i et større industrielt Foretagende, noget helt uprøvet for os allesammen.

Toget førte os til Fabriksbyen Jussowka efter en ganske kort Kørsel. Her blev vi anbragt i en stor Fangelejr med et meget stort Opsyn af Gendarmere og Kosakker. Disciplinen var streng og Tonen haard og barsk, ganske anderledes end i Nikolsk Ussuriski. Hans Jørgensen, der var Underofficer, blev skilt fra os og transporteret til en Underofficerslejr i Marienpol. Saa var vi kun fire tilbage. Et Par Dage efter blev Feldsted udtaget til Fabriksarbejde i Jussowka, og vi saá ikke mere til ham. Samme Dags Middag, som han var kommet væk om Morgenens, afgik vi tre resterende Sønderjyder, Karl Rasmussen, Nikolaj Jepsen og jeg, sammen med vore tre gode Hamborg-Venner Kruse, Funke og Brüssow med en Transport paa ialt 80 Mand til en lille Lejr, der laa et godt Stykke fra den store og ikke havde noget Samkvem med den. Lejren var tom, da vi kom, men skrækkelig snavset. Den bestod kun af to smaa Barakker, hvis Tag gik helt ned til Jorden, et lille Skur til Køkken og et endnu mindre Skur til „Kommandantur“. Ud af dette Skur kom en elendigt klædt civil Mand af ren jødisk Afstamning. Han havde en russisk Militærkasket paa Hovedet og Revolver i et sort Læderbælte om Livet. Det var Lejrens Øverstkommanderende, Enehersker over fire gamle Landeværnssol-

dater og 80 Krigsfanger, Mellemand mellem os og det belgiske Byggefirma, vi skulde arbejde for. Om han var civil eller militær, fik vi aldrig at vide, men jeg antager, at han var en civil Mand, der havde faaet Stillingen, fordi han kunde Tysk, og fordi Stillingen fordrede noget Regnskabsføring, som en russisk Underofficer sikkert ikke kunde have klaret. I øvrigt hed han Nikolaus og holdt en smuk Tale til os paa et mærkeligt Tysk, hvori han gjorde Rede for vor nuværende Stilling: Vi var ansat under et belgisk Byggefirma, der arbejdede paa et stort nyt Fabrikskompleks ved Jussowka. Vi afløste en Afdeling Tyrker, som ingenting havde bestilt, og han haabede, at vi bedre forstod at tilfredsstille vore Arbejdsgivere. Vi vilde faa en god Løn, og Kosten vilde vi faa her i Lejren. Foreløbig kunde vi tage fat paa at muge ud efter Tyrkerne — der var, saa vidt han vidste, nok at gøre. Og det havde Nikolaus saa fuldkommen Ret i!

XII

Vi kom til vor Arbejdsplads ved at marchere over den Eng, som vore Barakker laa paa, passere en Vejdæmning, og saa videre frem over Engstykket. Til venstre løb en Kanal, og dér var allerede i den aarle Morgenstund, da vi vandrede til Arbejde første Gang, unge Piger fra Jussowka i Færd med at gaa i Vandet. Kruse vinkede muntert til dem, og de vinkede igen, men inden han kunde faa gentaget sine Signaler, var Nikolaus over ham og gav ham et Puf i Siden, saa han tumlede ind mod Funke. — Nær dig, dit fordømte Svin! snerrede Hamborgeren. Han var hvid i Ansigtet af Raseri, og hans Næve fo'r bagud. Funke greb den og holdt den fast i et Jerngreb. Niko-

laus' Haand fo'r mod Revolveren, men tre-fire Fanger væltede sig, tilsyneladende af Klodsethed og drevet frem af de andre bagved, ind mellem ham og Kruse, og Troppen marcherede uforstyrret videre, fordi Nikolaus havde glemt at kommandere Holdt. Det røbede ham som civil. Selv den yngste Korporal vilde have standset Marchen og afgjort Sagen. Nu marcherede vi hurtigt forbi ham, og han maatte sætte sig i Løb for at komme paa Højde med os igen. Det tog hans sidste Rest af Værdighed. Han glemte, hvordan Striden var begyndt og sluttet, og nøjedes med at skælde ud over, at vi var slaaet ind i en forkert Retning. Kruse gik med bøjet Hoved og bandede sagte, de ustyrligste Eder paa Hamborgerplat, og engang sagde han: — Hvorfor standsede du mig, Funke — bare faa Lov til at slaa den Karl en eneste Gang . . .

— Idiot! svarede Funke roligt, du havde slaaet ham én Gang, og han havde skudt dig én Gang — det er ikke lige Spil.

Vor Arbejdsplads præsenterede sig som et sorttjæret Plankeværk, bag hvilket Fabriksskorstene, høje Stillader, Kraner, Løbebroer, store Slakkebjerge og takkede Mure af ufuldførte Bygninger ragede op. Indvendigt frembød den et Skue af grænseløs Forvirring og Kaos. Der var Rækker af Højovne, Jernbanespor, uhyre Dynger af Bygningssten, Rundjern, Tømmer, ildfaste Sten, Rør af forskellig Art, en Forvirringens Mangfoldighed saa stor, at man ikke kunde gaa 10 Skridt i lige Linie uden at støde paa Hindringer. Plankeværket omspændte et Areal paa Størrelse med en almindelig Bondegård. Paa den ene Side laa færdige Fabriksbygninger, der arbejdede for fuld Kraft, med sort Røg drivende ud af vældige Skorstene, men paa den anden Side laa en Række ufuldførte Bygninger til forskellige tekniske Formaal. Over hele dette Sceneri brændte en naadeløs Sol, og ikke en Vind

rørte sig. Røgen fra Fabriksskorstenene udkrystalliserede i den stille Luft alle tungere Bestanddele, der dryssede som en ligelig fordelt sort Regn over hele Terrænet.

— Det skulde Fanden ta' mig forbydes at lægge Fabriker i saadan et Klima, hvor Røgen ikke kan komme væk! rasede Kruse og gned en hel Del Kulstøv jævner ud i Ansigtet.

— Hold Kæft! svarede Funke, du er paa den sorte Liste og har at vække saa lidt Opmærksomhed, som du overhovedet er i Stand til. Ellers bliver du flaaet levende af Jøden!

Nikolaus, der endnu ikke rigtig var kommet sig efter sit Sammenstød med Kruse, førte os hen til en lille Administrationsbygning, der laa midt inde i Virvaret. Her dukkede den samme civile Mand op, som havde været paa Stationen i Muschetowa, og han saå ud til at være lige saa misfornøjet med vort Udseende som dengang. Han spurgte, om der var Bygningshaandværkere imellem os. En Del traadte frem, deriblandt Nikolaj Jepsen, der var Blikkenslager af Profession. Derpaa skældte Belgieren dem frygteligt ud, dels paa Fransk og dels paa Russisk, og truede dem med de frygteligste Straffe, hvis det viste sig, at de ikke var Haandværkere.

— I skal komme et Sted hen, som er et Helvede i Sammenligning med dette her, hvis I laver Numre! sluttede han truende. Det maa have været haardt at høre paa for den lille Hesser, der ogsaa her var trængt frem i forreste Række og foregav, at han havde indgaaende Kendskab til Tømmerhaandværket.

Vi andre blev anbragt som Haandlangere ved et mægtigt Bygningskompleks, der laa lige ved Indgangen til Fabrikspladsen. Bygningen var et Par Hundrede Meter lang og skulde blive tre Etager høj. Indvendig var den fyldt med et Virvar af Kamre, Trævægge, ildfaste Kanaler og

Rør af alle mulige Størrelser. Dens Mission var at udvinde Koks af Kulstøv og videreudnytte de Affaldsprodukter, som fremkom ved Koksfabrikationen. Vi naaede imidlertid aldrig at se den blive gjort færdig, skønt vi arbejdede paa den i 16 Maaneder, og jeg véd ikke, om den nogen Sinde blev fuldført, thi inden vi havde forladt den, var Landet i Revolution, og en Mængde blev ødelagt uden Hensyn til, om det var nyt eller gammelt.

I Bygningskomplekset arbejdede et Dusin belgiske Murersvende og en Mængde russiske Svende. Til Haandlangere anvendtes foruden os Krigsfanger en Del russiske Arbejdere og Arbejdersker fra Jussowka. Den første Dag gik med at aflæse nogle Jernbanevogne, der indeholdt Malm. Det var et meget strengt Arbejde, og navnlig meget snavset.

I de følgende Dage blev vi efterhaanden allesammen anbragt paa selve Byggepladsen, og de fleste af os i det store Kompleks, som vi kaldte „Koksovn“. Her blev vi hurtigt klar over, at Tempoet var noget anderledes end det, vi var vant til i Sønderjylland og Tyskland. Der blev drevet skandaløst af baade de russiske Haandlangere og Svende. De gik for en meget ringe Løn og havde en lige saa lang Arbejdstid som os andre — fra Sol stod op om Sommeren, til Klokken 7-8 om Aftenen. Kort efter at vi var kommet til Lejren, søgte de da ogsaa om Lønforhøjelse. Det skete offentligt midt paa Pladsen og uden foregaaende Varsel. Hundreder af Mennesker stod og saå paa en Scene, der førte os Vesteuropæere mange Generationer tilbage i Tiden.

De russiske Arbejdere og Arbejdersker havde samlet sig paa Pladsen paa et Tidspunkt, da de vidste, at den belgiske Overingeniør forlod Arbejdspladsen for at begive sig ind til Byen i sin Bil. Han stod og talte med sin Næstkommanderende, da en Deputation paa tre Mand

nærmede sig ham, ydmygt og med Huen i Haanden. Belgieren fortsatte uanfægtet sin Samtale og lod Deputationen blive staaende. Endelig var Samtalen forbi, og en af Russerne nærmede sig ham saa meget, saa han kunde begynde at tale. Uden at vise det mindste Tegn paa, at han hørte, hvad Russeren sagde, vendte Belgieren sig halvt væk fra ham og gav sig til at undersøge en Stabel ildfaste Sten. Russeren gjorde en Bue uden om Stenene for at komme til at staa lige overfor Overingeniøren og havde lige faaet begyndt sin Tale igen, da Ingeniøren atter snurrede rundt og gav sin Næstkommanderende nogle sidste Ordre. Situationen var saa uhyggelig og trist, men den blev værre endnu, da Ingeniøren ikke havde mere at snakke med sin Næstkommanderende om og alle tre Russere løb henimod ham, standsede lige foran ham og begyndte at trygle ham om at høre dem. Belgieren tændte en Cigaret og røg løs paa den, uden at se paa de tre Mænd eller den store Skare, der stod bag dem. Nu havde de alle taget Huerne af. Endelig tordnede han paa sit gebrokkne Russisk.

— Hvad vil I?

— Brødet er blevet dyrt, Pan, sagde den af Russerne, som havde ført Ordet fra Begyndelsen, og vi har ikke Raad til at købe nok til os og vor Familie . . .

— Hvad kommer det mig ved, forlanger I mer Løn?

— Kun lidt mere, Pan!

— I vil altsaa ikke nøjes med den Løn, som er fastsat her for dette Arbejde. Det er Oprør. I Arbejde omgaende, eller jeg sender Bud efter Soldater!

Derpaa gik han ganske roligt sin Vej midt igennem Flokken og ud mod Arbejdspladsens Udgang, hvor hans Bil, der kørtes af en tysk Krigsfange, ventede.

Jeg forstod i og for sig godt, at han havde svært ved at beherske sig overfor de russiske Arbejdere. Deres Tempo

var gruopvækkende langsomt, men deres Løn var ogsaa derefter. Den Mad, de havde med paa Arbejdspladsen, var saa fattig og utilstrækkelig, at man sagtens kunde forstaa, de ikke satte mere Fart paa.

Vi havde begyndt med ganske godt Arbejdsmod. Naar alt kom til alt, var det dog en Behagelighed at have noget at bestille i Krigsfangelejren frem for at gaa og drive. I de varme Sommermorgener travede vi med godt Humør fra den lille Baraklejr, hvor vi boede, over til Fabriksterrænet, og undertiden blev der sunget paa Udmarchen og ogsaa paa Marchen hjem. Om Aftenen var der endnu en Timestid til at ligge og sole sig paa Græsset ved Barakkerne, og hver Søndag fik vi Lov til at vaske vort Tøj og os selv, saaledes at vi kunde holde os fri for Lus. Bedst var det, at vi hurtigt fik Forbindelse med Hjemmet, og at de saa længselsfuldt ventede Brevkort, som vi maatte undvære, saa længe vi laa paa Rejse, begyndte at indfinde sig med stigende Hyppighed. Min Kone nummererede alle sine Breve, for at jeg kunde kontrollere, om de alle kom frem, og i den første Tid i Jussowka var Postgangen ganske god.

Men Sommeren 1916 var ikke gaaet til Ende, før der var kommet et ganske andet Tempo over Arbejdet. I det Sjuskeri, der prægede Byggeriet, var det umuligt at opretholde Lysten til at arbejde. Belgierne skældte og rasede og jog paa, hver Gang de så nogle af os gaa og drive paa Pladsen, og det var letforstaaeligt, thi det så ud, som om hele Byggeriet var ved at gaa i Staa og det store Arbejde dømt til aldrig at blive færdigt. De russiske Haandlangere og Haandværkere bestilte ikke mere, end de var tvunget til, og meget ofte lavede de det hele forkert, saa det maatte rives ned igen, og da det var dem, der bestemte Farten, slog Krigsfangerne hurtigt ind paa det

samme Tempo, ja, satte yderligere Rekorder i Drivert. Derfra var Skridtet ikke langt til Sabotage, og da Efteraaret satte ind, var den i fuld Gang.

Der var Optræk, allerede da vi fik vor første Afløsning. Det voksede, da vi fik vor næste, men da vi for tredje Gang mærkede, at vi arbejdede med Underskud, var Spillet gaaende.

Vor Løn var fastsat til 1 Rubel og 50 Kopek om Dagen, en ganske udmærket Løn dengang, og vi var lykkelige over Udsigten til at kunne lægge mindst 30 Rubler op om Maaneden. Vi vilde komme hjem som velhavende Mænd, mente vi. Ganske vist fortalte man os noget om, at vi skulde betale for Kosten, men da den hverken var særlig god eller hævet over almindelig russisk Soldaterkost, kunde vi ikke tænke os, at det kunde blive til meget. Under Fangetransporterne havde vi undertiden faaet udbetalt 25 Kopeker om Dagen i Kostpenge i Stedet for Mad, og for dem kunde vi købe mere og rigeligere Mad, end vi fik udleveret.

Da vi fik vort første Maanedesregnskab, viste det sig imidlertid, at Kosten var sat til den ene Halvdel af Lønnen, og desuden var der afsat nogle ganske vanvittige Udgiftsposter. Saaledes skulde vi lønne Nikolaus, der var en civil Mellemand mellem os og Firmaet, vi skulde lønne Vagterne, og vi skulde betale for vort Ophold i Barakkerne. Resultatet af dette blev, at hver eneste Dags Indtægter blev overskredet med en Sum, der varierede fra 10 til 20 Kopeker, saaledes at vi afsluttede hver Maaned med et Underskud paa 3-5 Rubler, som blev trukket fra næste Maanedes Løn. Det var den mest oplagte Svindel og Misbrug af Krigsfanger, som man kunde tænke sig. Kosten kunde sikkert til en saa stor Husholdning sættes til en Snes Kopeker, og naturligvis kunde det ikke være lovligt

at lade os betale baade Nikolaus' og Vagternes Løn eller Leje for de Barakker, som vi retmæssigt havde Krav paa som Krigsfanger. Fidusen blev lavet mellem Nikolaus og det belgiske Firma, og vi protesterede forgæves. Jeg sagde det til Underingeniøren: — Jeg taler ikke Tysk, svarede han. Saa forsøgte jeg mig paa Russisk: — Jeg forstaar ikke Meningen, svarede han, er der noget i Vejen med Deres Regnskab — er det lagt forkert sammen.

— Nej, det er ikke det, men alle de Udgifter — de er jo større end Indtægterne . . .

— Det ser ud til det, lød Svaret, men kan jeg gøre for det? Udgifterne faar vi præsenteret fra Deres Lejr.

Der var ikke noget at gøre. Flere andre havde fat paa Underingeniøren, men med samme Resultat. Saa maatte vi i Gang med Nikolaus. Vi var et Par Stykker, der fik fat paa ham i Gaarden mellem Barakkerne, men han betydede med en stor Haandbevægelse, at Sagen hørte hjemme paa hans Kontor. Derinde hørte han i Ro paa Klagen og sagde saa: — Hører jeg flere af denne Slags Klager, bliver det nødvendigt at flytte nogle af de mest utilfredse. Der findes et Par andre Lejre her i Rusland, som er indrettet netop for Fanger, der ikke kan indordne sig under Forholdene.

Det var haabløst. Vi vendte tilbage til en Flok Kammerater, der skummede af Raseri over den Maade, vi blev behandlet paa, og raabte op om rent og skært Slaveri og om at klage til Røde Kors eller til Lejrkommandanten i den store Jussowka-Lejr, men de blev dog hurtigt bragt til Tavshed af dem, der havde haft Lejlighed til at studere Forholdene indenfor Jussowka-Lejren lidt nøjere. Der skulde vi hen, naar vi skulde til Lægen, og selv ved saadanne Lejligheder sparede Kosakkerne ikke paa Slag og Spark og andre Raaheder. At vende tilbage til den

Lejr var at komme fra Asken og i Ilden, det kunde enhver sige sig selv. Det bedste var at blive i denne lille Arbejdslejr, enten vi fik noget for det eller ikke. Vi havde jo en vis Frihed, og naar alt kommer til alt, sagde Karl Rasmussen meget fornuftigt, har vi dog Føden og Tag over Hovedet, og Belgierne kan jo ikke trylle Penge fra os, naar vi ingen har.

Det blev saa derved. Der var ingen, som klagede mere, hverken til Belgierne eller til Nikolaus. Vi saa med Interesse, hvorledes han forvandlede sig fra en ydmyg Civilist til en straalende Herre i Officersuniform. Det gik lidt efter lidt, efterhaanden som de forskellige Maaneders Udbytte blev fordelt. Først kom Støvlerne, senere Uniformen og til sidst Kappen, der var en Officer værdig. Nikolaus, der næppe anede, hvordan han skulde komme op paa en Hest, anlagde Sporer og Ridepisk, og efterhaanden som han kom til at se mere og mere militærisk ud, blev hans Disciplin ogsaa meget strammere. Medens Fanger i andre Fangelejre, hvorfra der blev gjort Tvangsarbejde, nød en vis Frihed, saa var der ikke Tale om Frihed for os. Hver Søndag maatte tre Mand følges med Nikolaus ind i Byen, hvor de kunde gøre Indkøb til sig selv og til Kameraterne i ganske bestemte Forretninger, hvor Nikolaus naturligvis havde Procenter. Han blomstrede som en Rose paa vor Bekostning og tjente Penge over en lav Sko. Rigtig gal i Hovedet kunde man for Resten ikke blive paa ham. Det var helt vederkvægende at se, at dog noget kunde vokse og trives midt i al det Driveri og Forfald og Vanstyre, som vi havde for Øje til daglig. Og Nikolaus kunde ogsaa have sine lyse og hjertelige Øjeblikke. Naar han raabte Post op, kunde han godt komme med smaa skælmske Kommentarer til de mange Postkort af Kvinder og Børn, der blev sendt fra Hjemmene til Fangerne.

Efterhaanden faldt Forholdene baade i Lejren og paa Arbejdspladsen til Ro i sædvanemæssige Former. Vort Arbejde blev lige saa sløjt og uden Humør som Russernes, og hvad der kunde gøres forkert, blev gjort forkert. Den kæmpemæssige Bygning blev under mindre Forhold til et nyt Babelstaarn, hvor ingen vilde forstaa hinanden og ingen arbejdede sammen. Der blev næppe anbragt en Rørledning af tyske Fanger, uden at der paa de mest utilgængelige Steder var hamret Træpropper ind i den eller den i det meste af sin Længde var fyldt med faststamped Ler. Hvor der skulde mures med nummererede Sten, begyndte man ganske af sig selv fra den forkerte Side, saa det hele gik i Skuddermudder, og de, der kunde faa givet en halvfærdig Tværvæg saa megen Slagside, saa den faldt ned i Løbet af Natten, ansaa sig for særdeles heldige. Naar Jernbanevogne med kostbare, specielt formede ildfaste Sten skulde udlosses, var det en given Ting, at mindst den ene Halvdel af Stenene ikke overlevede det Stykke Arbejde, og hvor der var en Mulighed for at sammenblande nummererede Sten, blev der lagt et stort Arbejde ind paa det. To Mand blev sat til at sortere en vældig Bunke Sten af den Slags med kun to Numre paa. Der var flere Ugers Arbejde for dem, da de absolut ikke forhastede sig. Da Arbejdet endelig var færdigt, og der stod to Stabler paa Arbejdspladsen, var de lige usorterede. De forklarede med englelig Uskyld den belgiske Ingeniør, at de havde siddet overfor hinanden og sorteret. De var blevet enige om, at Stenene med de lige Numre skulde lægges til højre og omvendt, men da de nu sad med Front mod hinanden, havde de glemt, at den ene havde højre, hvor den anden havde venstre. Det maatte være sket paa den Maade, mente de. En Berliner, der paa Grund af sin usædvanlige Dovenskab blev kaldt „Greven“, havde sikret

sig det Arbejde at nummerere de forskellige Stenbunker, som blev læsset af Jernbanevognene. Han klarede sig med at skrive ét eller to Tal om Dagen, og saa passede de endda hverken her eller dér. Haandlangere bar to Sten ad Gangen op til Murersvendene, der ikke forhastede sig med at faa dem anbragt, og Folk gemte sig i Sidegange og Kanaler i Timevis. Alt, hvad vi kendte til Soldaterpjækkeri, blev taget i Brug ved denne Lejlighed, og trods Belgiernes fortvivlede Forsøg paa at faa Arbejdet gjort færdigt, kom det ikke ud af Stedet.

Det visnede i deres Hænder, fordi de havde gjort sig til Uvenner baade med Russerne og med Krigsfangerne, og de vidste det godt. Deres Afregninger med os viste større og større Underskud, vor Dagløn blev sat ned og vore Udgifter sat op. Kunde de ikke faa Ram paa os paa anden Maade, saa havde de en Udvej dér. Naar en Mand, trods det ringe Arbejde, vi præsterede, maatte have sig en ny Frakke eller et Par nye Bukser, skulde det købes gennem Firmaet. Det tarveligste Klædningsstykke kom derved til at koste mere, end man behøvede for at købe et fint Sæt Tøj paa det frie Marked. Vi var imidlertid ligeglade med, hvor meget vi kom til at skylde det belgiske Firma, da det ved tilstrækkelig mange Eksempler var fastslaaet, at ingen kunde tjene saa meget, som han blev skrevet i Udgift for. De fleste slog sig til Ro med, at de sikkert ikke kunde blive tilbageholdt paa Grund af Gæld.

Nikolaj Jepsen og Karl Rasmussen var paa en eller anden Maade kommet i Forbindelse med nogle Kammerater, der laa i en sønderjysk Fangelejr, Jurjew Polski, Nord for Moskva og de gjorde dem opmærksom paa, at her var tre Sønderjyder, som meget gerne vilde slutte sig til dem. Fra Jurjew Polski blev der da ogsaa gjort et Arbejde for at faa os bort fra Jussowka, men Forvirrin-

gen var efterhaanden saa stor i Rusland, at det først kronedes med Held, da det var blevet for sent.

Vinteren kom med en frygtelig Kulde, og Byggearbejdet standsede næsten helt. Vi blev dog alligevel kommanderet ud hver Morgen og gjorde Arbejde hele Dagen paa Pladsen. Mange var syge og hostede stærkt, men ingen brød sig om at melde sig syg, da Lægen i den store Jussowka Lejr og hans Kosakker havde et meget ilde Ry. Vi samlede vore Bestræbelser om at faa saa meget at putte i Kakkelovnen som muligt. Det var ikke svært, men i høj Grad ulovligt. Paa Arbejdspladsen laa der store Bjerge af Koks, der endnu ikke var findelt, men formet i store Blokke, som det kom ud af Ovnen. Her forsynede vi os hver Aften med et Stykke under hver Arm, og trods Vagtens rasende Protester marcherede vi frejdigt ind i vor lille Lejr med Byttet under Armen. Nikolaus sagde ingenting. Tilfældet berørte ikke hans Økonomi paa nogen ugunstig Maade, men paa vore Aflønningssedler kunde vi se, at han virkelig beregnede sig Penge for Brændsel til Lejren, skønt han aldrig købte saa meget som et Kilo, men tværtimod levede højt paa de store Bunker, vi stjal paa Arbejdspladsen.

Med den store Kakkelovn fyret op, saa Jernet lyste rødt, og med Døre og Vinduer godt lukket, var Barakken et nogenlunde taaleligt Opholdssted i Kulden, men om Morgenens frøs vi altid, da vi ikke havde ret meget at dække os med og Kakkelovnen som Regel var gaaet ud i Løbet af Natten. Der var en frygtelig Hosten og Banden og Nysen hver eneste Morgen, naar Nikolaus eller Vagten kaldte ud, og der var ikke meget Humør over Marchen til Arbejdspladsen i de kolde og mørke Vintermaaneder.

Det, der reddede Vinteren 1916 for mig, var, at jeg fik

en Pakke fra Skern indeholdende en Kasket med blank Skygge, som vi brugte dengang i Sønderjylland, og et Par gode danske Træsko. Der havde været et helt Sæt Tøj i Pakken, men det var forsvundet undervejs. Kun Kasketten og Træskoene havde man ikke haft Brug for. Til Gengæld havde jeg det. Udrustet med de varme danske Træsko og den gode vatterede kinesiske Frakke, som jeg havde købt i Nikolsk Ussuriski, var jeg paa den sikre Side og klarede mig godt gennem Vinteren og Foraaret 1917, der kom saa at sige med Dags Varsel og satte hele vor Lejr under Vand i nogle Dage. Men samtidig med, at dette brusede hen over Sydrusland, udløste andre bundne Kræfter sig i Rusland — den første Revolution.

XIII

En Dag i Slutningen af Marts 1917 sad vi paa Arbejdspladsen paa Stenstabler og opstablede Rør og hørte Arbejderne synge. Det var en fast Skik i Jussowka, naar Vejret var godt. Jeg sad mellem Karl Rasmussen og de tre Hamborgere, mens Nikolaj Jepsen stod mellem de russiske Sangere og var regnet for den bedste Stemme iblandt dem. Han talte allerede udmærket Russisk, og hans Lommebog var fuld af Tekster til russiske Sange prentet med den smukke russiske Skrift. Igennem Sangen havde han fundet Vej ind i den russiske Verden, som stadig var fremmed og Udland for os andre, og disse Sangstævner paa Arbejdspladsen glædede han sig til. Naar Russerne sang, glemte de baade deres Pjalter og deres Fattigdom, og hvad Jepsen angaar, blev han en fri Mand og højt hævet over os andre, der kun kunde lytte.

Nikolaus kom gaaende hen imod os i sin elegante Uniform. Det undrede mig noget, at han var paa Pladsen paa denne Tid af Dagen, og jeg gættede paa, at han havde et eller andet at sige os. Det havde han ogsaa. Han gik lige hen imod os og sagde halvt fortroligt paa sit mærkelige Tysk:

— Es wird geben Revolution — der bliver Revolution.

Til de russiske Arbejdere sagde han intet, men da han aabenbart ikke syntes, at hans Nyhed havde gjort tilstrækkeligt Indtryk paa os, tilføjede han: — Czaren er væk — Revolutionen har sejret.

Vi kiggede lidt paa hinanden, og Jepsen kom hen til os andre. Hvad det nu kunde komme til at betyde for os, om der blev sluttet Vaabenstilstand, saa vi kunde komme hjem! Medens vi drøftede dette, begyndte en Mand at entre til Vejrs i den højeste Skorsten, der var i Fabrikskomplekset. Det gik hurtigt og sikkert. Det var én, der var vant til Turen. Da han var kommet helt op, fastgjorde han noget til Lynaflederen og kravlede saa ned igen. Inden han var naaet ned, foldede den første røde Fane, jeg havde set i Rusland, sig ud fra Lynaflederen. Den mistede hurtigt sin røde Farve paa Grund af Skorstensrøgen, men i nogle faa Minutter flammede den i Solen og betog os allesammen Mælet ved sin tavse Dristighed.

Der blev ikke bestilt ret meget den Eftermiddag, for alle havde travlt med at raadspørge hinanden om, hvad dette kunde føre til. De russiske Arbejdere samlede sig i heftigt diskuterende og cigaretrygende Grupper, og den russiske Opsynsmand, en prægtig Fyr, som vi kaldte Rinaldo, paa Grund af hans røveragtige Udseende, gjorde intet for at sætte Fart paa Arbejdet. Belgierne lod sig overhovedet ikke se.

Saaledes kom Kerenski-Revolutionen til os i Jussowka!

Da vi kom hjem, saá vi, at Vagterne ikke længere havde Geværer eller andre Vaaben, men derimod rødt Bind om Armen. Den næste Morgen var Nikolaus' Revolver forsvundet, og ogsaa han havde anlagt det røde Bind. Tillige havde han anlagt et særdeles elskværdigt Væsen, som dog kun holdt sig nogle faa Dage. Saa genfandt han baade Revolveren og sin gamle bryske Holdning overfor os.

Vi begreb ikke et Muk af det hele. Vi havde været fuldstændig uden Kontakt med Begivenhederne i Rusland og i den øvrige Verden. Brevene hjemmefra fortalte kun om de hjemlige Begivenheder, og Aviser saá vi aldrig. De faa Russere, vi kom i Berøring med, var kun uvidende Arbejdere, der ikke havde den vageste Anelse om, hvad der var sket i Petrograd og Moskva. Det er vanskeligt nu bagefter at sætte sig ind i en saadan Tilstand af total Uvidenhed om alle de store Begivenheder, der var foregaaet i den Tid, vi var Fanger, men at den var en Kendsgerning, er sikkert nok. Ingen Fanger i Verdenskrigen kunde holdes i en saadan Tilstand af Uvidenhed som netop os, og vi blev det — uden at vel nogen i øvrigt gjorde sig den mindste Anstrengelse for at skjule Begivenhederne for os. Landet var blot saa stort, Efterretningsmidlerne saa faa og vore Omgivelser lige saa uvidende som vi andre.

Efterhaanden som Brevene kom hjemmefra, lykkedes det os dog at regne ud, hvad der var sket. Der var hændt det utrolige, at Russerne havde afsat og vistnok ogsaa fængslet deres Czar, men Krigen fortsattes stadig paa Fronterne. Det sidste var det afgørende for os. Saa var Haabet om at komme hjem atter blevet slukket.

Det var i disse Dage, da vi skrev saa hyppigt for at faa en Smule Besked om Forholdene i det Land, vi opholdt

os i, at den mystiske J. Wulff dukkede op i vore Breve. Med en fremmed Haandskrift var der undertiden føjet nogle Ord i Marginen paa Brevkortene, og de var altid underskrevet J. Wulff. Det var som oftest blot en Linie om, at i Dag skulde jeg være glad, for det var da et godt Brev, jeg havde faaet, eller: Bare lade være med at være saa bekymret for dem derhjemme, jeg véd, de har det godt. Rasmussen og Jepsen fik de samme Tilføjelser paa deres Breve, men de tyske Fanger ikke. Da alle Brevene kom over det danske Røde Kors, gik vi ud fra, at det maatte være én dér, som sad og skrev disse Tilføjelser. De var netop i denne Tid, hvor vi haabede saa meget og led saa mange Skuffelser, den mest kærligkomne Haandsrækning, der kunde ydes os, fordi vi tog dem som en sikker Garanti for, at Brevet eller Kortet ikke var skrevet blot for at opmuntre os. Vi tre Sønderjyder talte meget om, hvem denne J. Wulff var, og troede, at det var en Mand. Vi sendte saa Hilsener til ham i vore Breve, men først da jeg kom hjem og en Dag ganske uventet fik Besøg fra Frøken Jane Wulff fra København, fik jeg den fulde Forklaring. Hun var en af de mange milde og gode københavnske Kvinder, der i Krigens Tid med Liv og Sjæl kastede sig ind i Arbejdet for at hjælpe de danske Krigsfanger i Rusland. Hun læste de mange Breve til og fra Fangelejrene igennem, og naar hun syntes, det var tiltrængt, gjorde hun sine Tilføjelser med sin lille sirlige Skrift.

Jane Wulff lever endnu, men er blind. Hun er maaske blevet det af det store Arbejde, hun paatog sig under Krigen, men den Dag i Dag følger hun de mange sønderjyske Krigsfanger, hun kom i Forbindelse med, og de skriver trofast til hende om deres Sorger og Bekymringer. Jane Wulff svarer den Dag i Dag regelmæssigt paa disse Breve, giver gode Raad og mere end det, hvor Hjælp kan

gives. Der er blevet rejst Mindesmærker for mindre Bedrifter end hendes i Danmark.

I disse Dage var det ogsaa, at vi tre Sønderjyder og de tre Hamborgere fattede en stor Plan om at flygte. Vagterne havde ingen Vaaben og var nærmest bange for os, og vi kunde mærke paa meget, at der var ved at blive Uro og Uorden i Landet. Det maatte være den rigtige Tid at komme af Sted paa, inden man fik genoprettet Ordenen. Planen var storslaaet og egentlig ganske enkel. Vi vilde flygte i Overingeniørens Bil. Hans Chauffør, der var Tysker, havde stor Lyst til at komme hjem og kunde ikke udstaa Overingeniøren. Vi talte med ham, og han var villig til at køre bort med os, skaffe os Civiltøj og falske Pas, men det kostede mange Penge, og dem havde vi ikke. Jeg fik imidlertid overført et større Beløb til Danmark, og nu skulde de blot under en eller anden uskyldig Form transporteres til Rusland. I mange Uger gik vi i Spænding og studerede hjemmelavede Kort samt gennemgik Planen i alle Enkeltheder. Chaufføren var overbevist om, at Planen ikke kunde slaa fejl. Han kendte alle Veje i vid Omkreds omkring Byen og tilføjede: — Med et Automobil kommer man frem overalt i Rusland. Ingen tør standse Folk i den Slags Køretøjer!

Jeg er nu ikke saa sikker, som Chaufføren var det, men den store Plan kom aldrig til at staa sin Prøve. Det viste sig umuligt at faa Pengene overført til Rusland paa den Maade, som vi ansaa for den sikreste. Vi faldt atter til Ro efter nogle spændende Uger, og samtidig lod det til, at ogsaa Forholdene i Rusland begyndte at falde i Lave igen. Vagterne fik ganske vist ikke deres Geværer tilbage, men derimod Revolvere, og Nikolaus blev ogsaa genrustet med en Revolver. I den store Lejr forsvandt Kosakkernes Piske og Ryttersabler, men Revolveren fik de Lov til at be-

holde, som Regel sammen med Karabinen. Den russiske Revolution havde en mærkelig Uvillie mod de blanke Vaaben, men overalt hvor vi kom i den følgende Tid, var der vokset Revolvere og andre kortløbede Skydevaaben frem.

I disse Uger efter Revolutionen gik Byggearbejdet paa Fabrikpladsen omtrent i Staa. Der var ingen, der brød sig om at bestille noget, end ikke den Smule, der hidtil var præsteret. Kun hvor det gjaldt om at blive fri for Arbejde, blev der præsteret virkelig godt og snildt Arbejde. De mest usandsynlige Dæksposter blev oprettet, og selv de belgiske Murersvende, der dog ellers havde søgt at faa lidt ud af det, sløjede af og opgav det hele. Naar jeg nu hører om Sabotage paa russiske Arbejdspladser, forstaar jeg det saa godt. Netop i det Land er det muligt, at et Stykke Arbejde kan løbe i Staa ganske af sig selv.

XIV

Den 1. Maj 1917 fik vi Ordre til at træde an i vort bedste Tøj i Barakgaarden. For de flestes Vedkommende betød dette kun, at de traadte an i Arbejdstøjet som sædvanlig, for de havde ikke andet. Nikolaus var da ogsaa misfornøjet med vort Udseende og vandrede forbi vor Front med et kritisk Blik til hver enkelt Uniform. Vi saå ikke godt ud. Over Arbejdspladsen laa et vældigt Sodlag fra de evigt rygende Skorstene, og det havde afsat rigelige Mærker paa vort Tøj. Dertil kom, at vi alle var mer eller mindre fyldt med Skæg i Ansigtet og i Tidernes Løb havde faaet en meget uens Paaklædning. Nogle havde deres gamle Uniformer, medens andre havde faaet russiske Bluser. Jeg havde endnu Resterne af min Uniform

suppleret med Kasketten fra Skern og de danske Træsko. Intet Under, at Nikolaus var utilfreds med os!

Vi marcherede ud af Lejren som sædvanlig, men i Stedet for at sætte Kursen mod Fabrikspladsen lod Nikolaus os dreje af mod Byen, og for første Gang fik jeg her Lejlighed til at gaa gennem selve Jussowka By, en stor, temmelig snavset Fabriksby, hvis Gader vrimlede med daarligt paaklædte Mennesker, der ikke saå ud til at have det stort bedre end os andre. Der var ingen af os, der kunde begribe, hvad vi skulde i denne By. De fleste mente, at vi skulde forflyttes til en anden Lejr, og begyndte at bande Nikolaus, fordi han ikke havde ladet os faa alle vore Sager med, men efterhaanden som vi kom igennem Byen og mødte den ene Fangekolonne efter den anden paa March, begyndte vi ogsaa at gætte paa noget glædeligere. Skulde Krigen mon være forbi og vi hjemsendes? Det lød for godt til at være sandt. Det var kun noget, man kunde fable lidt om, men ikke tage alvorligt. Medens vi var i Færd med det, svingede vi ind paa Torvet, en vældig, aaben Plads, hvor der stod en Mængde andre Krigsfanger opmarcheret. Deres Udseende bekræftede rigeligt, hvad vi havde hørt om den store Lejr ved Jussowka, nemlig at den sled haardt paa Fangerne. En af vore Kammerater, Feldsted, der var blevet skilt fra os andre og var blevet tilbage i Jussowka-Lejren, var død nogle Uger efter vor Ankomst til Sydrusland. Vi havde først faaet det at vide for ganske kort Tid siden, samtidig med Rygter om, at der var smitsomme Sygdomme i den store Lejr.

Vi stillede os op paa Række med nogle østrigske Krigsfanger, der saå syge og trætte og udtærede ud. Flere masede ind paa Pladsen og tog Opstilling bag os. Foran os trængtes en stedse voksende civil Menneskemængde. Unge Kvinder og Studenter begyndte nede paa den ene Sol-

daterfløj at dele et og andet ud, men vi kunde ikke se, hvad det var: — Du skal se, det er en Flaske Brændevin pr. Mand, sagde Kruse, husk paa — det er jo den 1. Maj!

— Er der noget særligt ved den? spurgte jeg.

— Er du tosset Mand, véd du ikke, at det er den store socialistiske Demonstrationsdag. De er ved at lave en Demonstration for Frihed, Lighed og Broderskab — det har jeg set saa tit derhjemme i Hamborg, men ganske vist ikke paa denne her Maade.

— De skulde hellere tage og give os fri, sagde Nikolaj Jepsen, hvad skal den Komædie betyde! I Morgen skal vi paa Tvangsarbejde igen . . .

Ind paa Pladsen kom marcherende Musikkorps, baade civile og militære, og der kom lange Optog af Skolebørn og voksne og civile. De unge Piger og Studenter, der var spædet op med nogle ældre, ret velklædte Herrer, som saå ud til at tilhøre Intelligensen, var nu kommet hen til os og fæstede store Sløjfer af blodrødt Tøj paa vor Uniform. Over Mængdens Hoveder løftede sig store røde Faner og Bannere med ildnende Indskrifter, der alle slog stærkt paa Fred og Broderskab mellem Folkene, og nu begyndte ogsaa Musikkorpsene at spille, forholdsvis ude af Takt og foreløbig paa hver sin Melodi. Skolebørnene begyndte at marchere ud af Pladsen og derefter nogle af de voksne. Saa skubbede et Musikkorps sig ind, og saa kom Turen til os. Ganske langsomt begyndte vi at vandre gennem Byens Gader, ført af Skolebørnene. Foran os blev båret et stort rødt Banner uden Indskrift, og efter os fulgte Tusinder af Krigsfanger og civile. Fortovene var tætpakkede af Tilskuere. De var alle fattigt klædt paa og saå snavsede ud. Kun rent undtagelsesvis saå man et velklædt Menneske iblandt dem. Ud fra Vinduerne blev der flaget med smaa røde Flag eller blot røde Tøjklude sat paa et Kasteskaf. Det saå ikke videre festligt ud, men i

Sammenligning med de Omgivelser, vi havde for Øje til daglig, hævdede det sig nu helt godt.

— Bare jeg vidste, hvad vi render rundt efter her i Byen, hviskede Karl Rasmussen, men jeg kan ikke begribe, hvorfor de pludselig er kommet i Tanker om os. Bliver der ikke kæmpet paa Fronterne mer?

— Det gør der vel nok, mente jeg, men jeg forstaar for Resten heller ikke et Ord af det.

— Det er Socialismen — det er Folkenes Internationale, sagde Funke, kan I da slet ingenting forstaa!

— De kan havde deres Socialisme for mig, bare jeg var vel herfra, sagde Karl Rasmussen; jeg vilde hellere arbejde paa Fabriken end gaa og være til Grin her.

Vi gik Gade op og Gade ned. Flere Gange kom vi gennem de samme Gader, men det var nødvendigt, for at Demonstrationen ikke skulde holde op for tidligt. Tilskuerne i Vinduerne og paa Gaden holdt taalmodigt Stand, og der blev vinket til os langs hele Vejen. Endelig naaede vi Torvet igen. Vi var gaaet forbi det to-tre Gange, og hver Gang haabede jeg, at det nu maatte være Slut. Jeg var blevet træt i Benene af at gaa i mine Træsko. De var gode nok til at sjokke rundt paa en Arbejdsplads med, men til et timelangt Demonstrationtog vilde jeg nu have valgt noget andet Fodtøj, hvis jeg havde haft det.

Vi svingede ind i Uorden og kom naturligtvis til at staa helt anderledes, end da vi marcherede ud. Foran os tog en hel Del unge Mennesker Plads, baade Kvinder og Mænd, med store røde Sløjfer paa Brystet og tydeligt nok stærkt optaget af det, de havde oplevet. Krigsfangerne raabte i deres Hjertes Naivitet til Pigerne, for de troede, at det var Sjøv og Fest det hele. Men de hentede sig kun strenge og straffende Blikke fra Pigerne og Latter fra Kammeraterne, og saa kiggede de ned ad deres Tøj og følte sig i Ansigtet og forstod, at de slet ikke var de unge raske Fyre, som de

ansaa sig selv for at være. Vi var alle gamle Mænd med langt og uplejet Skæg, i snavsede og latterlige Dragter og i elendigt Fodtøj. Kun Øjnene skinnede blanke og eventyrlystne ud af de skægbevoksede Ansigter, naar de unge Piger leende vendte sig imod Fangerne, vinkede til dem og nu og da kastede nogle Cigaretter ind imellem dem. En af Hamborgerne greb en Cigaret i Luften med en hurtig Haandbevægelse, stod lidt og drejede den mellem Fingrene, der kvaste Cigaretten, rullede Papir og Tobak sammen til en Klump og slængte det til sidst væk med en Bevægelse, som ønskede han at slaa meget mere i Stykker.

— Satan i Helvede — vi er jo ikke andet end Dyr — væk med jeres forbandede Cigaretter!

En Mand med Fipskæg og i en Frakke med flagrende Skøder var klatret op paa en Bil, der stod paa Pladsen, og holdt en lang Tale til os. Han talte med rivende Tungefærdighed, ganske anderledes end Arbejderne paa Pladsen talte, og jeg forstod kun grumme lidt af, hvad han sagde. Da han var færdig, raabte Russerne: — Frihed — Frihed! og klappede begejstret i Hænderne.

Dernæst stod en Soldat op, som sagde Kammerat for hvert tredie Ord i den ganske korte Tale, han holdt.

— Giv os saa fri, Kammerat! raabte en af Krigsfangerne bagved mig, med skingrende Stemme, men Taleren hørte det ikke. En af Studenterne vendte sig om og sagde: — Saa snart Kejseren er styrtet og Tyskland er en Republik, slutter vi Fred.

— Tak skal I ellers ha'! svarede Funke, saa har det lange Udsigter.

Soldaten blev afløst af en Student, en ganske ung Mand med en broget Hue, som han snart satte paa Hovedet og snart tog af igen, snart knugede mellem Hænderne og snart svang i Luften. Han havde en ualmindelig smuk og tyde-

lig Stemme, en født Folketaler, der rev Forsamlingen med sig. Ofte blev han afbrudt af vældigt Bifald fra de civile og bukkede som en Skuespiller, naar han rigtig tog Kegler. Fangerne klappede dog ikke. De stod og flyttede paa Benene, ømme i Fødderne af den lange March i deres daarlige Fodtøj, og de fleste af dem var nok ogsaa sultne. Jeg saå ned langs Rækken, og jeg saå mig tilbage. Det var det samme Syn, som mødte mig overalt. Den varme Majsol skinnede ind i deres graa og snavsede, skæggede Ansigter og paa deres elendige Tøj og afslørede hver en Enkelthed i deres grænseløse Fattigdom og Usselhed.

Endelig holdt Studenten op, og endnu inden de civile var færdige med at klappe, begyndte de første Afdelinger af Fangerne at marchere ud af Pladsen til Tonerne af tre-fire Musikkorps, der spillede hver sin Melodi. Af en eller anden Grund slog et Musikkorps Følge med os, da vi svingede ud, og fulgte os et Stykke gennem Byen. De spillede et Par Melodier, som jeg ikke kendte, og slog saa over i „Marseillaisen“. Jeg havde kun haft Lejlighed til at høre den skønne og vilde Melodi faa Gange, men i denne Situation, hvor jeg var kommet i daarligt Humør, fordi man havde anvendt os til en Demonstration som Dukker og Statister, greb den mig, og jeg følte Friheden som noget stort og attraaværdigt og saa helt forskelligt fra den Frihed, der var blevet raabt paa under vor March. Ved Udkanten af Byen slap Musikkorpset os: — Det er s'gu ligesom Regimentsmusiken, sagde Kruse, den holder ogsaa altid op, hvor Brostenene slipper op.

Vi naaede i Hurtigmarch Lejren. Der var nok ikke én i hele Flokken, der ikke længtes efter at komme hjem igen. Det var ganske vist smaat bevendt med vort Hjem, men det var dog meget bedre end alt det, vi havde været med til. Derhjemme ventede ogsaa Kokken med en Grydefuld dejlige Ærter med ganske lidt Kød i, men det gjorde

nu ikke saa meget. Der var ikke en Mand paa hele Hødet, som ikke havde sin Reserveportion af Brød og Pølse liggende paa sin Briks, saa der kunde sagtens blive et Maaltid ud af hvad som helst, vi fik udleveret. Bagefter fik vi varmt Vand fra Køkkenet og lavede Te, og saa var der en Parade, hvor Nikolaus udtog 10 Mand, der fik Lov til at gaa i Byen — for første Gang i den Tid, vi havde været i Jussowka-Lejren.

Der var vist slet ingen, som havde tænkt sig den Mulighed, at vi kunde faa Lov til at gaa i Byen, skønt det vilde falde godt i Traad med al den Snak om Frihed, som vi havde hørt, men da Nikolaus nu mindede os om det, vilde vi naturligvis alle af Sted. Paa én Gang var det umuligt for os at trives i Lejren. Den lokkende Udsigt til at drive omkring i en rigtig By, næsten som frie Mennesker, greb os saa stærkt, at Lejren, der før var saa hjemlig og hyggelig, ikke blev til at være i. Sporenstregs blev der udpeget en Deputation, som jeg bl. a. var Medlem af, til at søge Foretræde hos Nikolaus, der havde forskanset sig i sine Kontorer, hvor han sad og røg et Utal af Cigaretter og i Ordets egentligste Forstand førte dobbelt Bogholderi mellem det belgiske Firma og de russiske Myndigheder.

Et eller andet tilbageholdende Menneske gav mig et Skub, der sendte mig frem foran Nikolaus' Kontordisk — 3-4 umalede Fyrretræsplanker, der delte Rummet i to. Han sad med nogle Papirer foran sig og saå op paa mig med Feltherreblik. Hvad jeg vilde? Ja, jeg vilde jo det samme som de andre — vi vilde gerne have fri i Eftermiddag? Hvorfor det? Tja-h, hvorfor. Nu havde vi hørt saa meget om Friheden i Dag, saa vi godt kunde tænke os at prøve lidt af den. Det var snart længe siden, vi sidst havde haft noget at gøre med den. Der var jo 10 Mand, som havde faaet fri, sagde Nikolaus. Ja, indrømmede jeg,

men det hjalp jo ikke os andre saa farlig meget. Vi vilde gerne have fri allesammen.

Nikolaus rejste sig fortørnet i sin fulde Højde og bad os omgaaende forsvinde fra hans Kontor. Ikke en eneste Mand udover de 10, der havde faaet fri, vovede at forlade Lejren, og skulde det vise sig, at en eller anden havde benyttet sig af den almindelige Forvirring og den Venlighed, som Autoriteterne i Dag havde vist Krigsfangerne, til at snige sig udenfor Lejren, saa skulde han sørge for, at vi blev anbragt paa et Sted, hvor vi faktisk ikke vilde faa andet at bestille end at fortryde, at vi havde modsat os hans Ordre. Nikolaus talte sig op. Hans Hænder greb rundt i Luften efter usynlige Svøber og Skorpioner, som han kunde ønske at piske os med, og da der indenfor hans Rækkevidde var ophængt baade en Revolver og en Sabel — som jeg dog aldrig havde set ham gaa med — trak jeg og den øvrige Deputation os skyndsomst tilbage. Der var to Trin ned, og ad dem lykkedes det mig at sparke netop den Mand, som havde skubbet mig ind foran Nikolaus' Trone.

Slukørede og flove vandrede vi gennem den straalende Majsol over til de andre, der stod foran Barakken og ventede vor Ankomst. Allerede paa lang Afstand rystede vi paa Hovedet og slog beklagende ud med Hænderne. Da vi kom helt hen, maatte vi endvidere aflægge mundtlig Forklaring og fik naturligvis at vide fra flere Sider, at vi havde været nogle Nathuer, der ikke havde haft Mod til at tale Sagen til Ende med Nikolaus. De andre henviste elskværdigst til, at det var mig der havde ført Forhandlingerne, hvorved de opnaaede, at hele Ansvaret blev samlet under én Hat, og at de selv i Ro og Mag kunde forene sig med den kritiserende Klynge. Det var maaske det, der gjorde mig lidt gnaven, for jeg naaede da at faa udslynget det meget uforsigtige: — Jeg er ligeglad,

hvordan det gaar, for i Eftermiddag tager jeg til Jussowka — hvem vil med? Jeg havde ikke sagt det, før jeg fortrød det, men da var det jo for sent. Heldigvis saå det dog ud til, at ingen af Banden havde nogen særlig Lyst til at følges med mig. Jeg havde, til min Undskyldning for det daarlige Resultat, faaet fortalt om de frygtelige Trusler, som Nikolaus havde udstødt, og de havde gjort deres Virkning. Naar alt kom til alt, kunde vi faa det værre end i denne lille Lejr. Vi stod lidt og gloede paa hinanden. Jeg vilde ikke spørge nogen direkte, men Hamborgeren Funke gik af sig selv over imod mig og sagde: — Skidt være med det — jeg gaar med!

Nu stod vi der, og alle de andre stod og ventede paa, hvad vi vilde foretage os. For at sprede Opmærksomheden lidt gik jeg ind i Barakken og gav mig til at pudse Læderet paa mine Træsko, saa de blev rigtig fine. En russisk Bluse, som jeg havde købt, men ikke haft paa til Demonstrationstoget gennem Byen, kom ogsaa frem, og jeg fik kæmmet og redt mig, saa godt det kunde lade sig gøre. Paa Hovedet anbragte jeg en lille rund Hue, der var syet af noget Dynevaar, som det Tøj, jeg aldrig fik, havde været pakket ind i. Funke pyntede sig ogsaa med det, han havde, og vi flyttede begge vore Penge fra Dagligtøjet og over i det nye „Landlovstøj“. — Naa, sagde Funke, og stillede sig op foran min Briks, hvordan skal vi saa lave den? Hamborgeren var en snu og forslagen Fyr, som ikke behøvede at spørge nogen om, hvordan man skulde lave et Nummer, saa jeg svarede ham ikke. Vi vandrede ud i Solskinnet til de andre.

— Det simpleste er det bedste, sagde Funke og gik hen til Plankeværket, der var kranset med to Rækker Pigtraad.

— Giv mig en Skulder, én af jer!

En satte Skulderen til. Funke naaede op paa Plankeværket og svang sig over. Jeg fulgte i hans Fodspor. Vi gik lige op mod Vejen, men dog saadan, at Skildvagten ikke kunde se os. Da vi kom derop, vandrede vi frejdigt ind i Byen. Der var ikke et Menneske, der standsede os, eller blot saá efter os, og da vi kom ind i Byen, druknede vi i den vældige Trafik, der bredte sig baade over Fortove og Gader. Vi gik ind paa et lille Tehus og drak et Glas Te ved Disken. I et Hjørne sad et Par Kavallerister med rødtribede Bukser, der var givet Skinkefaçon ved Hjælp af indlagt Staaltraad. De sad og pjankede med nogle Pige-børn med store røde Sløjfer paa Brystet og hældte nogle gule Drikkevarer op i deres Glas.

— Lad os faa noget af det dér, sagde Funke og pegede paa Pigernes Glas.

— Hvad peger du paa? spurgte en af Rytterne.

Funke svarede ikke, og Værten hældte noget af den gule Vædske op i et Par store Glas. Vi tømte dem. De røg til Hovedet, saa hurtigt som vi havde nedsvælget dem. I Mellemtiden var Kavalleristen kommet hen til os. Han lugtede langt væk af Spiritus.

— Hvad pegede du paa, Tysker?

Jeg saá, at Funkes Knoer blev hvide, og gik nu imellem.

— Han vilde have det samme at drikke som du, Kammerat, det er det hele.

Jeg aner ikke, hvordan jeg fik sat disse Ord sammen paa Russisk, men dengang gik det straalende. Jeg kunde sige alt muligt paa Russisk, efter at jeg havde tømt mit Glas med den gule Drik. Jeg kunde ogsaa fortælle Kavalleristen, at vi var Krigsfanger, som paa Grund af vor gode og mønsterværdige Opførsel havde faaet fri og maatte gaa i Byen, lige til Klokken var tolv, og efterhaanden som jeg talte mig op, blev Kavalleristen gladere og gladere og vilde absolut give endnu to Genstande, som vi naturligtvis med

Fornøjelse tog imod. Han vilde ogsaa, at vi skulde sætte os hen til hans Bord, og det gjorde vi. Vi sad og drak den gule Drik, som hverken var Wodka eller nogen anden Drik, jeg kender, men som smagte hæsligt og ramt, samtidig med at den gjorde glad og selvsikker.

Pigerne, der var malet uden Kunst, men forsvarligt, lænede sig ind over os og spurgte os om Hundreder af Ting, som vi maatte svare paa, saa godt vi kunde paa vort daarlige Russiske, men paa én Gang brød Selskabet op, og vi blev siddende tilbage med hver en Sjat af den gule Drik i Glassene. Det var den anden Kavallerist, ham, vi slet ikke havde talt til, som havde siddet ganske tavs og var blevet mere og mere rasende over, at vi var kommet ind i Selskabet. Paa én Gang rejste han sig og begyndte at tage sin Livrem paa, og da han aabenbart havde mest at sige i det Selskab, var det Tegn til almindeligt Opbrud.

— Det er ikke St. Pauli, sagde Funke mismodigt og tømte sit Glas.

Vi drev ud paa Gaden. Der var sort af Mennesker, som vandrede frem og tilbage uden Formaål. De raabte til hinanden og hilste hinanden, som om de havde noget privat og meget intimt fælles, og alle bar røde Sløjfer paa Brystet. Vi drev Hovedgaden igennem nogle Gange og blev saa trætte. Det var blevet Aften, og vi var blevet sultne. Samtidig saá vi, at der begyndte at optræde Gendarmpatrouiller paa Gaden, som henvendte sig til alle de Krigsfanger, de fik Øje paa, og lod sig forevise Pas eller Papirer.

Vi drejede ind ad en Sidegade, hvor der laa et lille Værtshus, som vi kunde kende paa lang Afstand, fordi det var det eneste Hus, der var rigtig oplyst. Det var en gammel Jøde, der ejede det, og vi var de eneste Gæster.

Da vi lagde Penge paa Bordet, lovede han at skaffe os Mad, og kort efter blev hele Lokalet fyldt af Lugten af Kartofler og Løg. Vi fik Frikadeller, eller noget i den Retning, og Kartoffelsalat. Vi vilde gerne have haft noget drikkeligt til, men Jøden trak i den Grad paa Skulderen, at vi var klar over, at det var haabløst. Da vi havde spist, tændte vi en Cigaret og drev hjemad. Paa Gaderne var Trafiken taget noget af. De unge Mænd gik med Pigerne om Livet og sang smægtende og sentimentale Melodier. Undertiden slog de over i „Marseillaisen“ eller „Internationale“ og brystede sig saa heroisk, som om de allerede stod paa Barrikaderne. De ældre kom drivende ud fra Sidegader og Værtshuse med høje Skraal og dinglende Gang. Soldater og Kosakker omringede hylende og fnisende Pigeboern paa aaben Gade, og ældre civile Herrer kom Arm i Arm duvende igennem Gaden. Hist og her saas et Par Officerer, der kom slentrende skødesløst af Sted med Cigaretten hængende slapt i Mundvigen. Overalt, hvor Soldaterne fik Øje paa dem, hilstes de endnu med meget stram Honnør.

Vi vilde hjem. Vi passede ikke for dette. Uden at tale med hinanden om det satte vi Farten op og kom snart udenfor Byen. Vi talte slet ikke med hinanden, før vi var nær Lejren, saa sagde Funke: — Gud ved, hvordan vi skal bære os ad med at blive Mennesker igen, hvis vi nogen Sinde kommer ud af dette her.

— Det gaar nok, mente jeg, men det er alligevel til at blive tosset af.

Det var let nok at komme ind i Lejren. Alle Tværribberne paa Plankeværket sad udvendigt. Man kunde gaa op ad dem som en Stige. Kort efter var vi inde i Barakken, hvor alle de andre sov. Skønt vi havde skuget ind i Frihedens Land paa godt og ondt, sagde Funke til mig med lavmælt Røst, for ikke at vække de andre:

— Det er alligevel her, vi føler os hjemme, ikke sandt?

Da vi gik paa Arbejde den næste Morgen, spurgte Kammeraterne flittigt ud, om hvad vi havde oplevet i Byen, og Funke og jeg fortalte alt, hvad vi kunde. Alt det, vi havde fantaseret os til, havde vi oplevet. Vi havde sidet paa smukke Restauranter i Selskab med skønne Damer, røget fine Cigaretter og drukket dejlig Vin, og Aftenen havde vi afsluttet med en herlig Souper. Desværre havde vi ikke faaet aftalt, hvad vi skulde fortælle, saa Resultatet blev, at ingen troede et Ord af, hvad vi sagde, men i lang Tid derefter stod der en særlig Respekt om os, fordi vi havde været i Jussowka paa Trods af Nikolaus' frygtelige Trusler.

XV

Heller ingen Fred denne Sommer, Sommeren 1917. Brevene hjemmefra fortalte ikke noget om det, eller gav andre opmuntrende Oplysninger om Verdenssituationen. Nikolaj Jepsen og Karl Rasmussen vedligeholdte Forbindelsen med den danske Lejr i Jurjev Polski, der blev ledet af Dr. Fritz Clausen og Pastor Jensen, og derfra fik de at vide, at man gjorde et Arbejde for at faa os op i Lejren, men det var vanskeligt at trænge gennem de russiske Kontorer i disse bevægede Tider. Indtil videre maatte vi væbne os med Taalmodighed. Ogsaa med andre sønderjyske Krigsfanger stod vi i Forbindelse, som Regel med dem, som det gik nogenlunde godt. De andre var tavse. Vi fik Breve fra Nikolsk Ussuriski og fra en Mængde andre Lejre, som den store Fangetransport af Sønderjyder var blevet spredt over, og endnu i 1917 havde vi Grund til at glæde os over, at Dødsfaldene var saa for-

holdsvis faa blandt det Selskab paa 19 Sønderjyder, der kørte gennem Sibirien i Efteraaret 1915. Nogenlunde Orden maatte der ogsaa være i Rusland, siden disse Breve kom igennem. Ogsaa fra anden Side fik vi Breve — saaledes fra to Hamborgere, der var flygtet fra Fangetransporten, da vi kørte tilbage gennem Sibirien i Foraaret 1916. De entrede ud af en Luge oppe under Taget, da Toget kørte med nedsat Hastighed op ad en Skrænt, og det lykkedes dem at komme gennem Manshuriet til Kina, hvor de var blevet hjulpet af Tyskere, der boede i Tientsin.

Vi var faldet til Ro i Jussowka og ventede ikke at komme derfra, før Krigen sluttede og vi skulde sendes hjem. Naar alt kom til alt, var Tanken ogsaa nok til at holde ud, og der var sikkert andre, der havde det værre end os, men det var ikke til at skjule, at der sænkede sig en uhyggelig Sløvhed og Ligeledhed over os alle. Selv de, der bedst forstod at holde Humøret oppe, maatte strække Gevær overfor Ensformigheden og den Mangel paa ordentligt, tilfredsstillende Arbejde, som Lejren bød paa. Det var i Foraaret 1917, at vi gik til Nikolaus og bad om Lov til at dyrke lidt Jord, der laa udenfor Lejren. Skønt det var Engjord, saå den ud til at være god og dyrkbar, og det vilde have været en stor Adspredelse for os at dyrke nogle Blomster eller Havesager. Men Nikolaus sagde Nej. Han var ikke interesseret i Havedyrkning og skulde ikke have os gaaende udenfor Lejren. Desuden tillod han sig at opfatte vor Anmodning som et Bevis paa, at vi ikke bestilte nok paa Arbejdspladsen, saa vi ligefrem trængte til noget mere at bestille. Det var jo ikke helt ved Siden af, indrømmede vi, da Audiensen var forbi, men hvor var det dumt af Nikolaus at nægte os at dyrke Have — det vilde da have betydet en vældig Besparelse paa hans Køkkenbudget.

Flere af Fangerne begyndte at blive sære, gik meget for sig selv uden at tale til andre, og nogle fik det paa den Maade, at de var opfarende og ondskabsfulde, saa snart der gik dem det mindste imod. Det almindelige Ønske var, at der maatte ske noget, næsten ligegyldigt hvad, blot for at faa brudt denne dræbende Ensformighed. Da der saaledes engang trak et mægtigt Tordenvejr over Egnen og vi sad inde i Barakken og stirrede paa de blændende Lyn, var der én, som sagde: — Bare det dog kunde slaa ned i Kassen her, saa vi kunde blive færdig med det hele!

— Hov — hov, raabte Funke, du kan vel nøjes med at bede for dig selv! Jeg er da ikke færdig til at rejse af endnu. Andre Stemmer blandede sig i Diskussionen for og imod. I Barakken blev der efterhaanden bælgmørkt, da Uvejret var lige op over, men selv efter at et frygteligt Tordenskrald næsten havde taget Vejret fra os, hørte vi den samme bitre Stemme raabe: — Bare det dog vilde slaa ned, bare man dog kunde blive fri . . .

Men de samme Mennesker, som kunde blive grebet af saa stor Livslede og Fortvivlelse, kunde om Aftenen lave de værste Kunster for at opmuntre sig selv og Kammeraterne. I den ene Ende af Barakken havde de bygget en lille Scene, og der var altid, naar Humøret tillod det, Solooptræden af alle mulige Slags Kunstnere, som spillede paa hjemmelavede Instrumenter, sang eller fortalte Historier. Ofte var der Konkurrencer, hvor hver Landsdel sang sine typiske Sange, og der hævdede Nikolaj Jepsen sig altid som den første. Han havde absolut den bedste Stemme i Lejren, og ikke mindst hans danske Sange gjorde Lykke. Men i Sangkonkurrencen sejrede altid et Land, der slet ikke var repræsenteret i Lejren. Det blaagule svenske Flag gik usynligt til Tops, naar Nikolaj Jepsen sang: „Du gamla, du fria“. Denne Melodi havde gjort et særligt Indtryk paa alle Tyskerne, der begyndte at nynne med, saa

snart Jepsen lagde ud, og klappede som rasende, naar han sluttede. Den næste Dag kunde man se de samme Folk, som havde været saa glade og begejstrede, slæbe sig af Sted til Arbejdspladsen saa sure og trevne, som skulde de føres til Skafottet.

Efteraaret kom, og vi beredte os til den anden Vinter i Jussowka. Vi var godt tilfreds med, at vi havde prøvet en tidligere. Nu vidste vi, hvordan Sagen skulde gribes an. Vi maatte se at faa fat paa ordentligt Fodtøj og helst ogsaa noget ordentligt Tøj. Mine Træsko var blevet slidt op, men paa Arbejdspladsen havde jeg fundet nogle Træklokker, som jeg arbejdede paa hver Aften. Et Par Træsko kunde jeg ganske vist ikke lave, men jeg haabede paa, at det kunde blive et Par ganske gode Trætøfler, naar jeg anvendte Læderet fra mine Træsko til dem. Det var nu ikke saa lige en Sag, og i Dag kunde jeg ikke gøre Eksperimentet om, men dengang lykkedes det mig virkelig efter meget stort Besvær at faa et Par ganske gode Trætøfler ud af det. De egnede sig ikke til Hurtigmarch, men de var hele og lune, og jeg var godt tilfreds med Resultatet af mit Arbejde.

Den 15. Oktober ved Middagstid blev vi tre Sønderjyder kaldt frem af den belgiske Underingeniør, der meddelte os, at vi straks skulde begive os tilbage til Lejren. Vi skulde rejse, men først skulde vi have Afregning. Det gik saa hurtigt, at vi ikke engang fik Tid til at sige Farvel til vore Kammerater. Paa Kontoret blev vore Bøger set igennem. Nikolaj Jepsens var i god Orden. Han havde Overskud. Karl Rasmussens var knap saa fin, men min var den værste. Underingeniøren saå bebrejdende paa mig:

— Hvordan kan det gaa til, at De har Gæld?

— Det maa De da bedst selv vide — det er Dem, der har ført Bøgerne.

— Kan De skaffe disse Penge?

— Det tror jeg nok, hvis jeg maa rejse hjem og hente dem . . .

— Jamen, Menneske, vi maa da vide, hvem der svarer til disse Penge . . .

— Ja, jeg gør det i det mindste ikke — jeg har aldrig ansøgt om at komme til Jussowka.

Det afsluttede Diskussionen. Underingeniøren slog i Bordet, saa det rungede, og kastede tre Rubler hen ad Bordet til hver af os.

— Vi er desværre forpligtet til at udbetale Dem dette i Rejsepenge. Farvell

Vi vandrede ud i Solen, som kiggede frem mellem nogle vaade Skyer. Jeg var lykkelig over, at der endelig skulde ske noget med os, og omfattede den vældige, snavsede og rodede Arbejdsplads med et Blik af stille Triumf. Færdig med at slæbe sig frem og tilbage over Pladsen her, færdig med at blive skældt ud og jaget af Nikolaus og af de belgiske Ingeniører, færdig med at arbejde for Folk, der lavede falske Regnskaber og stjal Penge fra nogle elendige og retsløse Krigsfanger — færdig med alt det. Men saa fik jeg Øje paa en af Hamborgerne, Kruse, som jeg havde sluttet mig meget til, og holdt af, fordi han var en brillant Kammerat, og paa mange andre Kammerater, der stod og saå efter os, da vi gik forbi. Jeg løb hen og begyndte at sige Farvel til alle dem, jeg kunde overkomme, og bad hilse de andre. Jepsen og Rasmussen havde ogsaa svært ved at rive sig løs; men endelig kom vi da af Sted. Kruse stod oppe paa et Stillads og satte Hænderne for Munden som en Raaber. Hans brede rullende Hamborgerplad kunde høres over hele Pladsen, da han prajede os for sidste Gang og raabte: — Hils i Hamborg, hvis I kommer først!

Vi svingede ud af Porten og vinkede for sidste Gang

til Kammeraterne. Det var nu alligevel kedeligt, at nogle af dem ikke skulde med.

— Denne her Tur huer mig ikke, sagde Nikolaj Jepsen, jeg tror, det ender galt.

— Jeg er heller ikke glad for den, sagde Karl Rasmussen.

Jeg kunde ikke dele deres Mørksyn, men var i godt Humør. For mig var der ingen Tvivl om, at vi skulde føres til Jurjev Polski Lejren, som vi havde hørt saa meget godt om. Her samledes efterhaanden mange sønderjyske Krigsfanger, og efter Brevene at dømme havde de det godt. Hvordan det nu var eller ikke var, saa var vi kommanderet af Sted, og derved kunde vi intet ændre.

Vi gik over Landevejen og Engen ind i vor lille Fangelejr. Der stod Nikolaus sammen med to Gendarmere og ventede paa os. Ingen af de tre saa videre elskværdige ud, og vi fik Besked om at pakke vore Sager i en Fart.

Da vi kort efter stillede i Gaarden, var baade Nikolaus og Gendarmene forsvundet og kom først til Syne nogen Tid senere. Med en temmelig brutal Haandbevægelse og et kort: — Naa, af Sted! blev vi vist Porten. Jeg havde dog troet, at Nikolaus vilde have sagt Farvel til os, men han var allerede paa Vej til sit Kontor, og da jeg vendte mig om for at se efter ham, fik jeg et Skub af den ene Gendarm: — Se at komme af Sted — vi har spildt Tid nok.

Det var et Par temmelig ubehagelige Herrer, der flere Gange skubbende os frem, naar det ikke gik hurtigt nok. Paa Skubbene kunde jeg mærke, at i det mindste den ene af dem anvendte sin Revolver til at skubbe med. Det var temmelig nedslaaende efter den første Fryd over at komme bort fra Arbejdslejren.

Vi kom hurtigt til den store Jussowka Lejr og blev ført

lige op til Administrationsbygningen. Her blev vore Papirer gennemset af en Underofficer og en Skriver, fik nogle ekstra Stempler, hvorefter vi blev ført ned ad nogle Trapper. En Dør aabnede sig, vi gik ind i en mørk og fugtig Celle med Jernstænger for Vinduerne. Døren blev knaldet i efter os, og der stod vi saa.

— Sagde jeg det ikke nok, begyndte Jepsen, dette her gaar galt!

Rasmussen sagde ikke noget, og jeg fandt ikke lige i Øjeblikket nogen Anledning til at protestere mod det, som Jepsen sagde. Naar alt kom til alt, var det en temmelig uhyggelig Begyndelse paa en Rejse ud i større Frihed.

Cellen var snavset og lugtede ilde, og den var næsten mørk. Vi strøg et Par Tændstikker og saa, at der hverken var Brikse eller andre Behageligheder i den, men at Gulvet derimod var snavset og Krogene fyldt med mennekelige Uhumskheder. Desuden afslørede Tændstikkerne et Par Rotter i vild Flugt mod deres Huller.

Vi sagde ikke mere til hinanden i de første Minutter, men var alle tre meget ilde tilpas. Jeg kunde ikke faa mig selv til at sætte mig ned paa Gulvet, og de andre havde det paa samme Maade. Resultatet blev, at vi alle tre vandrede frem og tilbage i det tiltagende Mørke med vor Oppakning paa Ryggen og uden at mæle et Ord til hinanden. Engang imellem tørnede vi mod hinanden i Mørket, men veg saa af, uden at sige noget.

Vinduet vendte ud mod Barakpladsen, men var saa højt oppe, at vi ikke kunde se igennem det. Ude fra Pladsen hørte vi dæmpede Raab og Brudstykker af Kommandoer. Det var vel efter Aftenappel. Jeg tænkte paa, at nu vendte Kammeraterne tilbage til den lille Lejr, og inden længe sad de om Suppegryderne. Alt taget i Betragtning var der en vis Hygge over den Lejr, ikke mindst, naar man sam-

menlignede den med det, som vi nu var kommet ind i. Rasmussen udtalte omtrent det, jeg tænkte paa: — Nu er de i Færd med at spise derhjemme i Lejren!

Ingen af os andre svarede. Vi havde til Overflod dvælet netop ved den Tanke og havde uddiskuteret den med os selv.

Vi havde endnu fine Fornemmelser. Det meste af Natten drev vi frem og tilbage paa Gulvet, trætte og søvnige, men ingen af os kunde formaa sig til at sætte sig eller lægge sig ned. Det højeste, jeg drev det til, var at stemme Ryggen mod Væggen og forsøge at lukke Øjnene et Øjeblik, men jeg blev straks lysvaagen, da jeg var ved at dejse omkuld. Nogen Tid efter hørte jeg et Udraab fra en af de andre, der var ved at gøre det samme Forsøg, men havde grebet sig selv i at falde omkuld.

Jeg tager ikke i Betænkning at sige, at det er den længste Nat, jeg har været ude for, og jeg var ved at blive desperat af Mangel paa Søvn, inden det begyndte at lysne gennem det lille Vindue igen, og jeg atter hørte Kommandoraabene fra Gaarden ved Fangernes Morgenappel. Det betød imidlertid ikke, at der blev lukket op for os. Først et Stykke op paa Formiddagen blev Døren aabnet. Da stod vi alle klistret op ad Væggen Side om Side og hindrede saaledes hinanden i at falde. Øjnene var saa tunge, at vi havde Besvær med at se den Gendarm, der kom ind til os. Han bad os meget kort om at følge med, og vi begav os atter ud i Lyset. Her ventede to andre Gendarmer paa os, og i Procession blev vi ført gennem Lejren, der næsten var mennesketom, da de fleste Fanger arbejdede paa Fabrikkerne. Turen gik lige ind i Byen, som jeg sidst havde været i hin berømmelige 1. Maj, da der blev demonstreret for Frihed, Lighed og Broderskab. Nu gav en af Broderskabets Apostle mig et Kolbestød i Siden, da jeg vilde sige noget til mine Kammerater.

De førte os igennem et Par Gader, hvor det vrimlede med Mennesker. Ingen af dem værdigede Optoget et eneste Blik. Vi gjorde Holdt foran en stor snavset Bygning med Jernstænger for Vinduet. Det var Jussowkas Fængsel, der aabenbart var den næste Station paa vore Prøvelsens Vej. Paa Fængselskontoret maatte vi aflevere Tobak, Tændstikker, Penge og Knive, og derpaa blev vi laaset ind i en Celle, hvor der sad en halv Snese Mennesker i Forvejen paa Cementgulvet, tilsyneladende beskæftiget med at spille Kort.

Da vi havde vænnet os til Belysningen, saå vi, at de blot krøb sammen paa Gulvet som en Klynge Dyr. De lignede bogstavelig talt, i deres Stilling og Maade at opføre sig paa, en Flok Rotter, der venter paa at styrte sig over et eller andet spiseligt, naar de har faaet tilstrækkelig Sikkerhed for, at det ikke er en Fælde. Denne Sikkerhed havde de imidlertid ikke faaet endnu, og jeg opdagede snart hvorfor. Det var, fordi vi stod op. Det gav os en vis Overlegenhed over disse Mennesker, der syntes at have mistet Evnen til at gaa oprejst. Saa snart vi havde lagt vor Oppakning paa Gulvet og satte os ned paa den, dødtrætte som vi var af Nattens Marcheren frem og tilbage, var de over os. De kom farende henover Gulvet med rappe, rotteagtige Bevægelser og var inde paa Livet af os, før vi naaede at rejse os op.

Jeg havde set mange fattige Mennesker i Rusland og ogsaa mange Krigsfanger, der kun havde faa Træk fælles med det menneskelige, men intet, der kunde sammenlignes med disse Mennesker. Det saå ud, som havde de mistet enhver Sans for menneskelig Værdighed og angreb os som Dyr, som Rotter eller Aber. En af dem jog sin Haand ned i min Rygsæk, som jeg havde rejst mig halvt fra, og en anden stak Haanden ned i Rasmussens Lomme. Det var som et Mareridt om at blive overrendt af Rotter.

— Hvad vil I her, raabte Jepsen, der var den af os, som udtrykte sig hurtigst og bedst paa Russisk.

— Tobak — Penge — Tobak — Tobak — Penge! lød det rundt omkring, men allerede inden vi havde faaet Svar, havde jeg plantet min ene Trætoffel paa Skulderen af Manden, der rodede i min Rygsæk, og sendte ham bagover med et Spark, som jeg lagde alle mine Kræfter i. En Mand steg op imod mig fra sin kravlende Stilling, men Rasmussen spændte Ben for ham, saa han faldt. Jepsen havde snappet sit Tornyster og lod det ruse ned over Hovedet paa den nærmest staaende, og jeg greb en Mand i Skulderen og slængte ham baglæns væk fra mig. I Mellemtiden havde en anden faaet fat i Remmen til min Rygsæk og forsøgte at hale den til sig, men jeg traadte ham over Fingrene og huggede samtidig en Næve efter hans Ansigt, men ramte ham i Stedet for i Panden, saa det sang i mine Knoer.

— Og saa med ét var de væk. Vi stod forpustet og skrævede over vore dyrebare Ransler, medens hele Flokken var strøget over Gulvet og laa paa det samme Sted, hvorfra de havde begyndt Angrebet. Vi så paa hinanden, og uden at jeg endnu rigtig forstaar, at vi havde Humør til det, kom vi til at le alle tre, et højlydt, men noget stakaandet Latterudbrud, som fik Russerne til — uden at vi kunde se de enkelte Bevægelser — at trække sig helt over til den modsatte Væg. Slagsmaalet havde givet Varme i Blodet og genskabt lidt af den Selvtillid, som Natten havde slidt saa stærkt paa, men det var nok snarere vor Latter, der reddede os fra yderligere Angreb. Russerne gjorde ikke Mine til at komme igen, og vi satte os ned paa vore Ransler, ventende paa, hvad der videre skulde ske med os.

En Timestid efter at vi var blevet spærret inde, blev vi lukket ud igen. Vi blev kommanderet ned i Gaarden sam-

men med de andre Fanger, og nu først røbede det fulde Dagslys, hvad det var for et Selskab, vi var blevet tvunget sammen med. Aldrig nogen Sinde har jeg mødt en saa broget Blanding af Pjalter, en saadan Overdaadighed af vildt Haar og Skæg og Snavs og en saa ublufærdig Tilkendegivelse af, at Folk var plaget af Utøj. Fangerne klædede og rev sig paa alle mulige Steder og kunde ikke holde sig i Ro et Øjeblik. Nogle af dem havde væskende Saar i Ansigtet og paa Hænderne, og andre havde daarlige Øjne, der var fyldt med Materie. Skønt vi var kommet ud i fri Luft, stank disse Mennesker som Aadsler, og da der blev uddelt et lille Stykke Brød til os, et Pund pr. Mand, fo'r de i Brødet som vilde Dyr, der blev fodret.

Jeg kunde taale meget, og min Appetit var der ikke noget i Vej med, men skønt jeg ikke havde faaet Mad et helt Døgn, var det mig umuligt at spise Brødet. Jeg havde noget Proviant i min Rygsæk og gemte Brødstykket til en senere Lejlighed.

Fængselsporten blev slaaet op, og vi blev ført igennem Byen, omringet af Gendarmer, der havde Pistoler i Haanden og truede med dem, saa snart man blot drejede Hovedet. Paa Banegaarden blev vi ført ind i en Fængselsvogn med Gitter for Vinduet og en Række Sæder uden Rygstød. Foran os stillede et Par Gendarmer sig og kommanderede os til at lægge Hænderne paa Knæene. Saaledes sad vi, til Toget satte sig i Bevægelse en Timestid efter, saa fik vi Lov til at bevæge os lidt friere, men Gendarmerne, der sad paa Bænken foran os med Front imod os, slap ikke et Øjeblik Revolverne, og hvert Øjeblik rejste en af dem sig op for at se, at alt stod rigtigt til, ogsaa bagerst i Kupeen.

Jeg sad imellem Rasmussen og Jepsen og spekulerede paa det Problem, der efterhaanden var blevet meget nærgaaende: — Var dette normal Transport af Fanger fra

den ene Lejr til den anden, eller var det en uhyggelige Fejltagelse.

I Rusland var alle Fejltagelser mulige, og ikke mindst i disse Tider. Der kunde være lavet en Fejl i Administrationsbygningen i Jussowka, i Fængslet sammesteds, ja, det var vel egentlig ikke umuligt, at den flinke Nikolaus kunde have lavet en lille Fejl — med eller mod sin Villie. Mest sandsynligt var det vel nok, at dette kun var en Overgang, at vi tilfældigt var blevet koblet sammen med disse Straffefanger, fordi ogsaa de skulde i Retning af Moskva. At tale med Kammeraterne om det var umuligt. Ikke den mindste Lyd blev taalt i Fangevognen, og Jepsen sad i øvrigt med Hovedet støttet i sine Hænder og sov meget trygt ovenpaa det sidste Døgns uhyggelige Oplevelser. Karl Rasmussen saa paa mig gennem sine duggede Brilleglas og rystede langsomt paa Hovedet for ikke at tiltrække sig Gendarmernes Opmærksomhed i alt for høj Grad. Jeg samlede saa meget Livsmod sammen, at jeg kunde smile til ham, og han smilede igen.

Det var en meget lang Køretur, og den blev ført til Ende, uden at nogen skiftede Plads paa Bænkene, og uden at nogen sagde et Ord. Da det mørknede, blev der tændt de stærkeste elektriske Pærer, jeg har set i en russisk Jernbanevogn. Ud paa Aftenen kom vi til Byen Lugansk og blev straks ført til dens Fængsel. Det var om muligt endnu mere snavset end det i Jussowka, og i den Celle, hvor vi blev smidt ind, sad der en halv Snes Mennesker omkring et Tællelys, der var stillet midt paa Gulvet. Stanken i Cellen var ganske ubeskrivelig, og Gulvet til Cellen var dækket af et tommetykt Lag Snavs. I det ene Hjørne stod et Kar med Vand og i det andet et Kar, der var anvendt til W.C., saa det var overfyldt. Det var derfra, Stanken kom.

I samme Øjeblik, som Døren havde lukket sig efter os, var vi delt i tre Grupper: De, der var der i Forvejen, vort eget lidet pyntelige Følge, og os tre Sønderjyder. Vi sad i hver sit Hjørne og knurrede uherligt mod hinanden. Blandt dem, der var der, da vi kom, saa jeg en lille spinkel Mand i ungarsk Uniform, der sad og kiggede over mod os hele Tiden. Jeg kunde godt se, at det var „uden Berigelseshensigter“. Han vilde gerne hen til os, men turde ikke for os eller for de andre.

Vi satte os paa vore Ransler ligesom i Jussowka. Gulvet var saa snavset, at vi næppe kunde bekvemme os til at ligge paa det. Jepsen, som havde sovet lidt i Toget, sagde dog til os: — Læg I Jer blot til at sove, saa skal jeg holde Vagt. Senere kan jeg vække en af jer.

Uden at tænke paa Gulvets Snavsethed eller den truende Fare for et Overfald tog Rasmussen og jeg en rask Beslutning. Vi smed os ned paa Gulvet og lagde Hovedet paa vore Ransler. Vi var saa overkørt af Mangel paa Søvn, at vi kun behøvede Jepsens Opfordring til at sove, for straks at falde hen og lade hele den uhum-ske Verden, vi var omgivet af, forsvinde som et ondt Mareridt.

Jeg vaagnede ved, at griske Hænder ragede under mit Hoved efter min Rygsæk og havde faaet fat i mit Haar, og Rasmussen og Jepsen, der ogsaa var faldet i Søvn, maa vel være vaagnet samtidig, for et Øjeblik efter var Slagsmaalet i fuld Gang. Vi sloges og brødes i en Celle, der kun var aandeagtigt oplyst af et lille Vokslys, og var saa søvnige, at vi til at begynde med ikke kendte Ven fra Fjende, men efterhaanden gik det bedre. Jeg greb en Haand, der var paa Vej ned i min Lomme, og langede med venstre Næve ud efter Armens Retning. Jeg naaede lige at springe til Siden for et Næveslag, der

kom fra oven som et Kølleslag, og at plante begge mine Næver i Brystet paa en høj Mand, der rutchede baglæns ud af Skuepladsen. Til alt Held duer Russerne ikke til at slaas med Næverne. De vil helst tumble og brydes, men selv om vi andre heller ikke havde meget Begreb om Nævekamp, lykkedes det os alligevel at holde dem fra Livet, saa vi blev fri for de modbydelige, bjørneagtige Brydertag, der sikkert nok skulde ende med Klørne om Halsen paa os og Kvælning. Det havde jeg en tydelig Fornemmelse af og gjorde derfor meget mere ud af dette Slagsmaal, end jeg i Almindelighed vilde have gjort. Det var mig en Glæde at se Nikolaj Jepsen udfolde en forrygende Hurtighed og Raadsnarhed i sin Kamp, skønt han til daglig var et meget stilfærdigt og roligt Menneske. Selv Rasmussen, der var frygtelig generet af sine Brillen, klarede sig udmærket, og hele Historien varede iøvrigt ikke stort længere end Slaget i Jussowka. Med ét var Modstanderne forsvundet, og vi stod atter som pustende Sejrherrer foran vor dyrebare Bagage.

Det viste sig nu, at det næsten var Morgen. Nikolaj Jepsen havde ikke nænnet at vække os, men havde holdt trofast Vagt det meste af Natten. Først ud paa Morgenstunden var han faldet i Søvn, og da Banden var sikker paa, at vi sov, havde den kastet sig over os.

— At de ikke kvalte os i Søvn, det begriber jeg ikke, sagde Jepsen, og tog sig til Halsen. Der var en, som havde haft Klørne i ham under Slagsmaalet.

— De tør vel ikke, mente jeg.

— De har saamænd ikke noget at være bange for. Saa vidt jeg kan høre paa deres Snak, er en hel Del af dem dømt til Døden og andre til Deportation. De kan ikke faa det værre, end de har det.

Tidligt om Morgen blev vi atter kommanderet ud

og ført til Banegaarden, hvor den samme Scene gentog sig som i Jussowka — at vi maatte sidde i over en Time med Hænderne paa Knæene uden at røre os. Da Toget endelig satte sig i Bevægelse, fik vi dog lidt mere Frihed end paa Køreturen fra Jussowka. Saaledes fik en af os Lov til at gaa ud paa en Station, hvor vi holdt, og købe Kaffe til sig selv og de to andre. Vi havde tre dejlige Drikkebægre af Zink, som Nikolaj Jepsen havde lavet til os i Jussowka, men Jepsen fik ikke megen Glæde af sit. Han havde sat Bægeret fra sig et Øjeblik, men en gammel Kone, som var med blandt Fangerne, greb det og slugte Halvdelen af Indholdet, inden vi opdagede det.

Hun var fantastisk snavset. Det hvide Haar hang vildt ned over hendes Ansigt og Nakke, men hun så paa ham og os andre med Øjne, der skiftede mellem Frækhed og Angst. — Behold det, sagde Jepsen, der så ud til baade at være rørt over Kvindens Elendighed og led ved hende. Uden at svare begravede hun igen det meste af Ansigtet i det store Bæger og slubrede Kaffen i sig, saa det kunde høres over hele Vognen.

Vi sad paa forreste Række, og naar vi ikke så til Siden eller bagud, kunde vi godt bilde os selv ind, at vi og Gendarmerne var ene i Kupéen. Vi delte vor Kaffe med Jepsen og spiste noget af den Mad, som vi havde haft med i Rygsækkene. Det gled ned uden Overvindelse, da ingen af os havde smagt en Krumme i to Nætter og een Dag.

Ud paa Aftenen standsede Toget, og vi blev ført ud, medens de civile Fanger maatte blive og fortsætte deres Rejse mod Sibirien eller mod den Galge, der var bestemt til dem. Naar jeg senere fik at vide, at Kommunisterne aabnede Fængslerne og gav Fangerne Vaaben kun faa Maaneder efter denne Begivenhed, tænkte jeg, om ogsaa

disse Mennesker, hvis Vej vi havde krydset, var blevet forsynet med Vaaben og havde faaet Magt over andres Liv. I saa Tilfælde kan jeg godt forstaa, at der blev begaaet gruopvækkende Forbrydelser under den russiske Revolution.

Modtagelsen paa den Station, vi var havnet paa, var meget ligetil. En Soldat viste os ind i et Skur, der en Gang tidligere havde været benyttet som Hestestald og lugtede efter det endnu. Der sad vi i flere Timer, til det var blevet helt mørkt. Vi sagde ikke saa forfærdelig meget til hinanden, thi baade Rasmussen og Jepsen var dybt nedbøjede og ønskede sig tilbage til Jussowka. Desuden var de saavel som jeg atter blevet befængt med Lus efter at have været rene i halvandet Aar. Det var en væmmelig Opdagelse. Vi blev enige om, at det ikke kunde være Jurjev Polski, vi var kommet til, men at det nok var en Krydsningsstation, hvor vi skulde vente paa et andet Tog. Denne Teori blev gjort til Skamme, da Soldaten igen aabnede Døren og bød os følge med. Vi travede over en sumpet, svuppene Mark og gjorde Holdt foran et vældigt Plankeværk med Pigtraad foroven. Soldaten raabte noget til en Vagtpost bag Plankeværket, og et Øjeblik efter blev en Port lukket saa meget op, at vi lige kunde smutte igennem. Vi stod indenfor Plankeværket lige overfor en lav Barak. Manden, der havde ledsaget os til Porten, var forsvundet, og Vagten gik cigaretrygende frem og tilbage bagved os uden at tage den mindste Notiis af vor Tilstedeværelse. Endelig blev han da ked af at kigge paa os og sagde:

- Skrub afl
- Jamen hvorhen? spurgte jeg.
- Væk herfra, svarede han, jeg véd ikke, hvor I skal hen.

Det er her, jeg tror Fejltagelsen begynder. Vi skulde aldrig have været ind i denne Lejr, men skulde virkelig være sendt videre fra det lille Skur, hvor vi opholdt os efter at være kommet ud af Toget. Men Toggangen har naturligvis ikke klappet, som den skulde, eller ogsaa er vore Papirer blevet givet til en Mand, der ikke kunde læse. Nok er det: Vi var havnet indenfor Plankeværket og Pigtraaden i Fangelejren ved Bachmut.

Vi gik langs den første Barak og saa for Enden af den en anden og bag den en tredie. Først udenfor den mødte vi et levende Væsen, hvis Paaklædning vi ikke kunde kende i Mørket. Jeg spurgte ham paa Tysk, hvor vi skulde hen, og han svarede paa Tysk med stærk østrigsk Akcent, at det vidste han ikke noget om. Om han da saa ikke vilde sige os, hvor Kommandanten boede. Jo, det kunde han godt, men han vilde paa det mest indtrængende advare os imod at gøre Kommandanten Ulejlighed paa denne Tid af Aftenen, hvis vi havde vort Helbred og vort Liv kært.

— Gaa ind i en eller anden Barak og smid jer paa Gulvet, saa kan I jo se, om I finder noget bedre i Morgen, føjede han til.

Vi fulgtes med ham ind i en Barak, hvor en forfærdende Stank slog os i Møde. Luften var saa tyk, saa man kunde føle den. Rundt omkring lød Snorken og Mumlen i Søvn og sagte Jamren, og engang imellem brød en frygtelig Ed den forholdsvis Stilheden.

Vi kastede os ned paa Gulvet, og kort efter sov vi alle tre og vaagnede først, da Folk skubbede til os og sparkede os om Morgenens. Barakken var blevet purret ud, og vi havde ikke hørt det. Vi naaede at komme med til en Brøduddeling, men blev noget lange i Ansigtet, da vi hørte, at det lille Stykke Brød, vi fik, var hele vor Ra-

tion for den Dag. Da jeg spurgte en Østriger, hvad Meningen var med at sulte Folk paa den Maade, sagde han hidsigt til mig: — Hold dog op med at gøre Vrøvl, Mand — du véd vel, at dette er en Straffefangelejr.

XVI

Bachmut Lejren var en Straffefangelejr, der laa Syd for Byen af samme Navn. Den bestod af tre Barakker med Plads til 600 Mand, men med den dobbelte Belægning. Der fandtes ikke Lys i Barakkerne, hvor det nu i de korte Dage blev mørkt tidligt paa Eftermiddagen, og der fandtes ingen Kakkellovne. Derimod fandtes der til Overflod af Lopper, Lus og Kakerlaker, og under Briksene vrimlede det med Rotter. Lejren var jævnlig hjemstøgt af Tyfus og Kolera, som ryddede ud imellem Indbyggerne, og led daglig under Lejrkommandantens og hans Næstkommanderende, Underofficer Ivans, Perversitet og Knutregimente. Lejren kaldtes i Almindelighed „Den sorte Fangelejr“, fordi der ikke fandtes Lys i Barakkerne, eller endnu mere højtsvunget „Ruslands Rædselslejr“. Om det var den værste, skal jeg ikke kunne afgøre, da jeg kun har været i faa andre, men jeg kan vanskeligt forestille mig en Lejr, der var værre end Bachmut Lejren. Den Østriger, der gav mig Besked om alle disse Ting den første Morgen, vi var i Lejren, raadede mig til at løbe min Vej, saa hurtigt jeg kunde, for her døde man før eller senere enten af Kulde eller Mis-handling eller Sygdom eller Underernæring.

Jeg takkede ham for hans beredvillige og udførlige Oplysninger og lod dem gaa videre til mine Kammerater.

Ingen af dem blev videre opmuntret ved at høre det. De havde sammen med mig været en Rundgang i Lejren, saa snart vi var staaet op, og havde set tilstrækkeligt til at kunne bedømme Lejren. Naar vi alligevel ikke var saa rystede, som vi havde Grund til at være, saa var Aarsagen den, at vi gik ud fra, at vort Ophold kun skulde strække sig over et Par Dage. Saa vilde det blive opdaget, at vi ikke hørte hjemme i denne Lejr, og vi vilde blive transporteret videre til vort Bestemmelsessted.

Der gik et Par Dage, og der gik en Uge, uden at nogen kom for at løse os af dette Fangenskab. Saavidt vi vidste, var vi ikke indført i nogensomhelst Bog i denne Lejr, men det saá heller ikke ud til, at man vilde af med os. Vi blev gaaende og maatte tilsidst tænke paa at indrette os noget mere varigt end i Begyndelsen. Ved et Tilfælde opdagede Jepsen, at der blev en Plads ledig i en anden Barak end den, vi laa i. Vi tørnede ind i den. Jepsen fik Briksen, og vi andre laa paa Gulvet, indtil der atter rykkede Folk ud af Barakken. Saa sikrede vi os tre Brikse ved Siden af hinanden og kunde fra Begyndelsen af November at regne betragtes som fastboende Folk i Bachmut Lejren.

Til at begynde med tog vi det meget roligt. De Oplevelser, vi havde haft sammen med de russiske Civilfanger i Jussowka og i Lugansk, var saa modbydelige, at det var en hel Nydelse for os at være sammen med rigtige Krigsfanger igen. At de var Straffefanger, var sikkert noget af en Tilfældighed for de flestes Vedkommende, og det mærkedes ikke paa deres Opførsel eller Karakter. De var alle meget snavsede og fulde af Utøj, for vi kunde kun faa en lillebitte Smule Vand — saa meget som i en almindelig Kaffekop hver Morgen. Det skulde bruges til baade Drikkevand og til at vaske sig i. Resultatet blev,

at de fleste opgav at vaske sig, men de var jo lige gode for det. Der blev hverken stjålet eller øvet Voldsomheder i Lejren, og det var i det hele taget en meget stille Lejr. Grunden hertil opdagede vi snart gennem egne Erfaringer. Fangerne var alle mer eller mindre underernærede. Madrationerne var skandaløst smaa. De bestod kun af en Tallerken Suppe og et Stykke Brød. Om Aftenen blev der udleveret et Maal varmt Vand, der skulde gøre det ud for The. Mange brugte det til at vaske sig i. End ikke det mest smaattærende Menneske kunde gøre sig Haab om at blive mæt blot for en Time af disse Rationer, og da de færreste havde Penge, kunde de ikke supplere Maaltidet ved Indkøb i den lille Kantine, der var i Lejren. Vi tre Sønderjyder havde dog saa meget, at vi ved Sparsommelighed kunde købe en lille ekstra Portion Brød hver Dag, og det hjalp os meget.

Lejrens Indbyggere levede i fuldkommen Lediggang og under en meget skrap Disciplin. Der maatte saaledes ikke ryges i Barakkerne, og den mindste Uregelmæssighed blev straffet haardt af Lejrkommandanten, en russisk Feltwebel, og hans Næstkommanderende, Underofficeren Ivan, der gik under Navnet Ivan den grusomme. Køkkenet var besat af tjekkiske Fanger, der ikke var venlige mod Lejrens Beboere, som for største Delen bestod af Østrigere og Ungarere, og Bevogtningsmandskabet var nogle udsøgte, store, haardhændede Karle, der ikke betænkte sig paa at slaa Fangerne med Kolben, hvor de kunde komme af Sted med det.

I de første Dage var vi dog saa heldige at undgaa at se noget til de Mishandlinger, som Lejren var berøgtet for, men en Dag i Begyndelsen af November fik vi en Prøve paa, hvad man kunde blive udsat for i denne Lejr, og fra den Dag gjorde vi, hvad vi kunde for at komme væk.

Det var en tidlig Morgen, da vi lige havde faaet udleveret Dagens Ration af koldt Vand, og de fleste igen havde lagt sig paa Briksene. Vi tre Sønderjyder sad og spiste et Stykke Brød til Vandrationen og var lige blevet færdige, da der lød et Brøl nede i den anden Ende af Barakken. Jeg saa, at Underofficeren Ivan var kommet ind i Barakken sammen med et Par Mand af Vagten. Han var en høj, kraftigt bygget Mand med et kort Fuldskaæg, en Mand med nogle vældige Kræfter. Han var i Færd med at opmuntre Forsamlingen nede i den anden Ende af Barakken. I Haanden havde han en mægtig Egestok, lavet af et lille Træ. Alle Rødderne hængte ved, og med dette frygtelige Vaaben, der var en Mellemtung mellem en Svøbe og en Knippel, gik han nu Barakken igennem. Engang imellem stod han stille og lod sit uhyggelige Vaaben suse ned over en eller anden ulykkelig Fange, der mishagede ham paa en eller anden Maade. Skrigene skingrede gennem Barakken, men Ivan blev ved at slaa og fordelte sine Afstraffelser jævnt over hele Salen. Han gik tæt forbi mig, slog ned paa en Mand, der kun sad et Par Sovepladser fra os Sønderjyder, og vendte sig derefter om mod en lille Ungarer, der sad lige overfor ham. Ungareren blev ramt af Knippen midt i Ansigtet og tumlede bagover. Han rejste sig imidlertid meget hurtigt igen og tørrede roligt Blodet af Ansigtet, medens han stirrede lige ind i Ansigtet paa Ivan. Denne hævede Knippen igen og slog endnu engang, og nu blev Ungareren liggende. Saa gik Russeren med sit Følge, efterladende en halv Snes mer eller mindre skamslaaede Fanger, som overhovedet intet havde gjort. Vi var nogle Stykker, der ofrede den resterende Del af vor Vandration paa at faa kaldt Ungareren til Live igen. Han var lidt forvirret til at begynde med, men blev hurtig meget rolig.

Fra den Dag havde vi næsten daglig Besøg af Ivan. Han slog imidlertid aldrig mig eller mine Kammerater, og heller aldrig mere Ungareren. Den lille, spinkle Mand, der, saa længe jeg var i Lejren, bar Mærker af Ivans Mishandling, sad ret op og ned paa sin Briks og saá paa Russeren, naar han marcherede forbi under sit Bøddelarbejde. Ungareren Ansigt var delvis spoleret, men roligt. Ogsaa hans Øjne var rolige og frygtløse, men der lurede en Fare i dem. Ivan maa have set for meget i dem til, at han gjorde sit Eksperiment om igen. Han gjorde et Par Gange Holdt udfor Ungareren, men gik saa videre uden at slaa. Jeg har aldrig før eller senere oplevet noget, der blot mindede om denne Scene, at en lille, svag, vaabenløs og retsløs Mand alene ved sit ubændige Mod og sin haarde Vilje kunde skræmme en Tyran og Bøddel af Ivans Type bort.

Det var kort efter vort første Møde med Ivan, at Jepsen var saa heldig — troede vi da dengang — at møde Lejrens Læge, en Tjekke, der residerede i en Træbarak, som laa udenfor Plankeværket. Jepsen forklarede ham, hvordan vi var kommet ind i Lejren, og viste ham sine Papirer samt bad ham om at gøre noget for os. Lægen lovede at gøre, hvad han kunde, og i nogle Uger gik vi rundt i søde Forventninger, som imidlertid ikke blev indfriet. Enten kunde Lægen ikke gøre noget, eller ogsaa havde han glemt vort Tilfælde for de mange andre og mere alvorlige i Barakken.

Bachmut Lejren var fantastisk i sit Liv og sit Udseende. Fangerne var fantastisk snavsede, Madrationerne fantastisk smaa og Vilkaarligheden fantastisk stor. Ivan var en pervers Menneskeplager, der pinte og elskede at se Pinsler, og Kommandanten var ikke et Haar bedre,

selv om han ikke tog aktiv Del i Mishandlingerne. Jeg havde dengang og har endnu det Indtryk, at de begge var voldsomme Drankere, som følte Trang til at mishandle, enten naar de var fulde, eller naar de var i daarligt Humør bagefter. Fangerne fandt sig nogenlunde roligt i det med Undtagelse af, at de skreg frygteligt op. Aldrig før eller siden har jeg hørt Mænd skrike som dér.

Og dog var der mange, der havde holdt det Liv ud i mere end et Aar og stadig var i Live. De fleste var saa tynde, at de næppe kunde hænge sammen, men hænge ved Livet kunde de alle. Mennesket er en seig Skabning og kan holde til det utroligste, og mange af de Folk, der sad i Bachmut Lejren, havde prøvet lidt af hvert under deres Fangenskab.

Der sad saaledes en Østriger ved Siden af mig en Dag og beklagede, at der ikke var noget at stjæle i denne Lejr. Jeg maatte indrømme ham, at der var ikke meget, men spurgte derpaa, hvorfor han egentlig vilde stjæle noget.

— Jo, ser du, forklarede han og saá fiffig ud, hvis man stjæler, saa kommer man i Fængsel, og de har et godt Fængsel her i Bachmut. Jeg har selv siddet dér.

Jeg fortalte ham, at jeg ogsaa havde prøvet de russiske Fængsler og hellere vilde være i denne Lejr end i dem.

— Saadan er det ikke alle vegne, sagde han. De har gode Fængsler, naar man blot forstaar at lave den rigtigt. I har naturligvis været uheldige, fordi I er kommet sammen med det Rak, men man kan ogsaa komme sammen med pæne Mennesker, ja, man kan endda faa Enecelle. Det havde jeg en Del af Tiden i Bachmut.

— Hvad havde du stjaalet?

— En Postvogn, eller en Reservepostvogn var det vel snarere. Jeg havde faaet Arbejde ved den, og en Dag, da jeg trængte til Penge, solgte jeg den. Jeg rejste til en

anden By og boede der i lang Tid, indtil en skaldet Politibetjent en Dag forlangte at se mine Papirer, og saa var jeg jo færdig. Jeg fortalte en lang Historie om, at jeg var faldet blandt Røvere med min Postvogn, men havde Indtryk af, at de ikke rigtig troede mig. Nok er det, jeg røg i Fængsel her i Bachmut.

En anden, en Tysker, som jeg kendte fra Sibirien, opholdt sig i kort Tid i Bachmut og blev saa sendt videre. Han havde gjort et Flugtforsøg og havde faaet Knut i en Fangelejr i Sydrusland. Hans Beskrivelse af denne Eksekution betog os for nogen Tid Lysten til at tale om Flugt.

Andre var blevet sløve og havde lavet Dumheder i deres Sløvhed. I vor Barak var der en Schlesier, som befandt sig paa Randen af Vanvid. Han havde aldrig skrevet hjem, fortalte han, og naar han blev spurgt, hvorfor han ikke gjorde det, svarede han med et fjollet Grin: — Næ, du, det skal være en Overraskelse.

Medens Lejren endnu blev betragtet som nogenlunde sund, blev den meget benyttet som Karavaneserail for de Transporter af Krigsfanger, der blev ført forbi. Undertiden kom Flokke paa en Snes Stykker og slog sig ned i Lejren. De laa i Midtergangene mellem Briksene og bandede og skældte over Rotterne. Næste Dag var de væk, saadan som vi skulde have været det, hvis det var gaaet rigtigt til, men for os syntes det stadig at have lange Udsigter.

Vi talte ofte om at flygte, men det blev ikke til noget. Vagterne var meget paapasselige, og ethvert Flugtforsøg straffedes haardt. De faa Tilfælde, der var i Lejren, blev altid efterfulgt af Ivans frygtelige Repressalier overfor de tilbageblevne.

De fremmede fortalte meget nyt om, hvad der skete i Rusland. Nogen sammenhængende Mening kunde vi ikke faa ud af det, da vi ikke havde store Forudsætninger. De Lejre, vi havde været i, havde været meget isolerede. Nu kom disse fremmede og fortalte os, at der vistnok var udbrudt en ny Revolution, og at Kerenski var styrtet. De sagde, at der var stor Uro i Landet, og at der blev kæmpet flere Steder mellem det gamle og det nye Regimenter Tilhængere, og endelig en Dag kom en lille Flok Fanger, der nærmest maa betegnes som Flygtninge. De kom fra en By ikke langt fra Bachmut, hvor der havde staaet Kampe mellem Kosakkerne, som holdt med den gamle Regering, ja, endog med Czaren, og de yderliggaaende Revolutionære. Der havde Kosakkerne vundet, og Fangerne sagde: — De stormede den Fabrik, hvor vi arbejdede, og huggede Folk ned for Fode, hvor de mødte dem. Begge Dørene var besat, og vi maatte springe ud gennem Vinduet for at redde Livet.

Saa tilfældigt og spredt kom Beretningen om den russiske Oktoberrevolution til Bachmut. Vi havde kun den vageste Forestilling om, hvad der egentlig skete, og naar vi spurgte efter det, som interesserede os mest — Freden, saa rystede vore Gæster blot paa Hovedet og vidste lige saa lidt som vi. Det var da aabenbart, sagde de, at Krigen blev ved paa Fronterne. Nogle af dem havde mødt tyske Soldater, der var taget til Fange for kort Tid siden. De havde fortalt, at Tyskerne stod langt inde i Rusland og snart vilde vinde, men at der alligevel blev gjort en Del Modstand fra russisk Side.

Saa midt i November havde vi Begivenhederne lige inde paa Livet af os. Syd for Lejren — vi kunde se det, naar vi stod i den nordlige Ende af Lejren, fordi Terrænet udenfor hævede sig — vrimlede det en Dag med

civile og Soldater, der var travlt beskæftiget med at grave Skyttegrave. En af vore Vagter, der var lidt mere meddelsom end Flertallet, sagde: — Kosakkerne kommer!

Det gjorde de nu ikke lige med det samme. De gode Mænd ude paa Markerne fik Tid til at gøre deres Skyttegrave færdige og til at drage forbi Lejren nogle Gange paa Vej til Byen, syngende revolutionære Sange. Her hørte jeg for første Gang „Internationale“. Folkene selv kunde vi kun se ved at staa op paa hinandens Skuldre, og saa risikerede vi endda at faa en Kugle gennem Hovedet af Vagterne udenfor, da det var forbudt paa det strengeste at kigge over Plankeværket. Vi var imidlertid nogle Stykker, som gjorde det, og jeg saa en Flok delvis civilt klædte Folk med Rifler og Spader paa Nakken vandre syngende ind mod Byen. De var daarligt paa-klædt, og deres Bevæbning var tilfældig. De bageste i Flokken trak nogle Maskingeværer efter sig i en Snor, ligesom Hunde. Det var den spirende Begyndelse til den røde Armé i Bachmut, en By, hvor man særdeles hurtigt havde fulgt Eksemplet fra Petrograd. Det hele saa rørende diletantisk ud, ikke mindst Maskingeværerne, der hoppede efter Kolonnen paa deres smaa Hjul. Jeg genkaldte i Erindringen de marcherende Kolonner af russiske Soldater, som jeg havde set kort efter mit Fangenskab, disse uendelige Rækker af ens paa-klædte, store Mænd, hvis Bajonetter paa lang Afstand lignede en Skov af Lanser. De var Tegnet paa et stort og mægtigt Rige, medens disse var Tegnet paa et Land i Opløsning og i Færd med at ødelægge det, som Krigen havde skaanet.

Da Sangen var forstummet, og de trippende Trin udenfor var døet bort, diskuterede vi med Iver, hvad der vilde ske, hvis Skyttegraven blev stormet, og Fjenden, hvem

han nu var, trængte ind i Lejren. Nogle mente, at han vilde massakrere os allesammen, medens andre var af den Mening, at han vilde befri os. Enige var vi om, at vi hverken kunde gøre fra eller til, men kun vente og se, hvad Revolutionsheltene, der sjokkede forbi, og deres mulige Modstandere kunde stille op.

Den Aften blev der hvervet til den røde Hær i Fangelejren. Folk med røde Bind om Armen vandrede Lejren rundt og tilbød paa gebrokkent Tysk Fangerne Friheden mod at gaa i Skyttegravene. Ingen fulgte dem, eller i det mindste kun meget faa. De fleste rystede paa Hovedet: — Nok Krig for mig — I maa klare jeres Sager selv.

— Gud fri os for at hjælpe den Flok Knoldsparkere, der drog forbi her i Dag! tilføjede en og dækkede dermed en almindelig udbredt Mening.

Om Natten blev Skyttegraven besat, og tidligt den næste Morgen — en Dag i Slutningen af November, da den første Sne var faldet — begyndte Skydningen. Vi stod i den nordlige Ende af Lejren eller skiftedes til at holde hinanden oppe over Plankeværket. Vi saa imidlertid ikke ret meget.

Det, vi saa, var endvidere ikke nævneværdig interessant. Over de snedækkede Marker kom vandrende smaa tilfældige Klynger civilklædte Mænd inde fra Bachmut. Det var Tøvejr, og Snelaget var kun tyndt, saa det blev hængende ved Støvlerne, og vi saa kulsorte Spor og Furer efter saadan en Floks Vandring. Ikke et eneste Sted saa man noget Tegn paa, at disse Flokke var under nogen samlet Kommando eller mødte efter nogen bestemt Ordre. De kom dryssende Dagen lang og gik over Markerne uden Hensyn til, at de var udsat for den fjendtlige Ild, der ellers var voldsom nok. Vi kunde saa tydeligt skelne Forskellen paa de Geværskud, der kom fra Skytte-

graven, og de, der blev rettet imod den. Ingen af Parterne skaanede sig. Det bragede langs Fronten den ganske Dag, som om det gjaldt om at skyde saa megen Ammunition bort som mulig. Den angribende Styrke saå vi ikke noget til, derimod kunde vi skimte Forsvarernes Hoveder over Skyttegraven. Alle var de tilsyneladende stærkt optaget af at skyde fremefter, sikkert uden at have noget nævneværdigt at sigte paa.

Det mest karakteristiske var og blev Vandringerne fra Bachmut til Skyttegraven. Tilsyneladende var der ingen Ende paa, hvor mange Indbyggere denne By havde, eller hvor mange Forsvarere der var ankommet til den, og Skyttegraven syntes uden Vanskelighed at kunne sluge dem alle. De smaa Klynger bøjede Mænd, der asede sig frem gennem Sneen mod Skyttegraven, var det Billede, der brændte sig fast. Det var saa ensformigt, at enhver Afvigelse derfra var en Sensation. Det skete ikke langt fra vor Lejr, at to-tre Mand pludselig standsede i deres slæbende March, bøjede sig forover og blev liggende som sorte Skygger over den hvide Sne. De andre blev staaende ubevægelige og saå paa det, der var sket, uden Tanke om at dække sig for den Maskingeværssalve, der i et Par Sekunder havde fræset og flaaet i Sneen omkring dem — affyret saa langt borte fra, at Sigtet ikke kunde holdes fast. Endelig hankede nogle af dem op i de saarede eller døde og bar dem tilbage mod Byen, medens Resten vandrede tungt videre uden at fremskynde Marchen og uden at tage nogen Forsigtighedsregel.

Ud paa Aftenen stilledes Skydningen af paa begge Sider, men Angriberne sendte i Løbet af Natten nogle Lysraketter op, og saa snart det blev lyst, begyndte Larmen igen. Der var kommet Artilleri med i Kampen. Snart rungede det til højre for os og snart til venstre. Lige

overfor os syntes der ikke at være Artilleri, og Karl Rasmussen sagde: — Det er en Lykke for os! Hvis Kosakkerne havde Kanoner overfor os, vilde de beskyde Lejren, for den kan de se.

Det var en sparsommelig Artilleriild, vi hørte. Nogle faa Batterier var trukket i Stilling og skød med lange Pavser, vistnok især imod Skyttegraven, der strakte sig kilometerlangt til begge Sider. Det var langt fra denne frygtelige og uhammede Torden og Buldren, som havde fulgt os paa Vej, da vi drog ind i Rusland som Fanger efter Kampene ved Strypa, og det kunde overhovedet ikke sammenlignes med Artilleriets straalende Triumf og Kraftudfoldelse ved Zlota Lipa. Krigen var blevet gammel, ja, den var død, og det var en Gengangerkrig, der udkæmpedes for vore Øjne under lave Sneskyer og i Halvmørke. Om Aftenen kunde vi høre mange Mænd gaa tilbage fra Skyttegravene, og tidligt om Morgen, inden det blev lyst, gik de tilbage igen. De gik som Daglejere til deres Arbejde, og det var, som deres Maade at kæmpe paa var paavirket af deres ikke soldatermæssige Indstilling. Uden Besvær kunde jeg genkalde mig den Lyd af et helt tysk Kompagni, der skød Hurtigskydning med Rifler mod det russiske Stormangreb ved Strypa. Den rasende, brændende Energi til at forsvare sig og til at fremtvinge en Afgørelse var noget ganske andet end den hensigtsløse Skydning fra de russiske Skyttegrave.

Endnu paa Trediedagen og Fjerdedagen blev der kæmpet, og paa den femte Dag saå jeg et Syn, som jeg troede, jeg aldrig mere skulde have faaet at se. Imellem Skyttegraven og Lejren eksploderede to Granater næsten samtidig. En Søjle af Ild og Røg og Mudder steg 15—20 m tilvejs, og dens Indhold plaskede ned i vid Omkreds. Det var vel et Par Granater, der var drejet i England

eller Amerika mod Ruslands Fjender, som her eksplo-derede i blind Lydighed tæt ved en Stilling, der var besat af Russere. Deres Liv havde dog ikke været helt forgæves. De havde ikke været langt fra at havne midt i en Forsamling af Ruslands Modstandere, der var større, end den nogensinde kunde gøre sig Haab om at faa Ram paa ved Fronten. Vi ventede med virkelig Interesse paa, om der skulde komme flere, der maaske ikke var saa hensynsfulde som de to første, men der kom ikke flere.

Derimod tiltog Skydningen baade med Geværer og Maskingeværer voldsomt, og op paa Dagen saá vi Forsvarerne gaa ud af deres Skyttegrav og frem imod Angriberne. Ogsaa dette Angreb var saa vidt forskelligt fra de Angreb, jeg tidligere havde set i Krigens Tid. Russerne gik i tætte Rækker over Marken med Geværerne overhængt og uden at skynde sig. Paa begge Fløjene lød der svag Skydning, men udfor os løsnedes der næppe et Skud. Den lange Række Mænd blev ved at gaa fremad og op ad en Bakkeskraaning, paa hvis Kam Modstan-derne maa have ligget, men nu ikke længere laa. Vi saá Mændene, der var blevet til ganske smaa Prikker langt ude, tegnē sig i Silhuet paa Bakkekammen, og vi havde nu egentlig ventet, at der vilde bryde en frygtelig Skyd-ning løs imod dem, men der skete intet. Kæden forsvandt bag Bakken, tilsyneladende uden at møde Mod-stand, og den forsvandt for os. Vi saá den aldrig mere. Ganske faa Øjeblikke efter at Stormkæderne var forsvundet, hørtes ikke et Skud mere, alt var blevet fuld-kommen stille.

Vi forlod vore Udkigspunkter og vendte tilbage til den sørgelige Virkelighed, uden Tanke om, at vi havde været Vidne til en historisk Episode. Denne Fægtning var vel

ikke Begyndelsen til Borgerkrigen i Sydrusland, blot et beskedent Udtryk for en Partistrid, der snart skulde forvandle store Dele af Rusland til et Helvede, saa nær som Menneskene kan skabe det paa Jorden. Den Bor-gerkrig, som havde fundet Udtryk i fem Dages Plafferi udenfor Bachmut, skulde brede sig som en Løbeild over hele Rusland fra Østersølandene til Kaukasus, fra de polske Sumpe og Skove til Baikalsøen, og den skulde føre med sig saa megen Elendighed, at det fulde Maal vel aldrig bliver gjort op. Os havde denne Begivenhed blot adspredt og faaet os til at glemme lidt af Fangelej-rens mørke Sider, og først bagefter kom vi til at tale om, at vi ikke havde set Lejrkommandanten eller Ivan i de Dage, da Kampene stod paa. Vi nærrede et svagt Haab om, at de to Soldater havde fulgt Pligtens Bud og var gaaet i Skyttegravene sammen med alt det andet Godt-folk og var draget bort med dem til andre Egne, men samme Dags Aften, som Stormen havde fundet Sted, an-kom Ivan til Lejren og drog igennem en af Barakkerne, pryglende og mishandlende, hvor han kom frem.

XVII

Nu bragte hver Dag sine Rædselsscener, Rationerne blev mindre og mindre, og i de første Dage af December begyndte Begivenhederne at tage Fart. Ivan kom gaaende igennem vor Barak og blev staaende udfor en Briks og snusede i Luften. Den var fuld af mangehaande uhumske Dufte, men Ivans Næse havde sporet Lugten af en Ci-garet. Han pegede paa en Mand. Denne kravlede saa langt ind paa Briksen, som han kunde, men Ivan bøjede

sig efter ham og halede ham ud ved Benet og ned paa Gulvet. Der mishandlede han ham med Slag og Spark, til han laa stille. Saa gik han sin Vej uden at slaa nogle af os andre. Saa snart han var kommet ud, sagde jeg til de andre to: — Nu bliver her Ballade, det maa I være klar over.

Jeg fo'r hen til Kantinen og købte et stort Stykke Brød og noget Pølse, medens Jepsen og Rasmussen gjorde sig rede til at imødegaa, hvad der vilde ske, paa anden Maade. Jeg naaede lige at komme tilbage med Provianten, da vor Baraks Mandskab fik Ordre til at træde an ude i Gaarden. De fleste var forberedt og havde faaet Kapper og deres bedste Fodtøj paa. En af de almindeligste Straffe var, at vi fik Lov til at træde an og blive staaende i Sneen og Kulden i flere Timer uden at faa Lov til at røre os. Det var dog ikke nær alle, der havde Kapper, og hvad min angaar, var den ikke meget bevendt, men den var dog bedre end ingenting.

Vi traadte an paa to Rækker i Gaarden. Soldater med skudberedte Geværer anviste os Pladsen — midt i den dybeste Sne. 10—12 Mand af Vagten stod foran os med Geværet under Armen, og Ivan indfandt sig sidst, indhyllet i sin svære Kappe. Over Armen bar han en Jernstang paa en Fingers Tykkelse med et Haandtag, der var bøjet som paa en Stok. Han vandrede længe tavs frem og tilbage foran vor Front. Vi stod i Retstilling ganske ubevægelige og bad til, at vi kunde slippe med det. Et Stykke fra mig stod en ung Tysker. Han havde ingen Støvler, men havde bundet Klude om Benene, og hans ene Bukseben var flaaet fra Knæet og nedefter. Kappe havde han ingen af, og han frøs, saa Tænderne klaprede i Munden paa ham.

Ivan blev opmærksom paa ham og nærmede sig li-stende som et Rovdyr, der øjner et Bytte.

— Hvorfor staar du saadan og ryster?
 — Jeg forstaar ikke, svarede Fangen paa Russisk.
 — Du forstaar ikke! brølede Ivan. Nej, I forstaar i det hele taget ikke ret meget, undtagen naar I skal æde og drikke.

Han rev Fangen ud af Geledet og hev i ham som i en livløs Ting. Saa gav han ham et Skub for Brystet, saa han tumlede om, lod sin Jernstok hvirvle et Par Gange rundt i Luften og slog til. Vi hørte en dump Lyd og et hvinende Skrig. Ivan slog igen og igen. Saa blev Ofret stille. Et Par Soldater greb ham og slæbte ham væk, og vi saa ham aldrig siden.

Det var Begyndelsen til et Orgie af Mishandlinger, som vi endnu ikke havde set Magen til. Mand efter Mand blev halet ud af Geledet og gennempryglet med den frygtelige Jernstok, slaaet bevidstløs og slæbt bort. Hvis jeg ikke havde set det med mine egne Øjne paa faa Skridts Afstand, vilde jeg have troet, det var et ondt Mareridt, der engang havde strejft min Nattesøvn, men jeg véd, at jeg har oplevet det. Enkeltheder af mangfoldig Art har brændt sig fast i min Erindring.

Den unge Mand, der blev det første Offer for Ivans Galskab, var den eneste uden Overtøj, der blev mishandlet. Det var dem, som havde faaet en Kappe paa, der i særlig Grad var Genstand for hans Ondskab. Jeg antager, at vi havde faaet Ordre til at stille uden Kappe, men jeg har ikke hørt denne Ordre blive givet, og ingen af de andre, jeg talte med bagefter, havde hørt det. Medens Ivan var optaget et Stykke fra mig, knappede jeg forsigtigt min Kappe op og smøgede den af mig, rullede den sammen og kastede den bagud i Sneen. Flere andre fulgte mit Eksempel, deriblandt Jepsen, som stod bagved mig, og Rasmussen, som stod ved Siden af mig.

Ivan havde faaet Assistance af et Par Mand af Vagten. De halede Mand efter Mand frem af Geledet, slængte dem om i Sneen og slog dem bevidstløse med Kolberne og med Jernstokken. Ivan slog sin Stok ud af Form paa det ene Offer og rettede den igen paa det næste. Han sørgede for, at det ene kom til at opveje det andet.

Det undrede mig, at næsten ingen af de mishandlede skreg. De gav kun en svag Stønnen fra sig og mistede hurtigt Bevidstheden. Ivan selv var kobberrød og svedig af Anstrengelserne, og Vagterne blussede ogsaa af lutter Iver og Hjælpsomhed.

Eksekutionerne nærmede sig mig, og jeg var forberedt paa at blive et af Ofrene. Ivan kunde næppe staa for min vatterede kinesiske Frakke, som jeg ogsaa bar i denne Lejr. Inden han dog naaede saa vidt, traadte en østrigsk Underofficer imidlertid ud af Geledet, gjorde Honnør og sagde roligt paa Russisk:

— Hr. Underofficer — jeg gaar ud fra, at det er unødvendigt at straffe Folk fra min Afdeling, da De jo ganske bestemt véd, at der ikke blev røget hos os.

Ivan gloede et Øjeblik rasende paa ham, men Østrigøren, en lille, spinkel, underernæret Mand, blev roligt staaende, skønt han kunde vente at blive slaaet ned. Det tog Pippet fra Ivan. Han stod dampende og svedende med sin frygtelige krogede Jernstok i Haanden foran den lille Mand, og mistede lidt efter lidt Lysten til at fortsætte. Saa nikkede han, traadte et Par Skridt tilbage og brølede:

— Afdelingen bliver staaende endnu i to Timer, og Køkkenerne er lukket i Dag.

Dermed gik han. Vi andre maatte blive staaende endnu to Timer, bevogtet af Vagterne. Det var hundekoldt, og trods min vatterede Frakke frøs jeg, saa jeg rystede.

Man kunde høre Tænderne klapre i Munden paa mange i Geledet. Det var langtfra alle, der havde ordentligt Fodtøj. De, der intet havde, maatte klare sig med Klude om Benene, men dem trængte Kulden jo hurtigt igennem. Paa Slutningen af Torturen blev der hostet frygteligt overalt, og mange græd og klagede. Da vi traadte af, var mange saa forfrosne, at de næsten ikke kunde gaa, ja, nogle faldt omkuld i Sneen og maatte hjælpes af os andre.

Den Dag blev der slet ikke udleveret Mad fra Køkkenet. Jeg delte det, jeg havde købt, ud til mine Kammerater, og vi klarede os forholdsvis godt.

Nogle faa Dage efter kom et lille Selskab tyske Krigsfanger op til Lejren og drog videre Dagen efter. De havde arbejdet i en Saltmine og var nu paa Vej til Moskva. De kunde ingen Soveplads finde, og da de ikke vilde ligge paa Gulvet, som bestod af et tommetykt Lag Pløre og Snavs, rev de Dørene til Latrinerne af Hængslerne og lagde dem mellem vore Brikse tværs over Midtergangen. Der sov de om Natten, og tidligt den næste Morgen drog de videre, ledsaget af nogle russiske Soldater. Dørene havde de sat paa Plads igen, men Ivan havde set det, og op paa Formiddagen blev Dørene i hver Ende af Barakken revet op. Igennem den ene Dør kom stormende en 10—12 Soldater, som slog løs til højre og venstre med deres Geværkolber og drev alle op imod den anden Dør. Udenfor denne stod Lejrkommandanten med en spændt Revolver i Haanden, og paa hver sin Side Døren stod Ivan og en Soldat med hævede Kolber. Presset bagfra drev efterhaanden en Mand ud gennem Døren, og i samme Øjeblik han kom ud, faldt Ivans Kolbeslag med frygtelig Kraft over hans Ryg, saa han løb skrigende paa alle fire som et Dyr henover Sneen. Den næste fik samme Omgang, og den næste igen.

Barakken var i vildeste Oprør. Umenneskelige Skrig og Hyl skar gennem Tumlen og Trampen af 300 Mand, der brødes og trængtes for at slippe bort fra Kolberne bag dem, men som ikke kunde slippe igennem den Mur, som længst muligt holdt sig tilbage fra den anden Indgang.

Jeg var staaet op paa Briksen for at faa et Overblik over Situationen. Hidtil havde baade jeg og mine Kammerater undgaaet korporlig Mishandling, og hvis det lykkedes os at finde en Udvej, skulde den naturligvis bruges. Der var imidlertid ingen at se. Bagfra nærmede Kolbemændene sig betænkeligt, og foran arbejdede Ivan og hans Medbøddel utrætteligt. Mand efter Mand faldt for deres Kolbeslag, blev liggende eller kravlede bort gennem Sneen. Jeg kunde imidlertid se paa Ivan, at han var ved at køre træet, og da Kolbemændene bagfra efterhaanden næsten var kommet indenfor Rækkevidde, raabte jeg til de andre to, at de skulde søge et Stykke frem langs Briksene og saa springe ned i Sværmen, der trængtes paa Gulvet mellem Briksene. Vi havnede dernede alle tre ved Siden af hinanden og kunde næsten ikke faa Fødderne til Jorden, saa stærk var Trængslen. Nu lod vi os viljeløst drive frem og saá, hvorledes vi Skridt for Skridt blev presset henimod Udgangen. Hvor længe det varede véd jeg ikke. Jeg gik midt mellem mine to Landsmænd, og da vi kunde se, at vi stod for Tur inden længe, tog vi hinanden i Hænderne. Der var kun tre Mand foran os, og jeg havde hvisket til de andre: — Jeg tæller til tre, og saa ryger vi ud — saa kan de daarlig naa at ramme os.

Og saa skete Miraklet. Endnu før de tre Mænd foran os var sprunget ud, sænkede Ivan Kolben og rystede paa Hovedet. Han svedte, saa hans Ansigt skinnede, og store

Sveddraaber faldt ned paa hans Kappe. Lejrkommandanten sænkede Revolveren og raabte: Træd an i Gaarden! og vi fo'r ud som skudt af en Kanon, medens Vagterne bagved os tærskede de tiloversblevne ud med Kolberne.

Vi stod ret to Timer i Sneen. Lejrkommandanten holdt en Tale, hvori han bl. a. udtalte, at vi forhaabentlig forstod, hvorfor vi var blevet straffet og yderligere skulde straffes.

Det var haabløst for os at svare. Vi maatte lade Sagen gaa sin Gang. Da vi kom tilbage til Barakkerne, var de Bakker, som Maden blev hentet i, samlet sammen og fjernet. Kort efter blev det meddelt i alle Barakker, at Køkken og Kantine var lukket i seks Dage, og at der ikke blev udleveret Vand i samme Tidsrum. Straffen gjaldt hele Lejren, og fra de andre Barakker kom der harmfulde Medfanger farende og spurgte, hvad vi nu havde lavet. Vi forklarede dem, at vi ikke havde lavet noget, men som sædvanlig var blevet rodet ind i noget uden egen Skyld. Vi var den uheldigste Barak i Bachmut Lejren.

Den Dag og Nat blev der jamret frygteligt omkring i Barakken. Mange var blevet mishandlet saa groft af Kolberne, at de hverken kunde ligge ned eller staa op, og alle, der ikke havde sørget for Ekstraforplejning, var sultne. Uden Undtagelse var vi alle tørstige. Den næste Dag var endnu forfærdeligere. De tørstige Mennesker begyndte at spise af den snavsede Sne og slaa Isen i Stykker paa Vandpytterne ude i Gaarden for at komme til at drikke af det snavsede Vand. Rasmussen, Jepsen og jeg havde lovet hinanden ikke at røre ved Is eller Vand. Den tredie Dag var et Helvede af Jammer, Eder og Forbandelser. Der fandtes ikke en Krumme spiseligt i Lej-

ren. Vi Sønderjyder havde ikke spist i halvandet Døgn, og Rasmussen rejste sig ikke om Morgen. Han var syg og havde Feber. Jeg fulgte ham til Lægen og maatte støtte ham, da han næsten ikke kunde staa paa Benene. Vi sagde Farvel til hinanden foran den lille Sygebarak, hvor han skulde ind. Da jeg var kommet et Stykke fra Barakken, raabte han efter mig, og jeg gik tilbage.

— Du, sagde han, giv lige Jepsen dette her. Det er jo ikke sikkert, jeg ser ham lige med det samme igen.

Det var nogle Ruller Skraa, jeg skulde give Jepsen, og det var et stort Offer, Karl Rasmussen bragte, for Skraa var ikke til at opdrive i Bachmut. Rasmussen havde faaet Rullerne sendt fra sin Mor i Haderslev, medens vi endnu var i Jussowka, men havde holdt godt Hus med dem. Nu forærede han det hele væk — det var al hans jordiske Rigdom.

Jeg sagde Tak paa Jepsens Vegne og vendte atter Kursen mod Lejren. Jeg kunde mærke, at Rasmussen saå efter mig, og vendte mig engang for at se. Han stod i Døren og vinkede med en træt Haandbevægelse. Der var en Smule Sol, som fik hans ene Brilleglas til at give et skarpt Lyn fra sig, da han vendte sig for at gaa ind. Jeg var saa-uvant med at se noget glimte i den snavsede og graa Verden, vi bevægede os i, at jeg gik og tænkte paa dette Solglimt hele Vejen hjem.

Vi saå aldrig Karl Rasmussen mere. Han døde Lille Juleaftensdag af Tyfus, men vi fik det først at vide næsten en Maaned senere.

Da jeg kom hjem, laa Jepsen paa Briksen og saå elendig ud. Jeg spurgte ham, hvordan det gik, og han svarede, at han var ved at krepere af Tørst. Sulten gjorde ham ikke saa meget, sagde han, men han kunde godt mærke, at han ingen Kræfter havde. Jeg foreslog ham,

at vi skulde flygte. Rasmussen havde det sikkert saa godt paa Hospitalet, som han kunde faa det. De, der havde været der, var i det mindste blevet forholdsvis godt behandlet og havde faaet ordentlig Mad. Vi derimod var henvist til at blive afkræftet af Sult og, sagde jeg til Jepsen: — Jeg vil ikke sultes ihjel her. Nu har jeg været saa meget igennem, at jeg ikke vil falde af paa det sidste. Alle de, der kommer igennem her, siger, at der snart bliver Fred.

Jepsen rystede paa Hovedet: — Du maa ikke tage Hensyn til mig, sagde han, men jeg kan ikke flygte — jeg har ikke Kræfter til det, og jeg har ingen Tro paa det. Men jeg vil ikke holde dig tilbage, og du skal ikke tabe Modet, fordi jeg har gjort det. Flygt, hvis du tror, du kan slippe godt fra det — her dør vi jo nok allesammen af Sult eller Sygdom.

Jeg talte ikke mere med Jepsen den Dag, men gik omkring i Barakgaden og tænkte over, hvad jeg skulde gøre. Da Mørket faldt paa, var jeg endnu ikke kommet til Klarhed over det, skønt jeg var ganske mærkelig klar. Mine Tanker bevægede sig saa let og frit, og jeg følte, at jeg havde Kræfter til at gøre det mest mulige. Sult mærkede jeg ikke til, men kun en Smule Tørst. I den Sindstilstand gik jeg hen til det høje Plankeværk med Pigtraaden over — tre Rækker med dobbelte Pigge, anbragt paa Jernstativer, der skraanede indad mod Gaarden. Vi havde saa ofte drøftet, om der var elektrisk Strøm i disse Traade, og nu kunde jeg altsaa faa Lejlighed til at afgøre, om det var Tilfældet.

Den Dag i Dag aner jeg ikke, hvordan jeg kom over. Jeg har en vag Anelse om, at der var en Tværbjælke midt paa Plankeværket, og at den spillede en vis Rolle paa min Klatretur. Jeg véd ogsaa, at jeg roligt tog paa

Pigtraaden med min ene Haand og konstaterede, at der ikke var elektrisk Spænding paa den. Glæden over, at den Fare i det mindste ikke eksisterede, førte mig over Pigtraaden og ned paa den anden Side Plankeværket, uden at jeg havde faaet en Rift. Under almindelige Forhold kunde jeg aldrig have gjort det, men det er nu Sindet, der er det afgørende for den Slags Præstationer. Den Aften *troede* jeg, at alt skulde lykkes, og det lykkedes. Jeg gik langs med Plankeværket, opfyldt af den vidunderligste Følelse af Glæde og Frihed. Nu kunde jeg gaa, hvorhen jeg vilde. Landet var i Opløsning, lidt Russisk kunde jeg, og lidt Penge havde jeg. Gik det helt tosset, kunde jeg altid henvende mig til en eller anden Fangeinstitution og vise mine Papirer, der lød paa, at jeg skulde sendes til Jurjev Polski. De var overhovedet ikke stemplet i Bachmut, og ingen vilde savne mig dér. Om et Par Dage vilde Dødsfaldene begynde i Massevis inde i Lejren, saavidt jeg kunde forstaa paa det hele, og saa vilde ingen spørge efter en enkelt Mand.

Under disse behagelige Tanker naaede jeg Vejen, der førte fra Lejren til Bachmut. I Nærheden af Byen indhentede jeg flere vandrende, der kom fra Lejren, deriblandt nogle Soldater. Jeg gik rask forbi dem, uden at de saa meget som saá efter mig, og snart var jeg inde i Byen, hvor jeg begyndte min Tiggergang. Jeg saá nok temmelig lyst paa det, men gaa ind paa et Spisehus turde jeg alligevel ikke. Jeg saá mig i Stedet for en Række private Huse ud, og da jeg fandt et, der saá tilstrækkelig tillidvækkende ud, bankede jeg paa Køkkendøren og blev modtaget af en meget venlig Dame, der spurgte, hvad i Alverden jeg var for en Landsmand. Jeg sagde, at jeg var tysk Krigsfange og opholdt mig her i Byen paa Vej hjem, og hun sagde: — Ja, nu bliver der jo Fred.

Kort efter sad jeg ved en dampende Krukke med den herligste Suppe og spiste et stort Stykke Brød til. Manden i Huset kom ind og satte sig ved Bordet og talte til mig paa Tysk. Han spurgte mig ud om saa meget, at jeg et Øjeblik frygtede for, at jeg var gaaet i en Fælde, og jeg var lige ved at flyve ud af Køkkendøren, da han et Øjeblik forlod Stuen. Heldigvis lod jeg ikke Handling følge paa Tanke, thi Manden kom tilbage med en hel Flaske Vodka og et stort Glas, som han satte foran mig og fyldte. Jeg tømte det, og han hældte op endnu engang. Saa ønskede han mig god Rejse og sagde, at hvis jeg blev i Byen flere Dage, skulde jeg blot komme op til hans Hus ved denne Tid og faa Mad. Jeg takkede, tømte Glasset og sagde Farvel.

Ude paa Gaden i den kolde Luft slog Vodkaen af alle Kræfter, og jeg gik rundt nogen Tid højt løftet over jordiske Bekymringer. Da jeg atter dalede ned paa Jorden, følte jeg mig igen sulten og løb Storm mod et nyt Hus, hvor man bød mig The og dejlig hjemmebagt Brød, der lige var taget ud af Ovnen. Det var et Apotek, jeg var dumpet ind paa, og alle Medhjælperne kom ind i det store Køkken, hvor jeg sad, for at se, hvordan en tysk Krigsfange efterhaanden kunde komme til at se ud. Jeg fik Cigaretter, fortalte saa mange af mine Oplevelser, som jeg ansaa for raadeligt, og sagde tilsidst Farvel med mange Taksigelser.

Jeg havde faaet en kostelig Gave med, en Flaske med The, til at drikke senere paa Aftenen, som den unge Pige, der havde givet mig den, sagde.

Det var denne Flaske, der fik mig til at tænke paa Jepsen. Han laa jo og tørstede, da jeg gik hjemmefra uden at sige et Ord til ham om det. Det var jo netop saadan en Flaske The, han trængte til. I samme Øjeblik

som den Tanke havde bidt sig fast i mig, var jeg klar over, at jeg naturligvis ikke kunde flygte uden Jepsen. Det vilde være rentud skammeligt. Jeg maatte tilbage til ham omgaaende. Det var en af de Dage, hvor man faar gjort alt det, som man ikke troede kunde lade sig gennemføre. Jeg gik ind i en Tobaksforretning — det var første Gang, jeg havde været et saadant Sted, da jeg jo hidtil kun havde haft Lejlighed til at handle i Kantinerne — og købte nogle Pakker Tobak og Cigaretter, og derefter gik jeg ind i en Bagerforretning og købte mig to store Brød, som jeg fik sat en Snor igennem og fik lagt over Nakken. Og saa vandrede jeg rolig i Sindet, tilfreds med Dagens Gerning, ud til Fangelejren igen.

Hvis ikke jeg selv havde gjort det, vilde jeg paa Forhaand anse det for usandsynligt, at noget Menneske, der kendte Bachmut Lejren, nogensinde har udsat sig for Anstrengelser og Livsfare for at komme ind i Lejren. Ikke desto mindre gjorde jeg det. Og jeg kom ind uden nævneværdigt Besvær, efter at have kastet min Theflaske, mine Brød og mine Trætøfler ind først. Uden at et Menneske saa det, naaede jeg frem til Barakken, og da Vagten dèrinde præjede mig, svarede jeg blot, at jeg havde været ude paa Latrinerne. Et Øjeblik efter laa jeg ved Siden af Jepsen, der ikke sov. Han vilde ikke tro sine egne Øren, da han hørte min Stemme, men slet ikke sine egne Hænder, da han mærkede Flasken med The og Formen paa de to Brød. Jeg kunde høre ham drikke graadigt af Flasken og sagde til ham, med langt Mellemlum mellem Ordene: — Drik-bare-det-hele — der-er-mere — i Byen. Saa faldt jeg i Søvn og vaagnede først op paa Formiddagen den næste Dag. Der var ingen, der kaldte paa os mere, da vi ikke havde noget at staa op efter, men Jepsen og jeg gik en lang Tur med et Stykke Brød skjult

under Trøjerne og spiste det, medens ingen andre saa paa det. Det kunde jo ikke hjælpe noget at dele ud dér. Den eneste, jeg listede et Stykke over til, var den lille Ungarer, som jeg godt kunde lide, fordi han aldrig klagede og aldrig var bange for Ivan.

Endnu i Dag forstaar jeg ikke, hvordan jeg havde Kræfter til at gennemføre den Tur til Bachmut, og Dagen efter kunde jeg ikke have gjort det. Den reddede imidlertid os to og Ungareren over Sulteperioden, som varede alle seks Dage ud.

Da den var forbi — det var nogle Dage før Jul — stod Lejren ikke til at redde. Tyfustilfældene brød ud i alle Barakker næsten paa een Gang. Endnu før Jul var Sygebarakken overbelagt, og de angrebne maatte blive liggende paa deres Brikse imellem deres endnu ikke angrebne Kammerater. Det var Grundlaget for den Epidemi, der kom og lagde Lejren øde.

XVIII

Tyfus'en laa og lurede i Luften. Den slog ned her og dér som tilfældigt, men nogen egentlig Epidemi var der ikke Tale om endnu ved Juletid. Maaske kunde der endog være gjort et og andet for at standse den, Barakkerne kunde være gjort rigtig rene, og Rationerne sat lidt op, men intet blev gjort.

I Bachmut Lejren fandtes ikke en Kost, Barakkerne blev aldrig gjort rene, medens jeg laa der, og den eneste, der skete med Sulterationerne omkring Juletid, var, at de blev sat yderligere ned.

Fangerne tog Kendsgerningen til Efterretning uden at kny. De havde i lang Tid ikke set noget til Ivan og ønskede helst ikke at mane ham frem med Klage over Kosten. Alle var saa underernærede, at der ikke var Energi skabt i Kroppen paa dem. Da var det ganske anderledes i Jussowka, hvor vi ogsaa engang, forresten kun for nogle Maaneder siden, var kommet ud for, at Brødrationer blev nedsat. Nikolaus, der nu forekom mig en hel Engel i Sammenligning med de overordnede, vi havde i Bachmut, havde meddelt os om Aftenen, da vi sad og drak vor The, at Belgierne havde nedsat vor Brødration, da vi var blevet dem for dyre at holde paa Kost. Vi svarede, at saa gik vi ikke paa Arbejde. Dette forvandlede Nikolaus fra en forhandlingsvenlig Overordnet til den frygtelige Officer, i hvis Uniform han gik. Han kommanderede os til at træde an i Gaarden, og da vi stod der, traadte Vagten an foran os med Geværerne i Haanden. Nikolaus kommanderede: Lad Gevær! og vi saå med egne Øjne, hvorledes Vagterne tog Ladeskinnen med de fem Patroner op af Lærredspatrontasken, aabnede Laasen paa Geværet og satte Patronerne paa Plads, medens Ladeskinnerne blinkende faldt ned for Fødderne af dem. Saadanne Enkeltheder glemmes ikke saa let. Et Ladegreb er i Virkeligheden en overordentlig betydningsfuld Ceremoni, naar man staar foran Geværmundingen. Nikolaus kommanderede en Tolk frem og lod ham stille os tre Spørgsmaal:

- Ønsker I at se jert Hjemland igen?
- Ja, brølede vi i Kor.
- Har I forstaaet, hvad I skal gøre for ikke at faa det at se?
- Ja, skreg vi enstemmigt.
- Møder I paa Arbejde i Morgen som sædvanlig?

— Ja! skreg vi med ligefrem Begejstring.

— Saa skrub afl

Vi skrubbede af. Bagefter saå vi paa hinanden som en Flok slukørede Skoledrenge og indrømmede aabent, at Nikolaus virkelig havde vist sig Situationen voksen. Næste Dag fik vi at vide, at vi beholdt vor Brødration. Der var nemlig heller ikke noget i Vejen med Nikolaus' Hoved. Han brød sig ikke om at blive Fjender med 80 Krigsfanger paa een Gang i en Tid, hvor der var Revolution i Landet.

I Bachmut blev det Hensyn ikke taget. Den mindste Klage til Køkkenpersonalet udløste blot en Strøm af tjekkoslovakiske Eder og Forbandelser over vore Hoveder, og alle havde tabt Lysten og Modet til at klage.

Rationerne blev sat ned, og Tyfus'en fik nye Chancer. Saa underernærede Mennesker som dem i Bachmut har jeg aldrig nogensinde set. Mange af dem saå ud, som de kunde væltes af et Vindstød. De sagde ikke ret meget. Da Sygdommen rigtig fik fat, holdt de op med at bande og skælde og jamre over deres elendige Kaar. Der blev næsten stille i Lejren og stille i Barakkerne, men det var Dødens Stilhed.

Jeg taler i denne Beretning mest om de andre. Nikolaj Jepsen og jeg, samt nogle ganske faa andre, klarede os efter Omstændighederne godt, da vi stadig havde nogle Penge i Behold fra Sibirien og kunde købe ekstra Mad for dem i Kantinen. Men ogsaa vi blev efterhaanden meget afpillede, da vi faktisk levede paa Vand og Brød uden Fedtstof. Kun ved særlige Lejligheder kunde der købes Pølse i Kantinen. Jeg fik et Stykke Juleaften, som jeg fejrede ved at købe et Stykke Brød til Jepsen og mig selv i Kantinen. Vi havde ikke mange Penge tilovers og turde ikke flutte os, selv paa en Juleaften. Der stod en anden

tysk Soldat, som jeg ikke havde set før, og såå nøje paa mit Indkøb. Saa skar han Halvdelen af et Stykke Pølse, han havde købt, og gav mig det. Jeg kiggede lidt paa Pølsen og derefter paa ham og spurgte saa:

— Hvorfor giver du mig Mad, du kender mig jo ikke?

— Aah, svarede han med et Smil, jeg kan jo da nok se, hvor du er fra, vi er maaske fra den samme Egn.

Han havde talt Dansk og fortalte mig, at han hed Schmiem og var fra Tarp ved Flensborg. Han havde godt betalt Arbejde i Bachmut, men skulde sove i Lejren. Det var han ikke glad for, navnlig efter at Sygdommen var begyndt:

— Og engang bliver jeg ganske stille borte, sagde han.

Det maa han have gjort fra den samme Juleaften, for jeg såå ham ikke siden i Bachmut, men hver Jul sender jeg ham et Brev ned til Tarp, hvor han nu atter bor. Hvert Nytaar svarer han og fortæller om sit og slutter altid med: — Vi glemmer aldrig Bachmut.

Hvor mange der endnu er i Live og er i Stand til at huske denne Rædselslejr, véd jeg ikke, men det kan næppe være mange. Kun nogle ganske faa af Lejrens Beboere overlevede Epidemien, men naturligvis findes der endnu en Del, som har opholdt sig i Lejren i faa Dage og er kommet hjem igen. Af „fastboende“ Sønderjyder var der i min Tid ikke andre end os tre, og kun de to af os slap fra Lejren med Livet.

Efter Nytaar blev Frosten meget stærk, og vi haabede paa, at den rene, friske Luft vilde bremse lidt op for Sygdomstilfældene, men der skete lige det modsatte. Tyfus'en slog ud i lys Lue med en halv til en hel Snes Tilfælde i hver Barak pr. Dag. Lægen stod fuldkommen

mågteløs, og vi andre var hjælpeløse. Der var intet at stille op overfor disse menneskelige Vrag, der var undernæret gennem Maaneder og indkapslede i Snavs og Utøj, saa mange af dem ikke lignede Mennesker. De angrebne laa stille og udmattede paa deres Brikse uden Tanke om at kæmpe imod. Engang imellem rejste de sig og gik duvende og svingende som fulde Mænd ud paa Latrinen, hvor der altid sad saa mange, der var Plads til. Efterhaanden flød Latrinerne over, da der ingen var til at tømme dem, og Resultatet blev, at baade syge og raske maatte vade igennem et tommetykt, stinkende Ælte.

Mange af Staklerne havde ikke Fodtøj paa, men kun omviklede Klude, som tidligere fortalt, og de var henvist til at slæbe dette Snavs ind i Barakkerne uden Mulighed for at gøre sig rene. Resultatet heraf blev frygteligt. Midtergangen i Barakkerne, der kun var stampet Ler, blev forvandlet til stinkende Pladder, og i Barakken, der kun havde to smaa Vinduer, i hver Ende, som tilmed var sømmet fast, opstod der hurtigt en Stank, der var endnu værre end paa Latrinerne. Men jo værre det blev — og det blev meget værre, end disse Ord kan beskrive — jo mere stille blev der i Barakkerne. Der kunde gaa halve Timer, hvor man ikke hørte et Ord, men kun en svag Stønnen hist og her.

Tyfus'en er en temmelig langsom Sygdom i sine Virkninger, saavidt jeg erfarede. Den holder længe paa sin Mand, før den slaar ham ned. I enkelte Tilfælde kan den dog virke forbløffende hurtigt, og vi oplevede at se Folk dø efter kun ganske faa Dages Sygdom. De døde i Barakken for Øjnene af os, undertiden faldt de om, inden de kunde naa deres Briks, men de fleste laa døde om Morgenen og blev saa baaret ud i Løbet af Dagen af os

andre. De blev lagt udenfor Lejren i Sneen og laa dér og ventede paa at blive begravet. Nogle civile Haandværkere var kommet fra Bachmut og tømrede Kister sammen til de døde. Hele Januar Maaned hørte vi fra den tidlige Morgen til langt ud paa Aftenen Hammerslagene lyde gennem Lejren. Det var ingen opmuntrende Lyd, men den var næsten bedre end den uhyggelige Stilhed i Barakkerne.

Jeg talte atter med Jepsen om at flygte, men han var saa træt og svag af den daarlige Forplejning, at han ikke vilde være med, men blot gentog, at jeg ikke maatte føle mig bundet af ham. Saa blev ogsaa jeg, skønt jeg hadede Tanken om at skulle dø i dette stinkende Hul. Jeg haabede imidlertid stadig paa, at det, der skete omkring os, vilde faa Jepsen til at ændre Mening.

I Midten af Januar, da Epidemien var paa sit højeste, forsvandt vore sædvanlige Vagter, der havde været udsøgte, store Soldater i velsiddende Uniformer. I Stedet for kom der halvcivile Vagter med røde Bind om Armene og en sløj Holdning. De var imidlertid til at tale med og lod sig bestikke. For en Pakke Tobak slap jeg for anden Gang ud af Lejren og naaede til Bachmut. Flere andre benyttede sig af Vagtskiftet til at komme ind i Byen, og næste Dag forsøgte jeg at faa Jepsen med, men han var blevet syg og var bange for, at det var Tyfus. Jeg gik saa alene og var ogsaa i Byen den tredje Dag, men saa var det forbi med denne Herlighed. Rygterne om Tyfus'en var naaet ind til Byen, og det blev paa det strengeste forbudt Fangerne fra Bachmut at vise sig dér. Vi havde nu ikke alene Vagterne at passe paa, men ogsaa de mange bevæbnede Civilister, der gik rundt i Byen og agerede Politi med Revolvere i Bæltet eller japanske Karabiner over Skulderen. Paa disse tre Ture til Bachmut

hørte jeg for første Gang Ordet Bolscheviki. Det blev anvendt om en tysk Soldat, der red igennem Gaden paa en smuk Hest. Han havde rødt Bind om Armen som de andre og paa Hovedet den ejendommeligste Hovedbeklædning, jeg endnu havde set — en svær Metalhat, der var aaben fortil, men gik langt ned bagtil.

I min Soldatertid kendte vi kun Pikkelhuen og den runde Felthue. Om Staalhelmen, i hvis Tegn den største og blodigste Del af Verdenskrigen blev udkæmpet, havde vi ingen Anelse, og saa lidt vidste vi om Forholdene ved Fronten, at jeg end ikke kendte Navnet paa den Hovedbeklædning, den tyske Soldat bar.

I Slutningen af Januar vaagnede jeg en Morgen badet i Sved. Da jeg vilde rejse mig, havde jeg ikke Kræfter til det. Nikolaj Jepsen, som havde det lidt bedre den Dag, hjalp mig op. Vi sad ved Siden af hinanden paa Briksen, saa paa hinanden og nikkede. Vi slæbte os ud i Solskinnet udenfor og vaskede os i Sneen, som vi plejede, men under dette faldt jeg om, og Jepsen maatte hjælpe mig op og ind paa Briksen. Jeg laa dér og stirrede op i Loftet, medens Sygdommen sænkede sig over mig og gjorde mine Lemmer tunge som Bly og mig selv saa træt, at jeg kun ønskede, at jeg kunde blive fri for de Tanker, som maledede rundt i Hovedet paa mig og ikke undte mig Ro. Der var saa meget, der skulde tænkes igennem netop nu. Af en eller anden Grund skulde jeg føres tilbage til Skyttegraven ved Strypa og endnu engang løbe for mit Liv. Hjertet hamrede i Livet paa mig, som skulde det sprænges, men inden jeg fik løbet til Ende, ruskede Jepsen op i mig og bød mig varm Suppe, som jeg dog kun kunde drikke nogle ganske faa Slurke af. Saa gled jeg væk igen, fantaserede og svedte og husker intet mer af denne første Sygedags Mareridt.

Den følgende Dag havde jeg det bedre, men var meget træt og vovede mig ikke ned fra min Briks. Den Dag var Nikolaj Jepsen ogsaa syg, og vi laa ved Siden af hinanden uden at tale sammen og uden at kunne spise.

I disse Dage var det, at nogle østrigske og ungarske Fanger, deriblandt den lille Ungarer, der var slaaet i Ansigtet af Ivan, paa én eller anden mærkelig Maade kom ind til Bachmut. De kom først tilbage flere Dage efter, og hvad de fortalte, kædede sig sammen med mine Feberfantasier. I vaagne Øjeblikke saå jeg nogle af dem triumferende vise mig nogle Uniformsgenstande, som jeg troede at kende, og de fortalte vidt og bredt og mange Gange om, hvordan de var kommet over Lejrkommendanten i en mørk Sidegade, havde kastet sig over ham og gennempryglet ham. Derpaa havde de tvunget ham til at hale hele sin Uniform af og bytte den med en af Fangernes lasede og lusede Dragter.

Og Ivan var død. Han var skudt for flere Dage siden paa en Beværtning i Bachmut. Nogle vidste noget derom og andre andet. Det var først kommet frem nu, da de havde gennemsøgt Byen for at faa fat paa Ivan. Det var sket ganske kort efter, at han var flygtet eller var blevet fjernet fra Lejren. Nogle Fanger havde sporet Ivan op og havde fulgt Sporet som Ulve. De havde en Tysker med sig, som var gaaet over til de røde. Hans Armbind og en svær Magasinpistol, som han bar i Bæltet, gav ham al den udøvende Myndighed, som var nødvendig i Bachmut paa det Tidspunkt.

Ivan havde været uforberedt. Han stod maabende ved Beværtningens Disk og saå Skyggerne fra Bachmut Lejren dukke op foran sig én for én, voksgule, udsultede, hadefulde Mennesker, som pegede paa ham med smudsige Kløer. Engang havde disse samme Hænder været

magtesløse, men nu var de Vejvisere for Døden. Ivan greb efter Revolveren og faldt om med den i Haanden uden at faa Tid til at skyde, ramt af et helt Magasin fra Tyskerens Pistol.

Det var godt alt sammen, men jeg var for langt nede til at føle nogen Triumf. Min Krop var mørbanket af det haarde Leje, mit Hjerte arbejdede voldsomt, og Feberen sled i mig. Kun i de klare Øjeblikke anede jeg, hvor jeg var, og kunde forstaa lidt af det, der blev fortalt mig.

Det blev imidlertid gentaget saa ofte, at Ivan var død, at hele Sceneriet bed sig fast i min Bevidsthed saa tydeligt, som om jeg selv havde været med. Det eneste, der undrede mig, var, at det kunde ske i Bachmut. De Gange, jeg havde været i den By, havde den set saa fredelig og rolig ud som enhver anden russisk By, jeg havde set.

XIX

En af de første Dage i Februar havde jeg det noget bedre efter fire-fem Dages uafbrudt Sygdom. Jeg sad paa Briksen ved Siden af Jepsen, som denne Dag var meget daarlig og skulde til at lægge sig igen. Næsten alle laa ned med Undtagelse af et Par Mennesker, der stod ved Barakkens Sidevæg. Det var en af Tjekkerne fra Kantinen, der stod og handlede med en Mand i tysk Uniform. Jeg lagde ikke videre Mærke til dem, men Jepsen stirrede paa de to Mænd, som om han havde set et Syn.

— Hvad er der løs? spurgte jeg.

Jepsen svarede ikke, men satte Hænderne for Munden som en Raaber og raabte, saa højt han kunde:

— Andreas!

Den tyske Soldat vendte sig hurtigt om, men kunde ikke se, hvem der havde raabt. Jepsen rejste sig langsomt fra Brikken, lod sig glide ned paa Gulvet og gav sig til at gaa henimod ham med usikre Skridt. Uden at ænse den Tilstand, jeg var i, fulgte jeg efter. Da jeg kom nærmere, kendte jeg ogsaa den tyske Soldat. Det var Andreas Andersen fra Møgeltønder. Vi havde hilst paa ham paa Arbejdspladsen i Jussowka, hvor han var ansat i det frivillige Brandværn og i Virkeligheden levede som en fri Mand. Han kendte Nikolaj Jepsen derhjemme fra, da han havde staaet i Lære hos en af Jepsens Slægtninge.

— Hvad i Alverden vil du her, Andreas? spurgte Jepsen, her er ikke til at slippe ud igen.

— Jeg skal nok komme ud, svarede Andreas Andersen, men det er da ellers slemt, som du er lavet til, Nikolaj! Hvor længe har I været her?

Vi fortalte ham hurtigt om, hvordan det var gaaet os og Karl Rasmussen, der nu var død. Andreas Andersen sagde kun, da vi var færdige:

— Jeg skal nok faa jer ud, vær sikker paa det!

Vi var ikke helt sikre paa det og fortalte ham, at ogsaa vi kun skulde have været her nogle Dage, men Andreas Andersen var ganske sikker i sin Sag. Han havde været meget omkring i Rusland, talte udmærket Russisk og var fortrolig med russiske Forhold, hvad vi andre jo slet ikke var.

Han gik lige fra Barakken til den nye Kommandant med vore Papirer og fik Tilladelse til, at jeg forlod Lejren sammen med ham for at faa ordnet vore Papirer til Vidererejse paa et Paskontor inde i Byen. Det var en af de ejendommeligste Oplevelser for mig at gaa frit og frank igennem Porten i Bachmut, som jeg aldrig havde

turdet haabe at faa Lov til at passere i levende Live. Vi gik henad den smalle Markvej, der førte fra Lejren til Byen, og som var trampet til af Hundreder af Fødder, og naaede ind paa Transportkontoret i Bachmut, en stor Bygning, der var installeret i Byens Raadhus.

Her sad en 40—50 Kontorister i militære Dragter. Det var det mærkelige ved Rusland paa denne Tid, at de civile var i Uniform og Soldaterne i civil. Andreas Andersen, der havde erhvervet sig en solid og urokkelig Veltalenhed paa det russiske Sprog, vækkede den ene cigartrygende „General“ efter den anden, og da vi havde talt med de fleste af dem, naaede vi endelig en Mand, der følte sig tilstrækkelig kompetent til at tage et Stempel og hugge det et Par Gange ned i vore Papirer, for derefter at overlade os til en anden, der skrev os tre Fripas, som blev stemplet af en tredie.

Da dette var gjort, følte en af de Kontorister, der intet havde gjort for os, sig forpligtet til at spørge, hvor vi kom fra, og da vi svarede, at vi hørte til Bachmut Lejrens Beboere, rykkede han forskrækket tilbage og mumlede en eller anden Besværgelse. Derpaa vinkede han ad en civilklædt Soldat, der førte os ned i en Spisesal, som var anbragt i en Kælder under Bygningen. Her fik vi begge god og rigelig Mad, som jeg slet ikke kunde taale. Jeg var langt fra rask. Det var Haabet om at blive fri og redde Livet, der havde hjulpet mig til at følges med Andreas Andersen til Bachmut.

Da vi skulde tilbage, maatte han støtte mig og næsten bære mig. Vi meldte os atter i Kommandanturet, hvor der sad en delvis civil Underofficer, der kaldte paa en Mand af Vagten, som han gav Ordre til at følge med os og se, hvor vi sov, saa han kunde vække os om Morgen.

Da vi kom til Barakken, laa Nikolaj Jepsen i Feber og kunde daarligt nok kende os. Jeg var imidlertid blevet nogenlunde kvik og gik frem og tilbage i Lejrgaden og talte med Andreas Andersen. Vi talte om Forholdene ved Fronten, og jeg fik for første Gang at vide, at der var sluttet Vaabenstilstand mellem Tyskland og Rusland, men at Krigen fortsattes paa de andre Fronter. Andreas Andersen vidste meget mere end jeg om alt dette. Han havde haft Lejlighed til at læse russiske Aviser til daglig og til hver Dag at tale baade med Russere og med tyske Krigsfanger, der var beskæftiget i delvis civile Føretager.

Da det blev mørkt, gik vi ind og kastede os paa Brikken. Andreas Andersen holdt sig i Nærheden af os for at blive vækket sammen med os. Nikolaj Jepsen var saameget medtaget, at vi frygtede det værste.

Klokken fire den næste Morgen, det var den tredie Februar 1918, blev vi vækket af en Vagtmand. Nikolaj Jepsen var nu helt kvik, men jeg var alt andet end rask. Det svimlede for mig, da jeg stod op, men jeg vilde ikke sige noget til mine Kammerater.

Det var mørkt, da vi gik over den Barakgaard, der havde set paa saa megen Lidelse og menneskelig Ondskab og Nedværdigelse, og det var mørkt, da vi gik gennem Porten, som var blevet Dødens Port for saa mange. Jeg holdt mig strunk og stiv, til vi var kommet ud paa fri Mark. Saa var jeg ved at falde, og de andre maatte tage den Smule Bagage, jeg havde haft med til Bachmut, og nu førte bort derfra.

Vi havnede i et almindeligt Tog, en Godsvogn, der var fyldt til Trængsel af et sovende eller rygende Publikum. Jeg kastede mig ned paa Gulvet, og de andre lagde min Ransel under Hovedet paa mig. Der laa jeg, halvt be-

vidstløs, og hørte Toget sætte sig i Bevægelse. Havde jeg været rask, vilde jeg have jublet, men nu gjorde det intet Indtryk paa mig. Det var jo kun det Tog, som kørte og skulde blive ved at køre, i Dagevis, i Ugevis, i over en Maaned, over Ruslands Sletter, gennem Uralbjergenes forrevne Pas til Sibiriens Maanelandskab, hvor Tid og Afstand hørte op, og hvor Uendeligheden begyndte. Omkring mig sad nu alle mine Kammerater, jeg kunde saa tydeligt se dem for mig, baade de, der var levende, og de, der var døde. Vi kørte og blev ved at køre. Omkring mig summede fremmede Røster, men nærved mig var der jo altid nogle, der talte Sønderjysk. Det var altsammen, som det skulde være.

Feberen steg og steg, og jeg havde kun faa klare Øjeblikke, hvor jeg kunde forstaa, hvad mine to Kammerater talte om. Jeg forstod, at de forsøgte at faa fat paa en Læge paa nogle af de Stationer, vi holdt paa, men først da jeg blev rejst op og næsten baaret ud af Vognen, forstod jeg, at nu skulde jeg ikke med længere. Nu var det samme sket med mig som med de Kammerater, vi maatte bære ud paa de sibiriske Stationer.

De to sagde Farvel til mig paa Banegaarden, og jeg kunde ikke sige andet end Farvel til dem, skønt der var noget ganske bestemt, jeg vilde have fortalt dem.

Andre bar mig videre, og jeg laa i nogen Tid paa Gulvet i en Bygning, som jeg senere fik at vide var en Politistation. Derfra blev jeg baaret til et Lasaret. Der laa jeg til ind i Maj Maaned, indtil jeg var kommet til Kræfter efter det haarde Tyfusangreb. Den første Dag fik jeg, trods min Sygdom, fat paa et Brevkort og skrev til Nikolaj Jepsen i Jurjev Polski. Det var skrevet i Vildelse og indeholdt kun en Oplysning om, hvornaar jeg var født, og Ordene: OTTE MAND SAVNET. Jeg forstaa

ikke, hvorfor netop denne fjerne Begivenhed havde brændt sig fast i mit Sind, men Feberen kender ikke til Tid og til Fornuftgrunde.

Nikolaj Jepsen og jeg så aldrig hinanden mere. Han døde af Tyfus i Jurjev Polski kort efter Paasken 1918. De sidste Ord i hans Dagbog lyder: „Skærtorsdag Aften havde vi Altergang“. Han døde paa Tærskelen til Friheden — — — kun faa Maaneder efter blev Lejren opløst og Fangerne sendt hjem.

I Fjor udkom:

SØNDERJYDER FORSVARER ØSTAFRIKA

Af Anmeldelserne citeres:

„Det er ikke blot en god Krigsbog, den er god i en Klasse for sig selv... Der er ikke én sentimental Side i hele Bogen, men der er heller ikke en kedelig... Der er Optrin, fortalt i denne Bog, som man véd, at man aldrig vil glemme... Der kunde ske meget værre Ting, end om denne Bog blev spredt i Løbet af Efteraaret i et Antal af 50.000 Eksemplarer i danske Hjem.“

Henning Kehler i „Berlingske Tidende“.

„En dejlig Bog, saa fuld af Spænding som kun den fuldkomment sanddru Virkelighed.“

Valdemar Koppel i „Politiken“.

„...Det er en dansk Bog, en mandig Bog og en prunkløs Bog. Den fortjener at blive læst af baade gamle og unge. Den er spændende som den bedste Dregebog og interessant som den mest fængslende Krigsskildring. Den har Pustet fra de store Begivenheder derude — og er dog Kød af vort sindige Kød og Blod af vort trofaste danske Blod.“

Hakon Stangerup i „Nationaltidende“.

„Der er udkommet mange Krigsbøger, men kun faa, der er saa spændende som denne, og dertil kommer, at Bogen skildrer en af de Krigsskuepladser, hvor Sønderjyder optraadte i stort Tal.“

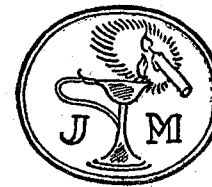
„Børsen“.

„Bogen er et gribende Dokument over menneskelig Stordaad, øvet af danske Mænd i en fremmed Sags Tjeneste.“

„Modersmaalet“.

CHRISTEN P. CHRISTENSEN

8 MAND SAVNET

MARTINS FORLAG
KØBENHAVN & OSLO
1938